

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม นครลำปาง

ເລຂະທີ່ຜູກສັນຫຼັງຊຸມຊົນລຸ່ມຕາມ

Cultural Heritage Atlas of
Nakhon Lampang

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
มิถุนายน ๒๕๕๙

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม **นครลำปาง**
ເຂດຊື່ຍອດຊື່ຊຸມຊົນວັດຖຸ
Cultural Heritage Atlas of
Nakhon Lampang

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
มิถุนายน ๒๕๕๙

ข้อมูลบรรณานุกรม

หนังสือ **แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง**

ผู้จัดทำ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
๖๐/๑ ซอยพินุลวัฒนา ๗ ถนนพระรามที่ ๖ พญาไท กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐
โทรศัพท์ / โทรสาร ๐-๒๒๖๕-๖๕๘๔

ผู้ศึกษา มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม
โดย สถาบันสร้างบ้านแปงเมือง
และโครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ จังหวัดลำปาง

การอ้างอิง สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๒๕๕๙.
แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง. กรุงเทพฯ. ๙๘ หน้า

ISBN ๙๗๔-๒๘๖-๐๔๗-๕

คำสืบค้น Nakhon Lampang

พิมพ์เมื่อ มิถุนายน ๒๕๕๙

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

จำนวนหน้า ๙๘ หน้า รวมปก

ผู้พิมพ์ โรงพิมพ์ อี.ที. พับลิชชิ่ง
๕๑/๖๑๒ ซอยลาดพร้าว ๑๒๘/๑ ถนนลาดพร้าว แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ
โทรศัพท์ ๐-๒๗๓๑-๐๕๘๗

สงวนลิขสิทธิ์ในประเทศไทย ตาม พ.ร.บ.ลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๕๗

โดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๕๙

สารบัญ

บทนำ		๒
บทที่ ๑	ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของเมืองนครลำปาง	๖
บทที่ ๒	สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คติการสร้างเมืองและพัฒนาการของเมือง	๑๔
บทที่ ๓	วิถีชีวิตและแนวความคิดที่กำหนดลักษณะทางสถาปัตยกรรม	๒๐
บทที่ ๔	รายละเอียดมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง	๓๐
บทที่ ๕	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๔๖
	บทย่อ (Summary)	๔๘
	บรรณานุกรมและการอ้างอิง	๔๙

ภาพมุมสูงเมืองนครลำปาง ยามเย็น ถ่ายจากม่อนพระยาแช่มองลงมาทางทิศตะวันตก แสดงให้สภาพภูมิประเทศที่ล้อมรอบด้วยแนวภูเขา

๑. มรดกทางวัฒนธรรมบนแผ่นดินลำปาง

ด้วยความเชื่อที่ว่า ในแต่ละท้องถิ่นบ้านเมืองล้วนมีความงดงาม และหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม ภายใต้กรอบวิธีคิดที่แตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่ และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ในกรณีของท้องถิ่นลำปางนั้น มีความรุ่มรวยดังกล่าว กระจายอยู่ทั่วทั้งลำปาง ๑๓ อำเภอ ไม่ว่าจะเป็นทางตอนเหนือ ได้แก่ อำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองปาน ตอนกลาง ได้แก่ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอกะคา อำเภอห้างฉัตร อำเภอแม่ทะ อำเภอแม่เมาะ อำเภองาว อำเภอเสริมงาม และตอนใต้ ได้แก่ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก อำเภอสบปราบ

ความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนี้ จะใช้แผนที่เป็นตัวเล่าเรื่อง ซึ่งจะนำไปสู่การประกอบการพิจารณาร่วมกันในเรื่อง เมืองเก่านครลำปาง กำหนดพื้นที่ศึกษาและสำรวจอยู่บริเวณ เขตเทศบาลนครลำปางและพื้นที่ใกล้เคียง

อนึ่งการใช้ชื่อ นครลำปางนั้น มีความหมายถึง บริเวณตัวเมืองลำปาง ซึ่งเป็นนามเดิมของเมือง (รวมถึง เขตกลางคันคร และเวียงลคอรด้วย) ฉะนั้นในเอกสารนี้หากจะกล่าวถึงตัวเมืองจะใช้ว่า นครลำปาง หากเป็นชื่อจังหวัดจะใช้ว่า จังหวัดลำปาง ตามปกติ

๒. ความรู้ที่มีคนมุ่งมั่น ค้นคว้า และเคลื่อนไหวมาในอดีต

อย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามในอดีตที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟู คุณค่า และสร้างความรู้ความเข้าใจบ้านเมืองลำปาง มานานแล้วนับตั้งแต่ **ครูแสน ธรรมยศ, อาจารย์ลักเสริญ (ศักดิ์) รัตนชัย, รองศาสตราจารย์ จีระศักดิ์ วงศ์คำแน่น, ศาสตราจารย์ สุรพล ดำริห์กุล, อาจารย์วิณี พานิชพันธ์** และบุคคลอีกหลายๆ ท่านที่ไม่ปรากฏนามในที่นี้ ตั้งแต่อดีตที่ศึกษา สำรวจ ถ่ายทอด สะสมความรู้ ความเป็นมาอย่างช้านาน จนคนรุ่นหลังได้อาศัยข้อมูล ในการศึกษาสืบมา

๓. ความจำเป็นของยุคสมัย

อาจเป็นเพราะในห้วงเวลาดังกล่าว สภาพสังคมยังไม่พร้อมนัก แตกต่างจากปัจจุบันที่สังคมผ่านประสบการณ์การรับรู้ แลกเปลี่ยน ถ่ายเท ข่าวสารจำนวนมาก ผ่านสื่อชนิดต่างๆตลอดเวลา จึงต้องการสิ่งใหม่ๆ แต่ฉาบฉวยป้อนเข้าไปในระบบมากขึ้นทุกที ประกอบกับสังคมบริโภคนิยม ที่เรียกร้อง ความไม่เหมือนใคร ความเป็นตัวของตัวเอง อย่างมากขึ้นจนเกิดความสับสนถึงอัตลักษณ์ของตัวเอง ทำให้ในภาวะปัจจุบันน่าจะเป็นห้วงเวลาที่ผู้คน โหยหา อยากรู้ อยากเข้าใจตัวเองอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

ขณะเดียวกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมรดกทางวัฒนธรรมประการหนึ่ง คือ ผู้คนในสังคมขาดโอกาสที่จะเข้าใจภาพรวม ทั้งในภาคสาธาณชนคนลำปางเอง หรือแม้แต่หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้นการตัดสินใจที่จะแก้ไขปัญหาจึงตัดสินใจบนความไม่รู้ ไร้พลังและขาดทิศทาง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกัน ความรู้สาธารณะขึ้นมาเรียนรู้ร่วมกัน

ด้วยปัจจัยที่มาบรรจบกันนี้ แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง จึงถูกนำเสนอเป็นเครื่องมือ ในการทำความเข้าใจตัวเอง ผ่านการรับรู้ของ พัฒนาการ การตั้งอยู่ และความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ที่เกี่ยวเนื่องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สถาปัตยกรรม และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งหลาย บนความร่วมมือและตื่นรู้ของสังคมลำปางอย่างมากพอ

๔. ที่มาที่ไปของโครงการ

โครงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมแบบบูรณาการ : การศึกษา สำรวจ และจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าลำปาง เกิดขึ้นจากโอกาสที่นโยบายของรัฐประกาศให้จังหวัดลำปาง เป็น ๑ ใน ๑๐ เมืองเก่าที่มีคุณค่าความสำคัญอันดับ ๑ ที่ต้องมีการบริหารจัดการอย่างเร่งด่วน ดังนั้นจึงเห็นว่า การดำเนินการดังกล่าว จะเป็นกระบวนการสำคัญที่จะเปิดพื้นที่ให้มีการรับรู้ แลกเปลี่ยนและเข้าใจในเรื่องเมืองเก่าได้กว้างขวางและลึกซึ้งขึ้นจากคนลำปาง ดังนั้นเองจึงเกิดความร่วมมือกับ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการจัดทำหนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวยังได้แสวงหาการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น อย่างเทศบาลนครลำปาง โดย นักวิชาการท้องถิ่น ตลอดไปจนถึงภาคสาธารณะในลำปาง เป็นเป้าหมายสำคัญที่จะสร้างความตื่นตัว ตระหนักเห็นคุณค่า ความสำคัญร่วมกัน ทั้งยังจะร่วมดำเนินการให้โครงการสัมฤทธิ์ผลต่อไป

ภาพมุมสูงเมืองนครลำปาง จากอาคารโรงแรมเวียงทอง มองไปตามถนนพหลโยธิน

นิยาม ความหมาย

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม

ในบางแห่งก็ใช้ชื่อว่า แผนที่ชุมชน คือ จุดอ้างอิงร่วมของทุกภาคส่วนในการระบุทรัพยากรทางวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนโดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage) เน้นการพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเนื้อหาครอบคลุมอย่างครบถ้วนตั้งแต่พัฒนาการประวัติศาสตร์ของเมือง สภาพองค์ประกอบทางกายภาพในปัจจุบันรวมถึงองค์ประกอบที่สำคัญอื่นๆ เช่น บ้านเรือนเก่าแก่ ระบบคูคลอง ต้นไม้ใหญ่ พันธุ์ไม้พื้นถิ่น ฯลฯ อันเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบกันเป็นคุณค่าร่วม (Collective Value) ของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งมีไข่มุกแท้โบราณสถาน วัด วัง ที่มีคุณค่าสูงเท่านั้น

ดังนั้น แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม จึงมิได้มุ่งหวังที่จะเป็นหนังสือที่จะให้รายละเอียดลึกซึ้งรอบด้านในแง่ของประวัติศาสตร์เชิงบรรยาย ซึ่งเป็นหนังสือที่มีอยู่แล้วอย่างมากมายในทุกพื้นที่ แต่มุ่งหวังที่จะเชื่อมโยงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสำรวจภาคสนาม เข้าสู่ผังทางกายภาพผ่านการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม เพื่อที่จะได้นำไปใช้เป็นฐานคิดและข้อมูลอ้างอิง ในกระบวนการวางแผนในระดับท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสมและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น แนวคิดในการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมได้พยายามที่จะขยายกรอบนิยาม ให้ไปไกลกว่าคำว่า โบราณสถาน ด้วยการมองคุณค่าทั้งในมิติทางมนุษย์และวัฒนธรรม มิใช่เฉพาะทางด้านศิลปกรรม หรือความสวยงามเท่านั้น ซึ่งครอบคลุมการระบุดังประกอบเพิ่มเติมทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา ฯลฯ และยังให้ความสำคัญกับนิเวศของพื้นที่เท่าๆกันกับความสำคัญระดับปัจเจกขององค์ประกอบย่อยๆ

แผนที่ดังกล่าว วางรูปแบบลักษณะให้เข้าใจง่าย เพื่อให้สามารถเข้าถึงโดยคนทุกระดับ ทั้งยังมีความยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงได้ตามสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปในอนาคต ซึ่งจะเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญ สำหรับหน่วยงานท้องถิ่นและประชาชน ในการร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมต่อไป

ความงดงามของศิลปะท้องถิ่นลำปาง จาก ร้อยลายสายละคอน โดย อาจารย์วิทย์ พานิชพันธ์

๑. ซอปราสาทเพ็ญแบบเชียงแสน วัดหัวข่วง อ.เมือง
๒. อุบข้าว พร้อมฝาชีของเจ้านายลำปางเดิม
๓. จิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ อ.วังเหนือ แสดงให้เห็นวิถีชีวิต โดยให้แกนตอนที่เด่น คนเขื่อนระดับต่ำ โดยมีหมาเฝ้าหัวบันได ข้างล่างใต้ถุนเลี้ยงหมู
๔. ปราสาทเพ็ญดินเผาเคลือบ วัดพระธาตุเสด็จ อ.เมือง

ฉายภาพเก่าเกี่ยวกับลำปาง บริเวณหน้าสำนักงานลำปาง ที่กาตองต้า ในวันถนนคนเดิน เสาร์และวันอาทิตย์ เป็นประจำ เพื่อกระตุ้นและสร้างความตื่นตัวให้ผู้คนได้รับรู้ถึงโครงการทำ "หนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม เมืองเก่านครลำปาง"

และจากกิจกรรมนี้ทำให้ได้เด็กและเยาวชนที่สนใจมาร่วมเป็นทีมงานลงสำรวจสืบค้นพื้นที่ศึกษาต่างๆ ในนาม "นักสืบน้อย"

ระหว่างเตรียมงาน เตรียมทีมงาน ต้องผ่านการเข้าพบและพูดคุยกับบุคคลหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นการประชุมงานกับทีมงาน ประชุมพูดคุยกับทีมนักวิชาการท้องถิ่น ประชุมงานและบอกกล่าวความเคลื่อนไหวความคืบหน้าของงานในระยะต่างๆ ต่อที่ปรึกษาโครงการ กับทางเทศบาล และรวมถึงกับทางจังหวัดด้วย

วันเปิดตัวโครงการ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ มีกิจกรรมทั้งเช้าและบ่าย โดยช่วงเช้าเป็นกิจกรรม walking tour พาเด็กๆ จากโรงเรียนต่างๆ ที่สนใจเข้าร่วม เดินท่องพื้นที่ศึกษาตัวอย่าง ชุมชนบ้านปางสนุก โดยภาคบ่ายเป็นการนำเสนอผลงานจากที่น้องๆ เยาวชนได้ไปสัมภาษณ์บรรณารักษ์เมืองเก่ากันมาในตอนเช้า

ส่วนช่วงเย็นเป็นพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ โดยรองผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง

จากนั้นเป็นเวทีเสวนากึ่งวิชาการในเรื่อง "เมืองเก่า เราจะเอาอย่างไรกัน"

นอกจากนี้ยังมีชุดนิทรรศการโครงการเมืองเก่านครลำปาง จัดไว้โดยรอบงานสร้างความคึกคัก ความสนใจให้กับผู้ที่ผ่านไปมาบริเวณนั้นตลอดทั้งวัน

กระบวนการทำงาน ก่อนจะได้มาซึ่ง "หนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง"

การทำงานหนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางนั้น ไม่เพียงเป็นการทำหนังสือที่จะสามารถใช้ประโยชน์ในทางวิชาการ เพื่อเป็นจุดอ้างอิงร่วมกันของคนลำปางในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นโอกาสดีใหม่ๆ สำหรับสร้างภาวะการเรียนรู้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนลำปางในส่วนต่างๆ ทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน โดยในทางฝั่งประชาชนคนลำปางนั้นมีทั้งชุมชนต่างๆ นักวิชาการท้องถิ่น ตลอดจนไปถึงเด็กและเยาวชนด้วย

ส่วนทางฝั่งรัฐนั้น ได้รับการสนับสนุน และร่วมมือจากผู้นำท้องถิ่นในทุกระดับชั้น ประกอบไปด้วยเทศบาลนครลำปาง ผู้นำชุมชนต่างๆ สถาบันการศึกษา และสถาบันทางวิชาการที่ทำงาน และมีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องเมืองเก่าลำปางอยู่ก่อนแล้วอีกส่วนหนึ่งด้วย

๑) กิจกรรมความเคลื่อนไหวต่างๆ ในระยะเริ่มต้นการทำงาน "หนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง"

เพื่อเป็นการกระตุ้นสร้างความตื่นตัวของผู้คนลำปาง ในเรื่องเมืองเก่า นั้นเกิดมีกิจกรรมต่างๆ หลายกิจกรรม ที่เป็นการร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยเริ่มต้นจากการมีสถานที่ประจำสำหรับการพบปะ แลกเปลี่ยน ข้อมูลความรู้ และข่าวสารเรื่องเมืองลำปางกันอย่างเป็นกิจวัตร โดยได้ใช้สำนักงาน "ล้านคำลำปาง" ซึ่งเป็นโครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ จ.ลำปาง ทำงานเพื่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนลำปางกันอยู่แล้วนั้น เป็นสถานที่กลางสำหรับการพบปะ แลกเปลี่ยนดังกล่าวโดยใช้ชื่อเรียกขานกันว่า "เมืองเก่าคาเฟ่" ซึ่งก็ได้รับความสนใจจากทั้งเด็ก-เยาวชน และผู้สนใจทั่วไป เข้ามาใช้กันอย่างเป็นกิจวัตร ซึ่งจากส่วนนี้ทำให้เราได้ผู้สนใจมาร่วมเป็นทีมงานต่อๆ มาด้วยกันหลากหลาย ทั้งมาร่วมลงพื้นที่สำรวจสืบค้นจริง และมาร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลทางประวัติศาสตร์พื้นที่ที่สำรวจศึกษาด้วย

๒) วันเปิดตัวโครงการ เมื่อ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙

หลังจากที่ได้มีการสร้างกระแสความตื่นตัวเรื่องเมืองเก่ามาแล้วก่อนหน้านี้ นั้นช่วงระยะ จึงมีการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของโครงการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางขึ้น เมื่อวันเสาร์ ที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ โดยมีกิจกรรมให้เด็กๆ ได้เดินท่องเมืองเก่า ซึ่งนอกจากเด็กๆ จะได้รับความรู้จากวิทยากรแล้วยังเป็นการสร้างการรับรู้ของผู้คนในพื้นที่ ถึงตัวโครงการเมืองเก่าลำปางด้วย

ดังเห็นได้จากวงเสวนาในช่วงค่ำ หลังพิธีเปิดโดยรองผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วนั้น เกิดการร่วมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่างๆ ในเรื่องเมืองเก่ากันอย่างคึกคักของผู้คนต่างๆ ที่มาร่วม ไม่ว่าจะเป็นตัวแทนชุมชนต่างๆ นักวิชาการท้องถิ่น เยาวชนที่ร่วมกิจกรรมมาตั้งแต่ต้น รวมไปถึงผู้สนใจอื่นๆ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ร่วมในเวทีหรือผู้ที่ผ่านไปมาในวันนั้น ต่างก็ได้รับรู้และความรู้เพิ่มเติมในเรื่องเมืองเก่า ทั้งจากชุดนิทรรศการที่ได้เตรียมไว้โดยรอบบริเวณงานและจากกิจกรรมที่เกิดขึ้น

๓) อบรมเยาวชน "นักสืบน้อย"

ความตั้งใจหลักของทางโครงการอย่างหนึ่งก็คือการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ดังนั้นจึงให้ความสำคัญกับการคิดเอง ทำเอง ของผู้คนไม่ว่าจะภาคส่วนใดก็ตาม โดยทางทีมงานจะให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ที่ยังขาดอยู่ เช่นการให้ความรู้เพิ่มเติมในด้านวิชาการ การช่วยประสานงานต่างๆ เป็นต้น กิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ การอบรมนักสืบน้อย เพื่อการลงพื้นที่สำรวจสืบค้นจริง ให้แก่ผู้ที่สนใจ จะมาร่วมเป็นทีมทำงานด้านสำรวจ โดยเป็นการแนะแนวทางและกระบวนการทำงานสำรวจเมืองเก่าอย่างเป็นขั้นตอนตามหลักวิชา ซึ่งทำให้เด็ก ๆ ที่มาร่วมได้รับความรู้ และได้เรียนรู้กระบวนการทำงานซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมากกับการนำไปใช้ประโยชน์ของตัวเด็ก ๆ เอง ทั้งจากการทำงานเมืองเก่านี้และงานอื่นๆ ต่อไปอีกด้วย

โดยในระหว่างนี้ก็เพิ่มความเข้มข้นของตัวกิจกรรมการสร้างความตื่นตัวของผู้คนลุ่ม ในทุกๆภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาชนด้วยกิจกรรมชี้จรรยาต่องเมืองเก่าอย่าง "ซิดธิตบแ่วเมืองเก่า" หรือในภาคนักวิชาการด้วยการเปิดเวทีร่วมระบุมพื้นที่สำหรับการศึกษาศักยภาพ โดยทั้งนี้เป็นการสร้างภาวะการตื่นตัวตื่นรู้ให้กับทั้งฝั่งผู้คนทั่วไปในพื้นที่ที่จะลงสำรวจศึกษา และทางฝั่งนักวิชาการและผู้รู้ท้องถิ่นเพื่อการทำงานร่วมกันให้ได้

๔) พื้นที่สำรวจและศึกษา

การลงพื้นที่ทำการศึกษาศักยภาพแล้ว นำข้อมูลกลับสู่พื้นที่ในรูปแบบกิจกรรมและเวทีชุมชนต่างๆ นั้น นอกจากจะเป็นการได้ข้อมูลจริงเพิ่มเติมจากข้อมูลทางเอกสารวิชาการต่างๆ เพื่อทำ หนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางแล้ว ที่มากกว่านั้นคือ การที่ผู้คนลุ่มทั้งผู้ที่อยู่และไม่ได้อยู่ในพื้นที่ที่เป็นเมืองเก่า ได้มาทำความรู้จักกับพื้นที่ของตนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการทำความรู้จักตัวตนของตนเองแล้ว ยังได้รับรู้ได้เห็นซึ่งกันและกันกับคนอื่น ๆ ทั้งในพื้นที่เดียวกันและในพื้นที่อื่น ๆ อีกด้วย

สิ่งนี้จะนำไปสู่การสามารถเชื่อมโยง ให้เห็นภาพรวมเมืองลำปางได้ ทำให้เข้าใจปัจจุบันที่เป็นอยู่ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ สามารถจัดการและอยู่กับปัจจุบันที่เป็นได้ และที่สุดนั้นก็เพื่อสามารถกำหนดอนาคตของตนเอง และท้องถิ่นได้ถูกทิศถูกทางตามสมควรจะเป็น

หลังจากลงพื้นที่สำรวจสืบค้นจริง มีการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นทุกภาคส่วน เพื่อการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มาร่วมกันเมื่อวันศุกร์ ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๙ จนเมื่อวันรุ่งขึ้นในเช้าวันแรกเสร็จออกมาแล้ว ได้มีการร่วมตรวจสอบแก้ไขกันอีกครั้งในเวทีประชุมวิชาการ โดยทุกภาคส่วน เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙ ก่อนจะส่งเพื่อตรวจสอบ และกลับมาปรับแก้ครั้งสุดท้ายอีกรอบก่อนส่งเข้าโรงพิมพ์

เวทีอบรมเยาวชน "นักสืบน้อย" และทดลองการลงสำรวจสืบค้นพื้นที่นารอง ชุมชนบ้านปงสนุก เมื่อวันเสาร์และอาทิตย์ที่ ๔-๕ มีนาคม ๒๕๕๙ ซึ่งจัดที่วัดเกาะวาลุการาม กาดกองต้า โดยมีผู้สนใจเข้าร่วมทั้งเด็ก-เยาวชน และผู้ใหญ่ รวมถึงพระสงฆ์ที่วัดด้วย ซึ่งภายหลังจากงานนี้แล้ว ทำให้เราได้เด็ก ๆ ที่สนใจมาร่วมลงพื้นที่สำรวจจริงอีกจำนวนหนึ่ง

วันเสาร์ ที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๙ กิจกรรม "ซิดธิตบแ่วเมืองเก่านครลำปาง" สร้างความตื่นตัวและรับรู้โครงการ โดยผู้เข้าร่วมมีทั้งเด็ก-เยาวชน และผู้ใหญ่ ทั้งกลุ่ม "รถถีบเผา" และผู้สนใจทั่วไป ซิดธิตจรรยาต่องเมืองลำปาง ผ่านเส้นทางที่เป็นย่านเมืองเก่าและที่มีจุดน่าสนใจต่างๆ

วันเสาร์ ที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๙ เวทีร่วมระบุมพื้นที่ เพื่อการศึกษาศักยภาพสืบค้น โดยหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการท้องถิ่น ชุมชนต่างๆ เทศบาล และทีมงาน รวมถึงเยาวชนบางส่วนด้วย

ลงสำรวจสืบค้นพื้นที่ศึกษาจริง ทั้งลุ่มภาษาพูดคุยกับเหล่าผู้รู้ท้องถิ่น และชุมชนต่างๆ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมนอกเหนือไปจากข้อมูลจากเอกสาร ตำรา ทางวิชาการเท่านั้น

บทที่๑ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของเมืองนครลำปาง

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณตัวเมืองลำปาง รวพ.ศ.๒๕๑๖
ที่มา : อนันต์ กิตติวรากุล ร้านลำปางไฟโต้

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เรื่องราวประวัติศาสตร์
มีคนมุ่งเน้นอยู่แล้ว อย่างมากมายและหลากหลาย

ในที่นี้จึงมุ่งที่จะอธิบายภาพรวมและความต่อเนื่อง
ของพัฒนาการต่างๆเป็นสำคัญ

อธิบายภาพ

สภาพธรรมชาติ

- ๑.แม่น้ำวัง
- ๒.หาดทรายแม่น้ำวัง
- อาคารและสิ่งก่อสร้าง
- ๓.สะพานรัษฎาภิเศก
- ๔.แฟลตตำรวจ
- ๕.ศาลากลางเก่า
- ๖.โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย
- ๗.โรงพยาบาลลำปาง
- ๘.โรงพยาบาลแวนแชนวูร์ด

ศาสนสถาน

- ๙.วัดปงสนุก
- ๑๐.วัดเกาะวาลุการาม
- ๑๑.วัดเชียงราย
- ย่าน
- ๑๒.ห้าแยกทอนาฬิกา
- ๑๓.ห้าแยกประตูชัย
- ๑๔.ตลาดบริบูรณ์ปราการ
- ๑๕.ตลาดราชวงศ์
- ๑๖.ตลาดหลักเมือง

การเล่าความ มีลำดับดังนี้

๑.ลำปางก่อนประวัติศาสตร์

๒.สมัยทวารวดี

พุทธศตวรรษที่ ๑๓

๓.สมัยล้านนา

ราวพ.ศ.๑๘๔๕-๒๓๒๕

๔.สมัยเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง

ราวพ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๑๖

๕.สมัยปฏิรูปหัวเมืองทางเหนือ

พ.ศ.๒๔๑๖-๑๘๕๕

๖.สมัยการเข้ามาถึงของรถไฟ

พ.ศ.๒๔๕๕-๒๕๐๐

พ.ศ.๒๕๐๐ นับเป็นจุดสิ้นสุดการศึกษาทำความเข้าใจ เนื่องจาก
ข้อจำกัดต่างๆ และมีบางความเห็นว่าเป็นช่วงที่บ้านเมือง
ลำปางเริ่มซบเซา แต่อย่างไรก็ตาม ในบางส่วนของหนังสือ
อาจมีการพาดพิงถึงอยู่บ้างตามสมควร.

มีคนกล่าวไว้ว่า การรู้จักตัวเองนั้น ยิ่งสืบค้นไปได้ไกลเท่าใด ก็ยิ่งจะรู้ถึงความลึกซึ้งของบ้านเมืองได้เท่านั้น เหมือนกับการยิงธนูที่จำเป็นต้องง้างไปให้ไกลจนใดกันั้นนั้น ขณะที่หลักฐานทางธรณีวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดีในจังหวัดลำปางนั้น กระจายตัวอยู่เป็นจำนวนมากแทบจะทุกอำเภอ ในที่นี้จึงขอรวบรัดอธิบายภาพรวมของพัฒนาการยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีความโดดเด่น และสำคัญในระดับชาติ แม้ว่าจะเป็นพื้นที่นอกเขตศึกษาก็ตาม ความพยายามนี้เป็นการปูพื้นฐานให้เห็นความเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการประวัติศาสตร์ อันจะส่งต่อความเป็นเมืองศูนย์กลางการบริหารการปกครอง ที่มีตำแหน่งอยู่ที่อำเภอเมืองลำปาง

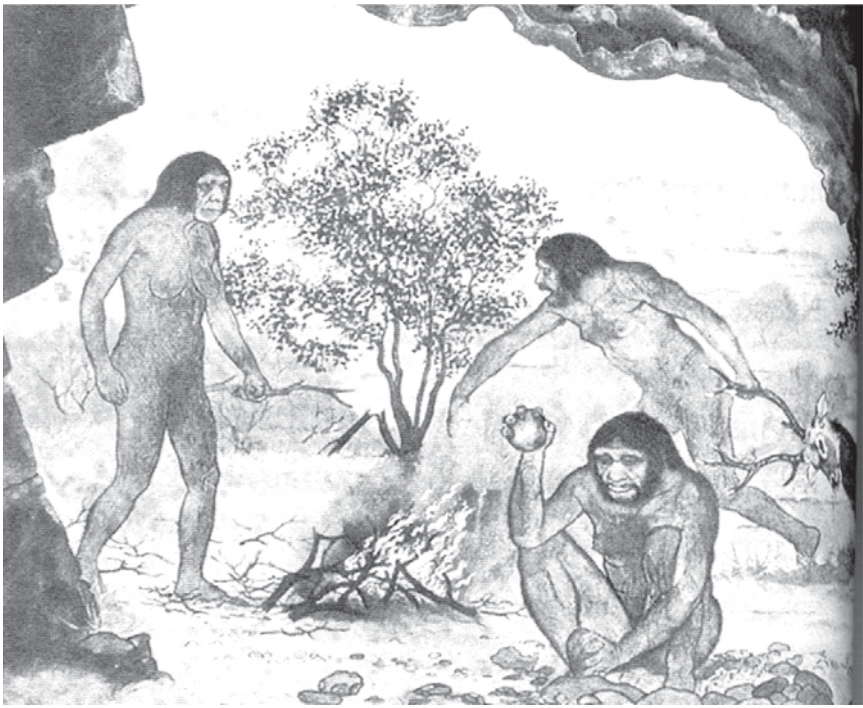
ร่องรอยบรรพบุรุษของมนุษยชาติ มนุษย์เกาชา

พบหลักฐานของมนุษย์ช่วงก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ มนุษย์โฮโมอีเรคตัส หรือ มนุษย์เกาชาที่มีอายุกว่า ๕๐๐,๐๐๐ ปี ร่วมสมัยกับมนุษย์ปักกิ่ง และมนุษย์ชวามีการค้นพบขึ้นส่วนกะโหลกด้านขวา ฟันหน้าข้าง ฟันด้านขวา และส่วนอื่นๆ บริเวณหาดปู่ดำย ต.นาแสง อ.เกาะคา ทางทิศใต้ของตัวเมืองลำปาง ถือเป็นการค้นพบทางโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๑

ผาศักดิ์สิทธิ์กับการตั้งถิ่นฐาน

พัฒนาการต่อมา ปรากฏหลักฐานแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ อายุกว่า ๓,๐๐๐ ปี ที่ประตุมหา รอยต่อระหว่าง อ.แม่เมาะ-อ.งาว ขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองปัจจุบัน ซึ่งมีการค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ เครื่องประกอบพิธีศพพร้อมกับภาพเขียนสีจำนวนมากถึง ๑,๘๗๒ ภาพ ที่แสดงสภาพชีวิตความเป็นอยู่และพิธีกรรมไว้ แบ่งเป็น ๗ กลุ่มได้แก่ กลุ่มที่๑ ผาเลียงผา กลุ่มที่๒ ผานกยูง กลุ่มที่๓ ผาวัว กลุ่มที่๔ ผาเด่นระบำ กลุ่มที่๕ ผาหินตั้ง กลุ่มที่๖ ผานางกางแขน กลุ่มที่๗ ผาล่าสัตว์และผากระจะง (วลัยลักษณ์,๒๕๔๕) อย่างไรก็ตามในบริเวณใกล้เคียงกัน ก็ยังปรากฏภาพเขียนสีในถ้ำต่างๆ ด้วย เชื่อกันว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความสำคัญก็คือ เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมความเชื่อ ในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของมนุษย์ยุคก่อน ประการสำคัญต่อมา ก็คือเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่ถูกแต่งแต้มเป็นภาพเขียนสีจำนวนมากศาลนั่นเอง

จากหลักฐานดังกล่าวจะเห็นถึงสภาพการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ในยุคแรกๆ ที่อยู่รายรอบนครลำปางในปัจจุบัน ซึ่งนับเป็นห้วงเวลาที่สั่งสม ความหลากหลาย ก่อนที่จะมีพัฒนาการทางสังคม วิถีคิด เทคโนโลยี เข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา

ภาพสันนิษฐานการดำเนินชีวิตของมนุษย์ปักกิ่ง(มนุษย์โฮโมอีเรคตัส)
ที่มา : Life Nature Library. Evolution. ๑๙๙๐ C.E.

คนและวัว ภาพเขียนสีประตุมหา
ที่มา : วลัยลักษณ์ ทรงศิริและวีวรรณ แสงจันทร์.ภาพเขียนสีพิธีกรรม ๓,๐๐๐ ปี ที่ผาศักดิ์สิทธิ์,๒๕๔๕ หน้า ๑๑๐

สภาพพื้นที่บริเวณประตุมหา

กำเนิดเมืองบนลุ่มน้ำวัง

การกำเนิดรัฐบริเวณลุ่มน้ำปิงในนามทริภุญไชยนั้น จำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์กับเมืองอันได้แก่ เวียงเกาะ เวียงมะโน ฯลฯ เมืองที่ถือกำเนิดในลุ่มน้ำวัง ก็ถือเป็นหนึ่งในเครือข่ายนั้นเช่นกัน แต่มีไข่เกิดขึ้นโดยกลุ่มคนจากทริภุญไชยเท่านั้น มีการเล่าว่าการสร้างเมืองนั้น จำเป็นต้องอาศัยตัวแทนกลุ่มชนดั้งเดิมท้องถิ่นในระยเวลานั้นได้แก่ **พราณเขลางค์** อาศัยอยู่ที่ดอยลพทบรรพต และ**สุพรมฤษี**ที่อาศัยอยู่บริเวณสุภบรรพต(แสง,๒๕๑๕ : ๙๓)(ในตำนานมูลศาสนาเรียก ดอยเขางาม)

ที่น่าสนใจก็คือ ในโบราณสถานหลายแห่งมีการกล่าวอ้างถึง**พระนางจามเทวี** ผู้ครองเมืองทริภุญไชย เช่น วิหารจามเทวี วัดปางยงคก ตำหนักเย็น วัดพระธาตุจอมปิง ฯลฯ ซึ่งเป็นสำนึกการเชื่อมโยงความยาวนาน แต่ก็ยังไม่ได้รับการยืนยันทางวิชาการอย่างหนักแน่นพอ

รูปปั้นสุพรมฤษี
บนซุ้มประตูโขงวัดบุญวาทย์วิหาร

การตั้งถิ่นฐาน

ในที่นี้จะกล่าวถึง ๓ พื้นที่ อันได้แก่ บริเวณ **วัดพระแก้วขมพู** (ปัจจุบันคือ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม)ที่ครอบคลุมบริเวณเมือง ลักษณะคล้ายหอยสังข์ กล่าวกันในตำนานว่า เป็นเมืองที่สุพรมฤษี และพราณเขลางค์ สร้างให้**เจ้าอนันตยศ** โอรสของ**พระนางจามเทวี** ปกครองดูแลต่อไป เมืองตั้งอยู่บนที่ดอนริมแม่น้ำวัง มีองค์ประกอบของเมือง ค่อนข้างสมบูรณ์ เมื่อเทียบกับบริเวณอื่น

บริเวณวัดกู่คำ วัดกู่ขาว วัดปันเจิง อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของ พื้นที่แรกไปไม่ไกล มีทางเดินเชื่อมจากประตูตาล ยังปรากฏร่องรอยมาจนปัจจุบัน บริเวณดังกล่าวมีการขุดค้นหลักฐานทางโบราณคดีคือ พระพิมพ์ดินเผา และเครื่องปั้นดินเผา ทั้งนี้ยังเชื่อมโยงกับแหล่งผลิต คือ **แหล่งทุ่งเตาโท** ที่บ้านทราย ต.ต้นธงชัย อ.เมือง บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของวัดพระเจดีย์ขาวหลังไปประมาณ ๒ กิโลเมตร

บริเวณอำเภอกะเคา อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพื้นที่วัดพระแก้วไปกว่า ๑๐ กิโลเมตร ล่องไปตามแม่น้ำวัง ปรากฏหลักฐานคือ เครื่องปั้นดินเผา

ชื่อบ้านนามเมือง "เขลางค์นคร" "เมืองลำปาง" "อาลัมพางนคร"

ศาสตราจารย์ แสง มณวิฑูร ให้คำอธิบาย **เขลางค์นคร** ว่ามาจากภาษาขอมญวว่า **สุลวง** หรือ**ซูลาง** แปลว่า **ขัน** หรือ**โอ** และตีความว่าพราณเขลางค์ ก็คือ พราณที่อาศัยอยู่ที่ **ดอยเขลางค์** ก็คือ ดอยโศคว่านั่นเอง (แสง,๒๕๑๕ : ๙๔)

ศาสตราจารย์ **สุรพล ดำริห์กุล** กล่าวว่า เมืองลำปางคือ บริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวงนั่นเอง ชื่อของ**พระธาตุลำปางหลวง** ปรากฏในตำนานเรียก**"พระมหาธาตุเจ้าลำปาง"** หรือ **"พระธาตุหลวงลำปาง"** เมืองลำปางจึงน่าจะเป็น **เมืองลำปาง** หรือ **อาลัมพางนคร** ที่พระเจ้าอนันตยศ โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของ **พระนางจามเทวี** พระราชมารดา ส่วนชื่อลี้ลับกับ**ปะนคร**นั้นปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุลำปางหลวง (สุรพล,๒๕๔๗ : ๑๑๗) (สิริสวัสดิ์,๒๕๔๘ : ๒)

อย่างไรก็ตาม ยังมีอีกข้อสันนิษฐานจาก **อ.ลักเสริฐ (ศักดิ์) รัตนชัย** ว่า **เวียงอาลัมพาง**น่าจะอยู่บริเวณ ๒ บริเวณได้แก่ บริเวณถนนสันโค้งและร่องน้ำโบราณที่เรียกว่า **ร่องยาดอง** และบริเวณกลุ่มวัดกู่ขาวร้าง วัดกู่แดงร้าง วัดกู่คำ (สุรพล,๒๕๔๗ : ๑๒๒-๑๒๓)

วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

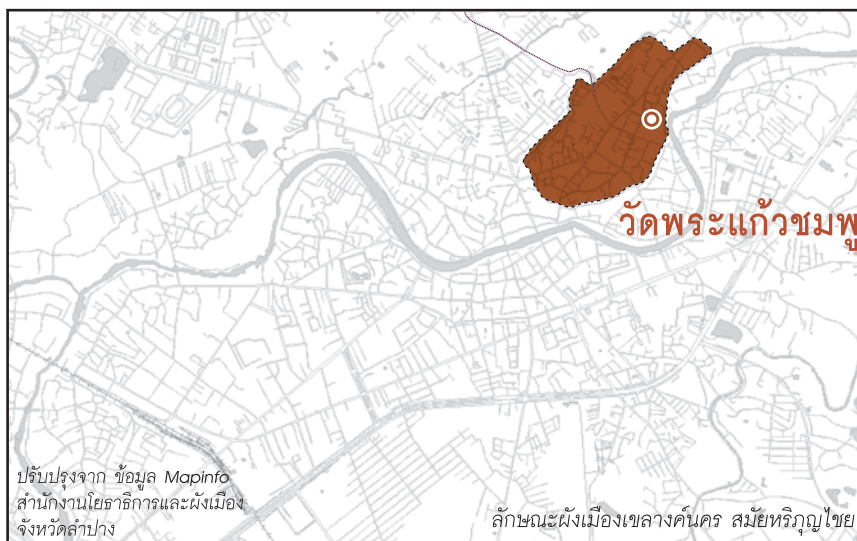
ตำแหน่งเมืองเขลางค์นคร-เมืองลำปาง โดยสันนิษฐาน
ปรับปรุงจาก แผนที่ทหาร มาตราส่วน ๑:๒๕๐,๐๐๐ จังหวัดลำปาง ลำดับชุด ๑๕๐๑ S ระวาง NE ๔๗-๔๗ พิมพ์ครั้งที่๓,๒๕๔๐

พระพิมพ์ดินเผา ศิลปะทริภุญไชย
ขุดพบที่วัดปันเจิงร้าง
ที่มา : สุรพล ดำริห์กุล,ประวัติศาสตร์และศิลปะ
ทริภุญไชย,๒๕๔๗, หน้า ๑๑๖

พระธาตุลำปางหลวง
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ปรับปรุงจาก ข้อมูล Mapinfo
สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง
จังหวัดลำปาง

ลักษณะผังเมืองเขลางค์นคร สมัยทริภุญไชย

ชื่อบ้านนามเมือง "เมืองนคร เมืองลคอร เวียงลคอร"

ชื่อเมืองเขลางค์นคร เริ่มถูกตัดให้สั้นเหลือเพียง เมืองนคร ในพ.ศ.๒๐๑๙ จากหลักฐานศิลาจารึกหลักที่ ๖๕ ที่แสดงให้เห็นว่าใช้ เมืองนคร ตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช และคำว่า นคร ได้เขียนกลายเป็น ลคอร สำเนียงชาวพื้นถิ่นออกเป็น ละกอน (สร้อยดี,๒๕๔๔ : ๗๔)

ขยายเมืองออกไปทางทิศตะวันตก

หลังจากพญามังรายยึดเมืองเขลางค์นครได้แล้ว จึงให้ ขุนไชยเสนารั้งเมือง และออกมาสร้างเมืองใหม่ในปี พ.ศ.๑๘๔๕ ณ บริเวณวัดเชียงภูมิ (ปัจจุบันคือ วัดปงสนุก) มีการก่อกำแพงเมืองเพิ่มเติม รวมถึงคูเมือง และประตูเมืองต่างๆ ได้แก่ ประตูปลายนา ประตูนาสร้อย ประตูเชียงใหม่ ประตูป่อง แต่อย่างไรก็ตามเมืองใหม่ที่สร้างมากับเมืองเก่าเขลางค์นครนั้น น่าจะยังมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่อง แต่ลดระดับความสำคัญลงมาจากเดิมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เวียงลคอร ได้เป็นสมรภูมิรบระหว่าง ล้านนา กับกรุงศรีอยุธยาหลายคราว ได้แก่

- พ.ศ.๑๙๒๙ พระบรมราชาธิราชที่ ๔ ยกทัพมาตี แต่ไม่สำเร็จ
- พ.ศ.๒๐๕๓-๒๐๕๘ ล้านนาเปิดศึกกรุกกวาดต้อนชาวสุโขทัย เชลียง กำแพงเพชร
- พ.ศ.๒๐๕๘ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒(พ.ศ.๒๐๓๔-๒๐๗๒) กษัตริย์อยุธยายกทัพมาตีเวียงลคอรแตก แล้วกวาดต้อนผู้คนกลับไป(สร้อยดี,๒๕๔๔ : ๑๔๗ และ๒๐๒-๒๐๓)

เมืองยุทธศาสตร์ เมืองหน้าด่าน

การเกิดขึ้นของอาณาจักรล้านนานั้น ถือว่าเป็นรัฐที่เติบโตอยู่ท่ามกลางมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ และการทหาร ทางเหนือได้แก่ พม่า และทางใต้คือ สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เมื่อสุโขทัยถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาทำให้ล้านนาถูกคุกคามจากทางใต้มากขึ้น นั่นหมายความว่า ในขณะนั้นตำแหน่งของหัวเมืองทางใต้มีความหมายและความสำคัญอย่างยิ่ง เวียงลคอร จึงมีฐานะเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่จะด้านทานกองทัพที่มารุกรานเสมอ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งทำให้เวียงลคอร มีอำนาจต่อรองพอที่จะได้รับอำนาจส่งสละความมั่งคั่งด้วย

ประดิษฐานพระแก้วมรกต ณ วัดพระแก้วชมพู

ปรากฏเหตุการณ์อันเชื่องพระแก้วมรกต จาก เชียงราย มาเชียงใหม่ ที่กล่าวกันว่า ช้างที่อัญเชิญไม่ยอมไปเชียงใหม่ กลับดิ้นตันที่จะเข้าเวียงลคอร จึงทำให้พระแก้วมรกต พระพุทธรูปสำคัญ ประดิษฐาน ณ วัดพระแก้วชมพู (วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ในปัจจุบัน)เป็นเวลาถึง ๓๒ ปีก่อนจะถูกอัญเชิญไปที่ วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ในเวลาต่อมา (พระแก้วมรกต ตำนานพระแก้วมรกตฯ,๒๕๔๖)

ล้านนาแตกสลาย

แต่อย่างไรก็ตามด้วยปัญหาภายในล้านนาที่ไม่มีความเป็นเอกภาพแท้จริง ในที่สุด ก็สลายลงในพ.ศ.๒๑๐๑ ซึ่งทัพของพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าใช้เวลาเพียง ๓ วันก็สามารถยึดเชียงใหม่อย่างง่ายดาย ผู้ปกครองเมืองต่างๆรวมทั้งเวียงลคอร จึงอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า เรื่อยมาเป็นเวลากว่า ๒๐๐ ปีที่อยู่ใต้อิทธิพลความคิด และการอุปถัมภ์จากราชสำนักพม่า (สร้อยดี,๒๕๔๔ : ๒๐๘)

หนานทิพย์ช้าง ดันตระกูลเจ้าเจ็ดตน

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ปรากฏวีรกรรมของหนานทิพย์ช้างที่สามารถกำจัดท้าวหมาศ เจ้าเมืองลำพูนที่เข้ามาสร้างความเดือดร้อนได้สำเร็จ ดังปรากฏเรื่องเล่า ณ บริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง หนานทิพย์ช้างได้รับการยอมรับจากชาวเมืองให้เป็นเจ้าเมือง รศ.สร้อยดี อ่องสกุล กล่าวว่า หนานทิพย์ช้าง ได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์พม่า ให้เป็น พระยาไชยสงคราม ถือเป็นการยอมรับการหนึ่งในสมัยนั้นที่ยังอยู่ใต้อิทธิพลของพม่า (สร้อยดี,๒๕๔๔ : ๒๖๑) อย่างไรก็ดี หนานทิพย์ช้าง ยังถูกเรียกในนามอื่นๆได้แก่ พระยาสุลวฤาไชย (สมโชติ,๒๕๔๖) พ่อเจ้าทิพย์ช้าง (บนจารึกอนุสาวรีย์บริเวณตรงข้ามร้านอาหารเรือนแพ จังหวัดลำปาง)

วัดเชียงภูมิ(วัดปงสนุกในปัจจุบัน)

วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา มีความสำคัญต่อเนื่องมาถึงยุคนี้ ถือเป็นวัดที่ยังคงรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาอยู่คง ในสกุลช่างลำปาง ได้เป็นอย่างดี

จิตรกรรมฝาผนัง วัดหงส์รัตนาราม เล่าเรื่อง พระแก้วมรกต ตอนที่ช้างเดินไม่ยอมเข้าเชียงใหม่ ที่มา : พระแก้วมรกต ตำนานพระแก้วมรกต = The Emerald buddha หน้า ๒๔๑-๒๔๓

อนุสาวรีย์เจ้าพ่อทิพย์ช้าง

ปรับปรุงจาก ข้อมูล Mapinfo สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดลำปาง

ลักษณะผังเมืองเวียงลคอร สมัยล้านนา

สมัยเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง

พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๑๗
ร่วมสมัยกับกรุงรัตนโกสินทร์

สร้างบ้านเมืองด้วยการกวาดต้อนไพร่พล

กำลังคนไพร่พลเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงอยู่ของเมืองๆหนึ่ง ครั้นล้านนาตกอยู่ในอำนาจของพม่า โครงสร้างของไพร่พลดังกล่าวอ่อนแอลง จนไม่สามารถควบคุมให้อยู่ในสังกัดได้ดังเดิม เมื่อเจ้ากาวิละอาศัยความร่วมมือจากทางกรุงธนบุรี-กรุงเทพฯ จนกลับมาตั้งศูนย์อำนาจการเมืองทางเหนือได้สำเร็จ จึงได้ใช้นโยบายเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง จากหัวเมืองต่างๆทางเหนือ เช่น เมืองเชียงตุง เมืองสาต เมืองยอง ฯลฯ

การกวาดต้อนครั้งสำคัญ ก็คือ การตีเมืองเชียงแสนแตก ในปีพ.ศ.๒๓๔๗ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญในเมืองนครลำปางในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลทางศิลปะแบบเชียงแสน หรืออื่นๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวสันนิษฐานว่า ชาวเชียงแสนที่อพยพมามีจำนวนมาก น่าจะทำให้เมืองหนาแน่นจนทำให้ต้องขยายขยายเมืองไปอีกฝั่งหนึ่งของน้ำแม่วัง

เจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครลำปางคนแรก
ที่มา : แผ่นพับแนะนำ ทอดิปปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่

การตั้งถิ่นฐาน

๑๐
๑.ลักเสริฐ(ศักดิ์) รัตนชัย อ้างถึงตำนานเจ้าเจ็ดตน ฉบับสุวรรณหอคำมวงคล ใน ประวัติานครลำปาง (ศักดิ์,๒๕๑๖ : ๖๗-๖๘) ว่า

"...สมัยเจ้าคำโสม ผู้ครองนครลำปางองค์ที่๒...ได้สร้างวิหารวัดหลวงกลางเวียง ก่อองค์เจดีย์และพระพุทธรูปองค์ใหญ่ สร้างพระอุโบสถ สร้างพระวิหารวัดหมื่นกาด วิหารวัดน้ำล้อม วิหารวัดป่าดัวะในฝั่งเมืองใหม่...

...ต่อมาในสมัยเจ้าหอคำดวงทิพย์เป็นพระยานครเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๗ ได้สร้างกำแพงและขุดคูเมือง พร้อมทั้งสร้างหอคำขึ้นราว พ.ศ.๒๓๕๑...

...มีประตูเมืองชื่อต่างๆ คือ ประตูหัวเวียง ประตูศรีเกิด ประตูชัย ประตูศรีชุม ประตูสวนดอก และประตูเชียงราย..."

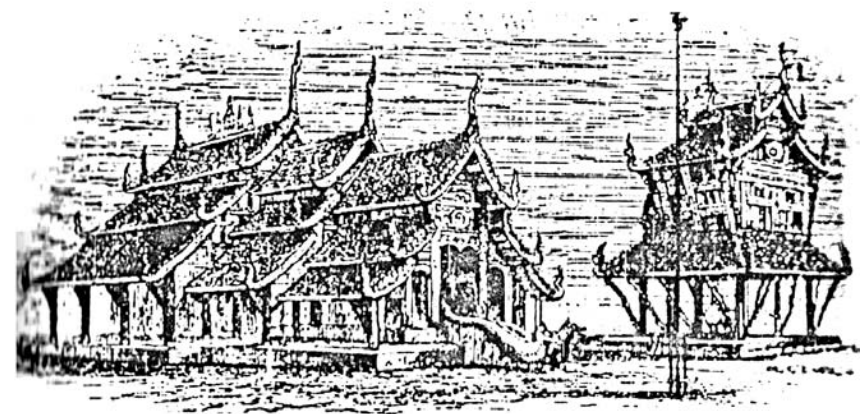
ทางฝั่งเหนือของแม่น้ำวังนั้นประกอบด้วยชุมชนจากเชียงแสนดังที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่ บ้านหัวข่วง บ้านสุขาदारาม บ้านช่างแต่ม บ้านปงสนุก นอกจากนี้ยังมีบ้านพะเยา ที่อยู่บริเวณเดียวกับบ้านปงสนุก ภายหลังได้ย้ายกลับไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่เมืองพะเยาอีกครั้ง (สุภัญญา,๒๕๓๙ : ๑๓๕)

การทำมาหากิน ค้าขาย

การค้าขายระยะไกล จะมีพ่อค้าเร่ พ่อค้าวัวต่างที่เชื่อมโยงระหว่าง ยูนนาน พม่า รัฐฉาน หลวงพระบาง เชียงตุง ซึ่งเป็นพ่อค้าไทใหญ่ พ่อค้าฮ่อ ผ่านมา โดยจะเดินทางมาพักบริเวณศาลาวังทาน(บริเวณวัดป่ารวกและสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดลำปาง) บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง (ชัยวัฒน์,๒๕๔๑ : ๓๑)

ชื่อบ้านนามเมือง "เมืองนครลำปาง"

มีการกล่าวถึงชื่อ นครลำปาง ในหลายแห่ง ได้แก่ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ที่กล่าวถึง พระยาละครลำปาง (ในพ.ศ.๒๓๓๒) พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย ไว้ว่า พ.ศ.๒๓๕๗ ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ ได้มีการยกเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย เป็นเมืองประเทศราช ปรากฏชื่อ ศรีนครไชย จากตำนานที่เขียนขึ้นในยุคนั้น เพื่อเป็นการถวายเกียรติสดุดีแด่สกุลเจ้าเจ็ดตน(ศักดิ์,๒๕๑๒ : ๑๓)

"วิหารหลวงและหอไตรที่เมืองละคร(ลำปาง)"
ที่มาและคำบรรยาย : คาร์ล บ็อค,ท้องถื่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง หน้า ๑๖๐

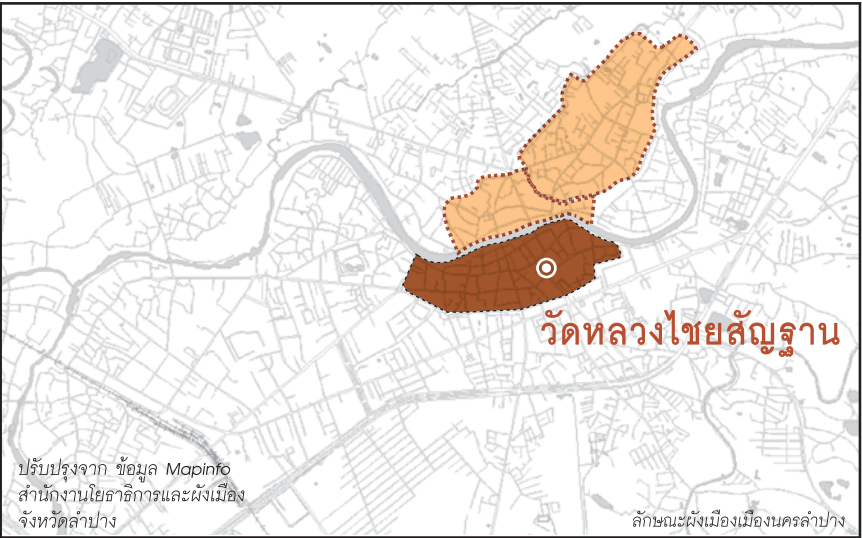
หอคำนครลำปาง
ที่มา : หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ

หัวเมืองทางเหนือ สมัยเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง
ที่มา : สรสวัสดิ์ อ่องสกุล ประวัติศาสตร์ล้านนา หน้า ๒๔

ขบวนล้อเกวียนจอดพักริมน้ำ สะท้อนให้เห็นเส้นทางการค้าทางบก ก่อนการค้าทางเรือจะมีบทบาท จิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ อ.วังเหนือ
ที่มา : วิถี พานิชพันธ์ ร้อยสายลายละกอน หน้า ๖๕

ปรับปรุงจาก ข้อมูล Mapinfo
สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง
จังหวัดลำปาง
ลักษณะผังเมืองเมืองนครลำปาง

การเติบโตของระบบทุนนิยม อิทธิพลชาวตะวันตก และสยามประเทศ

ในยุคสมัยนี้เริ่มต้นด้วยการนับตั้งแต่การลงนาม สนธิสัญญาเชียงใหม่ อันเนื่องมาจากความขัดแย้งจากกิจการป่าไม้ และความวุ่นวายในหัวเมืองชายแดน ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลสยาม และรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ขณะที่อังกฤษก็สามารถตั้งสถานกงสุลประจำนครเชียงใหม่และนครลำปาง เพื่อดูแลผลประโยชน์ของตนและกลุ่มชนในบังคับอังกฤษ ปัญหาการคุกคามจากอาณานิคมตะวันตกดังกล่าว ทำให้รัฐบาลสยาม มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะควบคุมหัวเมืองต่างๆทั่วราชอาณาจักร เพื่อจะรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางให้มากที่สุด ดังปรากฏการส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ มาควบคุมการบริหารราชการภายในจึงอาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้หัวเมืองทางเหนือ ได้รับแรงกดดันอย่างหนักหน่วง แน่แน่นอนว่า กระแสอันเชี่ยวกรากของระบบทุนนิยมที่กำลังเริ่มต้นขึ้น ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ระบบเจ้านายทางเหนือพังทลายลง

เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย

เป็นเจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๑๐ ที่พบพบการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง เป็นผู้บริจาค ผู้สร้างสิ่งสาธารณประโยชน์จำนวนมาก เป็นการดำเนินนโยบายที่สนับสนุนรัฐบาลสยามอย่างยิ่ง อันได้แก่ สร้างโรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย โรงทหาร โรงพยาบาลทหาร ที่ทำการไปรษณีย์ หรือการอุทิศที่ดินเพื่อสร้างที่ทำการศาล เรือนจำกลางลำปาง เป็นต้น

การทำมาหากิน คำขาย

ดังที่กล่าวมาแล้ว ในยุคนี้นี้เป็นการเปิดหน้าประวัติศาสตร์ของระบบทุนนิยมเข้าสู่นครลำปาง กลุ่มแรกๆที่มีโอกาสสะสมทุนก็ได้แก่ กลุ่มท่าไม้ ชาวไทใหญ่-พม่า ที่ร่วมกับชาวยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษ ดังปรากฏการสร้างบ้านใหญ่โต บริเวณท่ามะโอ หรือการสร้างวัดแบบไทใหญ่-พม่า บริเวณย่านป่าขามจำนวนมาก

อีกกลุ่มหนึ่งคือ ชาวจีน ที่เดินทางมาจากส่วนกลางของสยามประเทศและศูนย์กลางการค้าทางน้ำ เช่น สวรรคโลก นครสวรรค์ มาประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำ โดยเรือหางแมงป่อง ขึ้น-ล่อง ส่งสินค้าระหว่างนครลำปาง กับ ปากน้ำโพ และอาจไปจนถึงกรุงเทพฯ หรือบางคนสามารถสะสมทุนและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายอากรเก็บภาษีในท้องถิ่น

การตั้งถิ่นฐาน

เมืองในยุคนี้จะมีหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มก็มีความเชื่อ และโลกทัศน์ที่ต่างกันในการอยู่อาศัย ใช้ชีวิต ได้แก่ ฝรั่งอังกฤษที่เข้ามาท่าไม้ และชาวไทใหญ่-พม่า ตั้งถิ่นฐานบริเวณท่ามะโอ ที่ใกล้แม่น้ำวัง จนใช้บางแห่งเป็นที่ขักลากซุงขึ้นมา เช่นบริเวณด้านหน้าของวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม(ด้านสระน้ำ)

ขณะที่ชาวจีน ชาวไทใหญ่-พม่า ก็เลือกทำเลบริเวณตลาดจีน(กาดกองต้า) ที่ใช้พื้นที่ต่ำใกล้น้ำให้เป็นประโยชน์ในการเป็นท่าเทียบเรือสินค้า โกดัง ที่อยู่อาศัย และห่างไปในตัว

ย่านวัดไทใหญ่-พม่า บริเวณป่าขามและใกล้เคียง เป็นบริเวณที่แยกออกมาจากตัวเมือง ขณะเดียวกันก็มีบริเวณม่อนที่มีความสูงสอดคล้องกับคติการสร้างวัด

คริสเตียนอเมริกันเพรสไบทีเรียน เป็นเพียงกลุ่มเดียวที่ไม่มีเป้าหมายอยู่ที่การค้าขาย แต่เน้นที่การเผยแพร่ศาสนา ให้การศึกษา และสังคมสงเคราะห์ มีถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านเกาะ ริมแม่น้ำวัง ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นที่ดินพระราชทาน ใกล้กับสถานกงสุลอังกฤษประจำนครลำปาง

ศาลากลาง สร้างใหม่ ขึ้นแทนหอคำ เมื่อพ.ศ.๒๔๕๓
ที่มา : สักเสรีญ(ศักดิ์) รัตนชัย.ลำปางในพงศาวดารไทยถิ่นเหนือ.๒๕๔๘,หน้า ๓๔๗

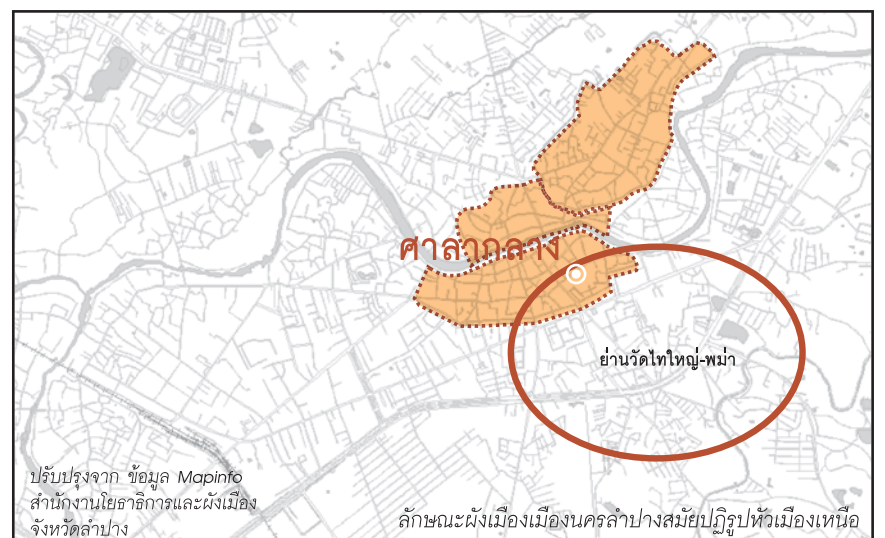
เรือเผดในงานกรฐินประจำปีของคนในบังคับอังกฤษ
ที่มา : รศ.ดร.ชูเกียรติ - คุณมาดา ลีสุวรรณ

เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง
ที่มา : หนังสืออนุสรณ์ ๑๐๐ ปีโรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย

ภาพถ่ายสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ คราวเสด็จนครลำปาง พร้อมด้วยเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต ตลอดจนเจ้านายและผู้ตามเสด็จอื่นๆ ณ วัดพระธาตุลำปางหลวง คราวเสด็จมณฑลพายัพ พ.ศ.๒๔๖๔
ที่มา : เทศาภิบาล หน้า ๑๑๘

ปรับปรุงจาก ข้อมูล Mapinfo
สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง
จังหวัดลำปาง

ลักษณะผังเมืองเมืองนครลำปางสมัยปฏิรูปหัวเมืองเหนือ

สมัยการกำเนิดเส้นทางรถไฟสายเหนือ

พ.ศ.๒๔๕๙-๒๕๐๐
ร่วมสมัยกับ
รัชกาลที่ ๖-๙
แห่งสยามประเทศ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในเงื่อนไขของการคมนาคม

เช่นเดียวกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศตะวันตก เมื่อเส้นทางรถไฟตัดผ่านเมืองใด เมืองนั้นก็เกิดความเปลี่ยนแปลงและเติบโตอย่างรวดเร็ว ในกรณีลำปาง จากเส้นทางน้ำสู่การค้าทางบกอย่างรถไฟที่มีความรวดเร็ว ปลอดภัย คุ่มค่า ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นการดึงดูดคนเข้าเมือง โดยเฉพาะ**ชาวจีน** ที่เข้ามาเป็นจำนวนมาก พร้อมๆกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทั้งในแง่ของความรู้ การจัดการ ตลอดจนเครื่องจักรต่างๆ ล้วนเติบโตในช่วงนี้เอง

การตั้งถิ่นฐาน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า คนส่วนใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็น**ชาวจีน** ซึ่งตั้งตัวอยู่บริเวณถนน**ประสาธน์ไมตรี** ใกล้ย่านสถานีรถไฟ ย่านการค้าซึ่งเป็นส่วนขยายของเมืองไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ขณะที่อีกส่วนหนึ่งกลับขยับขยายไปบริเวณย่านตลาดในเมือง ได้แก่ **ตลาดบริบูรณ์ปรากร** **ตลาดราชวงศ์** ซึ่งปรากฏการตั้งถิ่นฐานบน ถนนทิพย์ช้าง ถนนบุญวาทย์ ถนนรอบเวียง

ชื่อบ้านนามเมือง "จังหวัดลำปาง"

ในเวลาใกล้เคียงกัน กระทรวงมหาดไทยได้มีประกาศให้เปลี่ยนชื่อตำแหน่งเมือง โดยให้ใช้ชื่อ **จังหวัดลำปาง** แทนคำว่า **เมืองนครลำปาง** เมื่อพ.ศ.๒๔๕๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

สงครามโลกครั้งที่ ๒

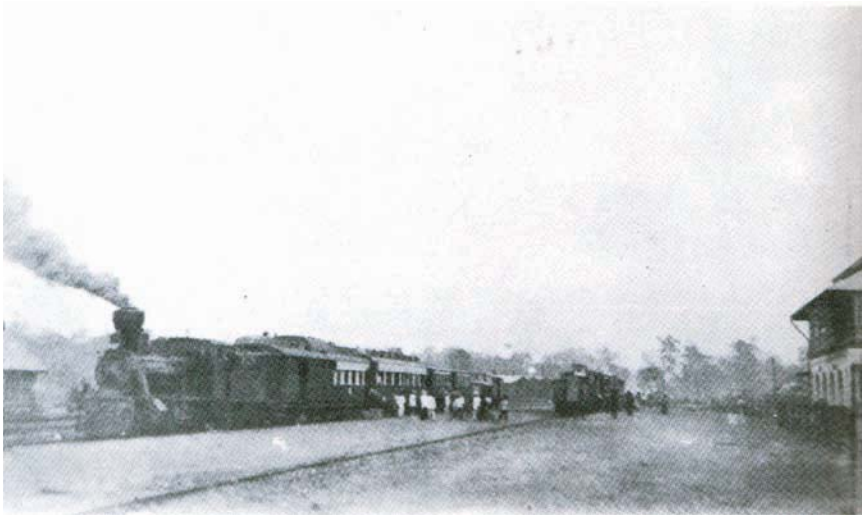
อย่างไรก็ตาม ช่วง**สงครามโลกครั้งที่ ๒**(ราวพ.ศ.๒๔๘๕-๒๔๘๘) ญี่ปุ่นเข้ามาเพื่อเคลื่อนพลผ่านประเทศไทย และได้ตั้งกองบัญชาการที่**ลำปาง** เข้าทำการยึดอาคารสถานที่ในกิจการของชาวตะวันตก ทั้งชาวอังกฤษ อเมริกัน และชนชาติอื่นๆต่างก็ทำการลี้ภัยออกไป ขณะที่ประเทศไทยสมัยเป็นคู่สงครามกับ ฝ่ายสัมพันธมิตร จึงถูกฝ่ายสัมพันธมิตรโจมตีเมือง ด้วยการทิ้งระเบิดในพื้นที่ต่างๆ

อย่างไรก็ตาม หลายครอบครัวในตัวเมือง ได้ทำการย้ายไปอยู่นอกเมืองชั่วคราวเพื่อหลบภัยสงคราม บางร้านในเมืองก็พรางอาคารด้วยยอดมะพร้าว หรือเอาสีดำมาทาตัวตึก ทหารญี่ปุ่นได้ยึดอาคารสำคัญในเมือง โดยเฉพาะอาคารร้านค้า บริเวณกาดกองต้า ตลอดจนจนถึงการยึด**เอาช่วงโปโล** บริเวณสวนสาธารณะเขลางค์นคร ในปัจจุบันและบริเวณ**โรงแรมทิพย์ช้าง** ตั้งเป็น**ตึกบัญชาการกองพล ๑ ญี่ปุ่น** ขณะที่อาคารสถานที่ของกลุ่มชนคู่สงครามอย่างอังกฤษและอเมริกัน เช่น โรงพยาบาลแวนแซนเวิร์ด โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี ต่างก็โดนยึดเป็นที่ตั้งกำลังพลทหารญี่ปุ่น แม้แต่วัดน้ำล้อม ก็มีการเล่าว่ามีทหารรถถังของญี่ปุ่นมาขอพักที่วัด

การทำมาหากิน ค้าขาย

ย่านสถานีรถไฟ กลายเป็น**ศูนย์กลางการขนส่ง** และแหล่งการค้าสำคัญซึ่งมีกิจการที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ โรงสี โรงเลื่อย โกดังเก็บผลผลิตทางการเกษตร ทั้งยังเป็นเส้นทางผ่านไปยัง พะเยา เชียงราย

ควบคู่ไปด้วยกันนั้น **แหล่งบันเทิง ย่านกินเที่ยว**ก็ตามมา ทั้งโรงผับบนถนน**ประสาธน์ไมตรี** และข้างสถานีตำรวจสบตุ๋ยในปัจจุบันหรือย่านเที่ยวบนถนนบุญวาทย์ที่มีทั้งห้อง โรงผับ โรงภาพยนตร์โรงแรม ร้านอาหาร

ขบวนรถไฟสายเหนือมาถึงลำปางครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๙
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

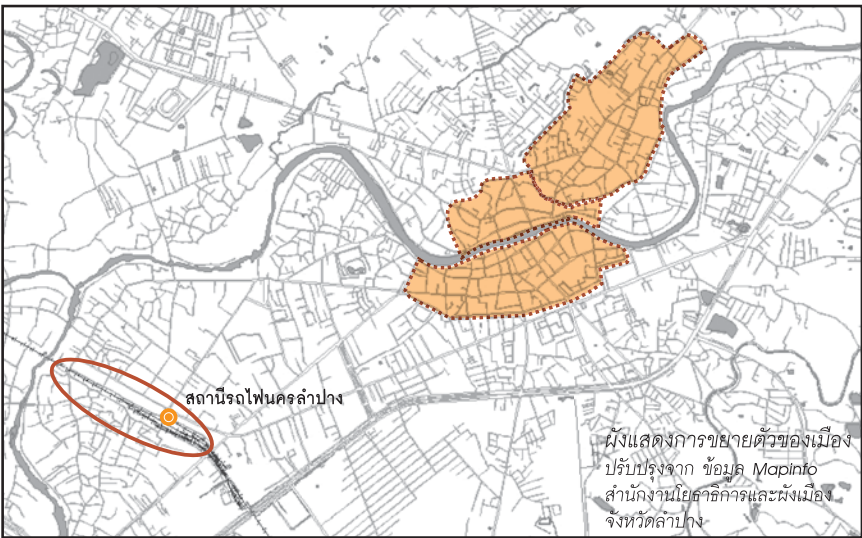
สะพานรัชฎาภิเศก โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก
สร้างเสร็จ พ.ศ.๒๔๖๐
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สะพานข้ามแม่น้ำวัง โครงสร้างเหล็ก
ใกล้สถานีรถไฟ
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นใช้ประเทศไทยเป็นเส้นทางผ่านไปยังดินแดนทางเหนือ เช่น พม่า
ที่มา : บุญเสริม สาทราบัย.เชียงใหม่กับภัยทางอากาศ.๒๕๔๖ หน้า ๙๓

ตารางสรุปลำดับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ พุทธศักราช ๒๕๔๑
สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลำปาง

ยุคสมัย	ศูนย์กลาง	การเปลี่ยนแปลงสำคัญ		การเติบโตของเมือง
		ปัจจัยทางสังคม-การเมือง	ปัจจัยทางเศรษฐกิจ	
ลำปางก่อนประวัติศาสตร์	 -บริเวณหาดปัว อ.เกาะคา ตอนใต้ของเมืองนครลำปาง -บริเวณประตูน้ำ อ.แม่เมาะ ตอนเหนือของเมืองนครลำปาง *นอกเขตตัวเมือง	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล
สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓	 วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ต.เวียงเหนือ (ในอดีตคือ วัดพระแก้วขาม)	เป็นนครรัฐที่มีเครือข่ายอยู่กับ ทวารวดี (ลำพูนปัจจุบัน)	เครือข่ายการค้าลุ่มน้ำปิง เมืองทวารวดี	
สมัยล้านนา ราวพ.ศ. ๑๘๔๕-๒๓๒๕ ร่วมสมัยสุโขทัย-ธนบุรี	 วัดปงสนุก ต.เวียงเหนือ (ในอดีตคือ วัดเชียงภูมิ)	เมืองหน้าด่านสำคัญในการรับ ศึกจากกรุงศรีอยุธยา	รายได้จากส่วยของป่า และการติดต่อ กับพ่อค้าไทใหญ่ พ่อค้าจีนฮ่อ เวียง จันทน์ หลวงพระบาง	
สมัยเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ราวพ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๗ ร่วมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	 วัดบุญวาทย์วิหาร ต.หัวเวียง (ในอดีตคือ วัดหลวงไทยสมัยฐานในปัจจุบัน)	หัวเมืองสำคัญในเครือญาติของ เจ้าเจ็ดตน	มีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางการค้ารอง จากเชียงใหม่ ติดต่อการค้ากับทางใต้ มากขึ้น (ปากน้ำโพ-กรุงเทพฯ)	
สมัยปฏิรูปหัวเมืองเหนือ ราวพ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๖๙ ร่วมสมัยรัชกาลที่ ๕-๖	 ศูนย์กลางการบริหารราชการแบบใหม่ ศาลากลางจังหวัดลำปาง ต.หัวเวียง	รัฐสยามปฏิรูปการปกครองด้วย การพยายามดึงอำนาจเข้าสู่ ศูนย์กลาง	การค้าไม้และการค้าทางเรือ เปิดทาง ให้พ่อค้าไทใหญ่ พม่า จีน ลงทุน เข้ามา	
สมัยการกำเนิดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. ๒๔๕๙-๒๕๐๐ ร่วมสมัยรัชกาลที่ ๖-๙	 ศูนย์กลางทางการค้าใหม่ สถานีรถไฟนครลำปาง ต.สบตุ๋ย	ย่านสถานีรถไฟ ที่นำเทคโนโลยี และแรงงานจีน จำนวนมาก เข้ามา	เป็นศูนย์กลางการค้าเชื่อมโยงระหว่าง พะเยา เชียงรายและหัวเมืองทางเหนือ	

บทที่๒ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คติการสร้างเมืองและพัฒนาการของเมือง

Illustrated by Patiphol Yodsurang ,May 2006

แผนที่แสดงภูมิประเทศเมืองนครลำปาง

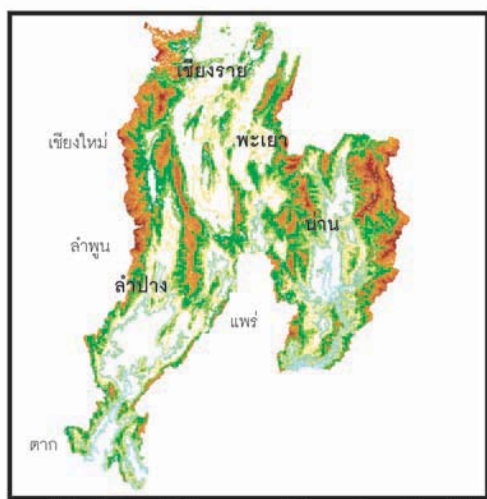
สัญลักษณ์

แม่น้ำ		ทุ่งนา	
ภูเขา, ดอย, ม่อน		กำแพงเมือง	
ต้นไม้		ประตูเมือง	
วัดสำคัญ			

- ๑ วัดพระแก้วชมพู(วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม)
- ๒ วัดเชียงภูมิ(วัดปงสนุก)
- ๓ วัดหลวงไชยสัญญาณ(วัดบุญวาทย์วิหาร)
- ๔ วัดม่อนพระยาแช่
- ๕ วัดม่อนจำศีล
- ๖ วัดม่อนปู่ยักษ์
- ๗ วัดพระบาท
- ๘ วัดม่อนกระทิง
- ๙ วัดม่อนศิรีชัย

ลำดับนี้เป็นการอธิบายเงื่อนไขทางกายภาพอันได้แก่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โครงสร้างและสัณฐานของเมือง

อันประกอบด้วยหัวข้อเรื่องต่อไปนี้
๑.ปัจจัยทางภูมิศาสตร์
๒.คติการสร้างเมืองและพัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน

แผนที่จังหวัดในเขตรับผิดชอบของสำนักชลประทานที่ ๒ ได้แก่ ลำปาง เชียงราย พะเยา น่าน สังกัดลักษณะภูมิประเทศ ความลาดชันของพื้นที่
เอื้อเฟื้อภาพโดย คุณวิฑูรย์ จิตินันท์
สำนักงานชลประทานที่ 2 ลำปาง

ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของแต่ละเมือง เกิดขึ้นจากคุณลักษณะและข้อจำกัด เฉพาะถิ่น ในลำปางก็เช่นกัน ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดลำปางเป็นที่ราบสูง มีภูเขาสูงอยู่ทั่วไป ทอดตัวยาวตามแนวทิศเหนือไปทางทิศใต้ของจังหวัด และมีที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเป็นบางส่วน ในบริเวณตอนกลางของจังหวัด ตามลักษณะทางกายภาพทางด้านธรณีสัณฐานวิทยา จังหวัดลำปาง มีพื้นที่เป็น ที่ราบล้อมรอบด้วยภูเขา มีลักษณะเป็นแอ่งแผ่นดินหรืออ่างเรียกว่า “อ่างลำปาง” เป็นอ่างที่ยาวและกว้างที่สุดในภาคเหนือ แบ่งลักษณะภูมิประเทศออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑)บริเวณตอนบนของจังหวัด มีลักษณะเป็นที่ราบสูง ภูเขา และเป็นป่าค่อนข้างดิบ อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้มีค่า

๒)บริเวณตอนกลางของจังหวัด มีลักษณะเป็นที่ราบและที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ ส่วนใหญ่เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญของจังหวัด

๓)บริเวณตอนใต้ของจังหวัด มีลักษณะเป็นป่าไม้จริง บางส่วนมีลักษณะเกือบเป็นทุ่งหญ้า

พื้นที่ตัวเมืองลำปางและใกล้เคียง มีลักษณะเด่นของภูมิประเทศ ๓ ประการ คือ ภูเขา แม่น้ำ และที่ราบ มีรายละเอียดดังนี้

ภูเขา

ลักษณะของภูเขา

หากพิจารณาเฉพาะตัวเมืองดังแผนภาพซ้ายมือ จะสังเกตเห็น แนวภูเขาทางทิศตะวันออก ปกคลุมอยู่ตั้งแต่บริเวณ ดอยพระบาท ซึ่งเป็นที่ตั้งวัดพระบาท และศูนย์ราชการจังหวัดลำปาง อีกแห่งหนึ่งที่ต่อเนื่องกันก็คือ ดอยเขางาม (ชื่อดั้งเดิมตั้งแต่สมัยทวารวดี) ซึ่งเป็นที่ตั้งวัดม่อนพระยาแช่ โดยแนวภูเขาดังกล่าววางตัวอยู่ในแนวเทือกเขาผีปันน้ำ หนึ่ง คำว่า ดอย นั้นหมายถึง ภูเขา,ภูเขาสูง

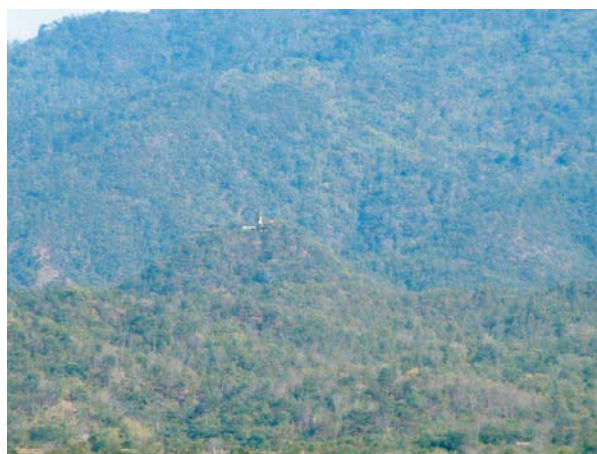
ส่วนคำว่า ม่อน หมายถึง เนินเขา,ยอดเขา (พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง,๒๕๔๓) ลักษณะดังกล่าวพบว่ามีกระจายตัวอยู่ในบริเวณต่างๆ และเมื่อผนวกกับแนวความคิดเรื่องเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของความเชื่อเรื่องจักรวาลในพุทธศาสนา ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งของวัดหลายแห่ง เช่น วัดม่อนพระยาแช่ วัดม่อนกระติง วัดม่อนจำศีล วัดม่อนปู่ยักษ์ เป็นต้น

แนวเขาด้านทิศตะวันออกของเมือง ด้านหน้าคือ ดอยเขางามและบริเวณวัดม่อนพระยาแช่ ถ่ายจากบนสะพานลอย หน้าวิทยาลัยพลศึกษาลำปาง บริเวณม่อนกระติง

ดอยพระบาท

วัดม่อนพระยาแช่ ส่วนหนึ่งของดอยเขางาม

แม่น้ำ

น้ำเป็นปัจจัยการดำรงชีพที่สำคัญของมนุษย์อย่างยิ่ง บริเวณแม่น้ำจึงเป็นที่ตั้งชุมชนสำคัญ ขณะที่แม่น้ำเกิดถูกลการใช้ชีวิตมนุษย์อย่างสูง แต่อีกด้านหนึ่งก็สามารถสร้างความเสียหายให้กับมนุษย์จากอุทกภัยได้เช่นกัน ฉะนั้นการตั้งถิ่นฐานอยู่กับแม่น้ำจึงต้องเข้าใจธรรมชาติของแต่ละสายน้ำ

- แม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านตัวเมืองมีอยู่ ๒ สายได้แก่
- ๑) **แม่น้ำวัง** มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำ ผ่านอำเภอวังเหนือไหลลงสู่ทิศใต้เข้าสู่ที่ราบในอำเภอแจ้ห่ม เข้าสู่อำเภอเมืองลำปาง ผ่านไปยังอำเภอเกาะคา อำเภอสบปราบ ก่อนจะไหลผ่านที่ราบแคบๆ ตามหุบเขาในอำเภอเถิน อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง และไหลเข้าสู่ที่ราบในจังหวัดตาก ก่อนที่จะบรรจบกับแม่น้ำปิงที่บ้านปากวัง ต.ตากออก อ.บ้านตาก จ.ตาก
 - ๒) **แม่น้ำต๋อย** มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาทางด้านตะวันตก ไหลรวมกับแม่น้ำวังที่บ้านสบต๋อย ถือเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำวัง

น้ำท่วม ธรรมชาติของสายน้ำ

น้ำท่วมถือเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ตามวัฏจักรของฤดูกาล บางปีฝนตกมาก น้ำมากก็เกิดน้ำท่วม ดังปรากฏสถิติน้ำท่วมลำปางที่ปรากฏในบันทึก **ครุบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี**แห่งวัดปงสนุก ระบุเหตุการณ์น้ำท่วมบริเวณวัดปงสนุกในพุทธศักราช ๒๓๙๔, ๒๔๐๙, ๒๔๖๓ และ ๒๔๗๐ หรือแม้แต่สถิติน้ำท่วมในช่วงปีหลังใน พ.ศ.๒๔๘๑, ๒๕๐๔, ๒๕๐๖, ๒๕๑๖, ๒๕๓๐, ๒๕๓๗, ๒๕๓๘, ๒๕๔๕ และครั้งหลังสุดคือ กันยายน ๒๕๔๘

นอกจากบริเวณริมตลิ่งแม่น้ำวังที่ต้องระวังน้ำท่วมแล้ว พื้นที่บริเวณทางใต้ของเมืองก็ต้องรับมือกับน้ำป่าจาก**ดอยพระบาท** ที่ไหลผ่านบริเวณ **ตำบลพระบาท** ซึ่งเดิมเป็นทุ่งนา และเป็นพื้นที่รับน้ำโดยธรรมชาติ ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำวัง

ลักษณะทางกายภาพ

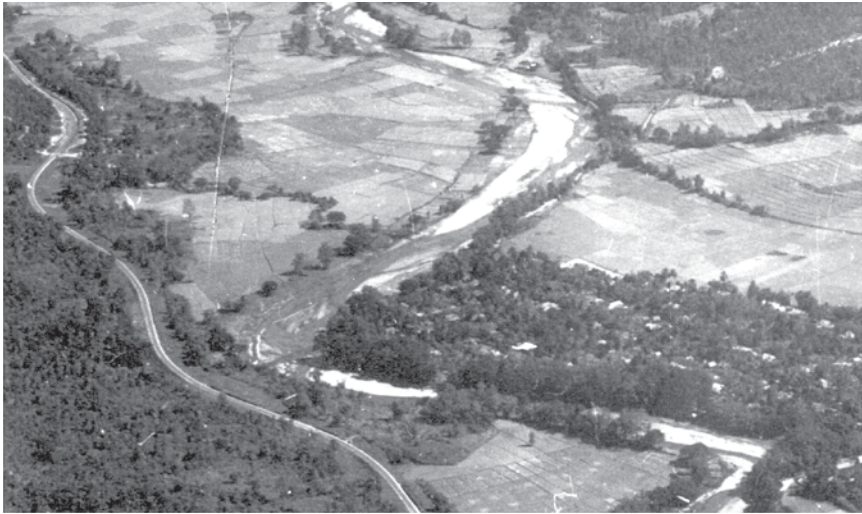
แม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านตัวเมืองก็คือ แม่น้ำวังตั้งที่กล่าวมาแล้ว สายน้ำเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองเช่นกัน ดังเช่นการเปลี่ยนเส้นทางเดินของแม่น้ำ การกัดเซาะของแม่น้ำบริเวณริมตลิ่ง

ในบางแห่งจะมีการสร้าง**หลักลอ** คือ หลักที่ทำด้วยไม้ต้นหรือไม้ลูกล่า ใช้ในการสร้างซุ้มฝาย หรือทำนบ, กันตลิ่งพัง, หรือกันมิให้ชนไม้ไหล มากระแทก (พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง,๒๕๔๓) พื้นที่ริมน้ำเดิมนั้นเป็นตลิ่งธรรมชาติที่มีต้นไมปกคลุมหน้าดิน นอกจากให้ความร่มรื่นและแหล่งของระบบนิเวศริมน้ำแล้ว ยังเป็นส่วนกรองน้ำเสียน้ำทิ้งจากในเมืองก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำวังอีกด้วย

ปรากฏชื่อบ้านนามเมืองเป็นจำนวนมากที่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำอันได้แก่ท่ามะโอ ท่านางเหลียว ท่าคราวน้อย กาดกองต้า บ้านเกาะซึ่งปรากฏชื่อถึง ๒ แห่งได้แก่ บริเวณใกล้กับบ้านดง ต.สบต๋อย และบริเวณใกล้กับบ้านปงสนุก ต.เวียงเหนือ และวัดเกาะวาลุการาม บริเวณตลาดจีนหรือกาดกองต้า หลังจันทัน (หลัง หมายถึงตลิ่ง) หลังไพบรณีย์ หลังเจ๊กพงษ์ ฯลฯ

แผนที่จังหวัดลำปางแสดงแม่น้ำในจังหวัดลำปาง

ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำ เขตลำปางตอนเหนือ
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สภาพธรรมชาติสองฝั่งแม่น้ำวังบริเวณสะพาน
รัชฎาภิเศก ถ่ายราว พ.ศ.๒๕๒๙
ที่มา : วิสิฐ ตีรณวัฒนากุล
สมเด็จพระบรมพรยาดำรงราชานุภาพ
ทรงช้างข้ามแม่น้ำวัง
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แม่น้ำวัง ขณะกำลังก่อสร้างสะพาน
รัชฎาภิเศก ถ่ายราวพ.ศ.๒๔๕๙-๒๔๖๐
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ริมตลิ่งแม่น้ำวังบริเวณวัดพระแก้วฯ
มีความสูงชันมาก

ลักษณะถนนที่พยุข้าง ที่เคยเป็นริมตลิ่ง
จะสังเกตเห็นความอุดเคียวของถนน
อันเนื่องมาจากแม่น้ำ
ริมน้ำวังบริเวณวัดเกาะวาลุการาม สังเกตเห็น
เรือหางแมงป่องจอดเทียบอยู่
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๑.สภาพซุงลอยอยู่ท่ามกลางแม่น้ำวัง ราวพุทธศักราช ๒๔๖๓
ที่มา : สุวภรณ์ ชูโต

๒.การแข่งขันเรือในแม่น้ำวัง พุทธศักราช ๒๔๕๐ เนื่องในงานทอดกฐิน
ทางเรือของเจ้าผู้ครองนครลำปาง
ที่มา : หนังสือแนะนำนครลำปาง

๓.พิธีกรรมบริเวณเกาะทราย กลางแม่น้ำวัง
ด้านหลังคือ สะพานรัษฎาภิเศก
ที่มา : นิพนธ์ มณีเทศ

๔.ชุมชนตลาดจีน
ที่มา : หนังสืออนุสรณ์คุณย่าแดง พานิชพันธ์

ชีวิตริมน้ำ

วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมนั้นมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำอย่างยิ่ง ดังปรากฏพิธีกรรม และกิจกรรมร่วมกันของคนลุ่มน้ำวัง เช่น การทานข้าวแตะ(ข้าวแตะ-สะพานไม้ขัดแตะ) ซึ่งชาวบ้านและผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันจัดสร้างขึ้นทุกปี หรือ การฉาบปูนกึ่งศพพระผู้ใหญ่นบนเกาะกลางแม่น้ำวัง, งานทอดกฐินทางน้ำ, การแข่งเรือบริเวณแม่น้ำวัง ซึ่งปัจจุบันสิ่งเหล่านี้เป็นอดีตไปแล้ว ปัญหาสำคัญของพวกเราคือการขาดประสบการณ์การอยู่ร่วมกับแม่น้ำวัง ขาดความรู้ความเข้าใจที่จะจัดการ มากจนน่าเป็นห่วง

ที่ราบ

ลักษณะที่ราบ

อาจจำแนกที่ราบเป็นสองส่วนได้แก่ บริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำวัง และที่ราบทุ่งนา เพื่อให้เห็นลักษณะการใช้ประโยชน์ของที่ดิน จากคุณสมบัติของพื้นที่ อย่างไรก็ตามพื้นที่ทั้งสองบริเวณล้วนมีความเชื่อมโยงกัน เนื่องจากชุมชนริมฝั่งแม่น้ำวังเองก็มีที่นาเป็นของตนเอง อยู่ในบริเวณที่ราบทุ่งนาเช่นกัน

บริเวณที่ราบ ริมฝั่งแม่น้ำวัง น้ำท่วมถึง

ริมฝั่งแม่น้ำวัง มีลักษณะเป็นบ้านสวนริมน้ำ และทำน้ำ บางแห่งสามารถตั้งเป็นท่าเทียบเรือสินค้า ด้วยลักษณะของภูมิประเทศทำให้ประสบกับปัญหาน้ำหลากเกือบทุกปี หรือปีที่มีฝนตกมาก พื้นที่ดังกล่าวสามารถระบุได้ดังนี้

ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ได้แก่ บริเวณ ท่านางลอย ท่ามะโอ ท่าเก้าเกียง ท่าเก้าม่วง บ้านปงสนุก บ้านเกาะ-ปงสนุก บ้านดงม่อนกระทิง บ้านสบตุ๋ย

ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวัง ได้แก่ บ้านพิชัย ตลาดจีน(ภาคกองต้า) บ้านเกาะ บ้านดงไชย ท่าควรรน้อย บ้านศรีบุญเรือง บ้านนาก่วม

บริเวณที่ราบ ทุ่งนา

ทุ่งนา นับเป็นหัวใจของการทำมาหากินของชุมชนในสมัยก่อนเลยทีเดียว เห็นได้จากชื่อประตูเมืองในสมัยล้านนาที่ปรากฏ ประตูนาสร้อย ประตูปลายนา บริเวณ ตำบลเวียงเหนือ บริเวณนี้จะเป็นพื้นที่รับน้ำและส่งผ่านต่อไปยังแม่น้ำวังหรือแม่น้ำสาขา ยกตัวอย่างให้เห็นภาพได้ดังนี้

ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ได้แก่ บริเวณบ้านใหม่ประตูม้า ประตูตาล หนองละคอน แะหนองแดง

ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวัง ได้แก่ บริเวณบ้านป่าขาม บ้านศรีชุม ย่านถนนพหลโยธิน หมู่บ้านสุขสวัสดิ์ บ้านนาก่วม

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ราบลุ่มน้ำวัง และทุ่งนา บริเวณห้าแยกทอนาฬิกา บ้านเชียงราย
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

"สี่แยกบ้านเจ๊กคน ถนนปงสนุก
ไฟแดงหมอฟีเชอร์(รักษา)
คำอธิบายหลังภาพถ่าย ควรราน้ำท่วมลำปาง
ถ่ายเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๑
ที่มา : สดศรี ขัตติยวงศ์

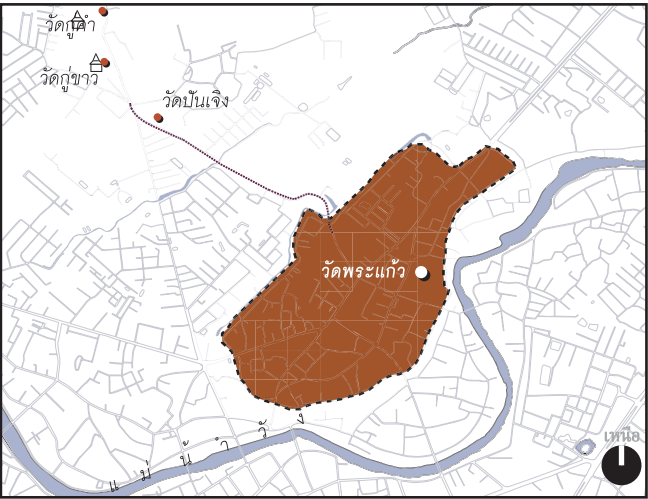
ทุ่งนา บริเวณหน้าวัดศรีชุมในอดีต
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

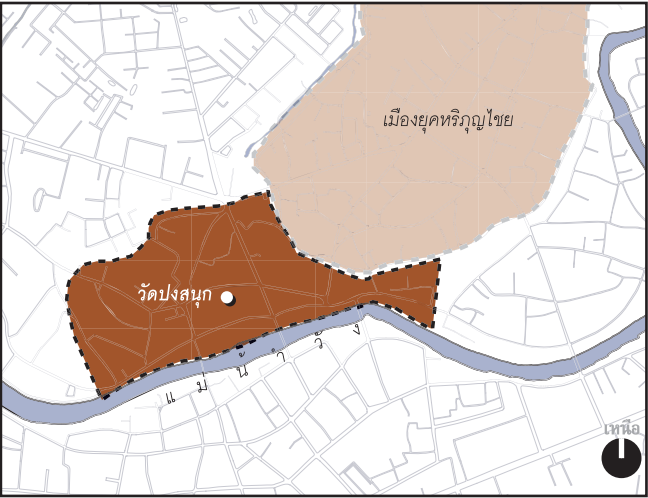
สวนผักบริเวณบ้านเกาะ ใกล้บ้านดงไชย

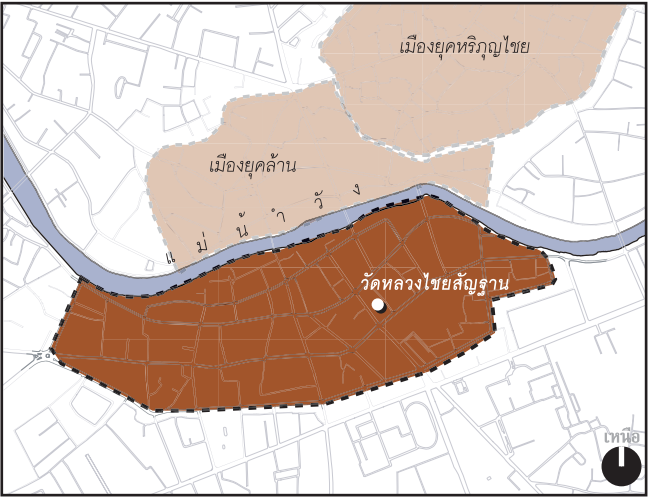
ทุ่งนาบริเวณวัดหนองละคอน ตำบลเวียงเหนือ

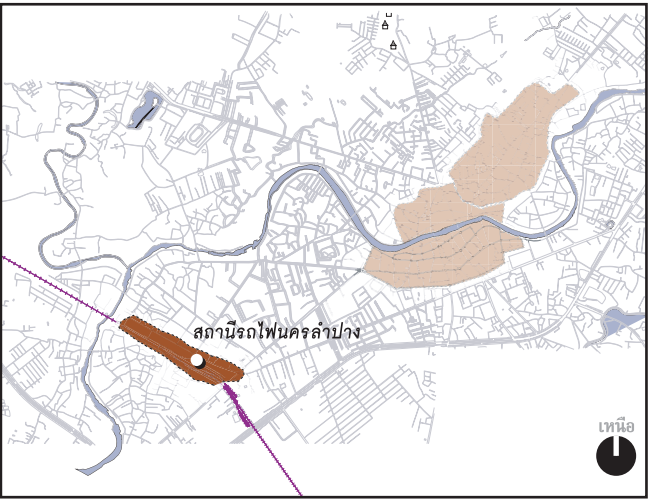
แผนที่แสดงลักษณะของเมืองสมัยศรีอยุธยาที่สัมพันธ์กับคติการสร้างเมือง

แผนที่แสดงลักษณะของเมืองสมัยล้านนาที่สัมพันธ์กับคติการสร้างเมือง

แผนที่แสดงลักษณะของเมืองสมัยประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม

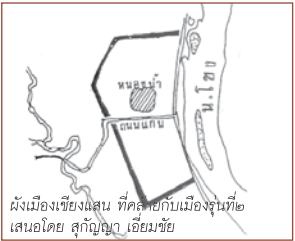
แผนที่แสดงลักษณะของเมืองสมัยการกำเนิดเส้นทางรถไฟสายเหนือ

ทฤษฎีเมืองอยุธยา
เสนอโดย อ.ศักดิ์ (ศักดิ์) รัตนชัย

๑)ยุคแรกเมืองรูปร่างอิสระ หรือเมืองหอยสังข์

คติการสร้างเมืองดังกล่าว อยู่ในยุคแรกเริ่มในนามเมือง
เขलगค์นคร น่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก**ทฤษฎี**ไทยเป็นอย่างมาก
เนื่องจากเป็นเครือข่ายในวัฒนธรรมเดียวกัน ผังเมืองดังกล่าว
วางเป็นรูปร่างอิสระ โค้งไปตามลำน้ำ ขณะที่พบหลักฐานคูเมืองและระบบชลประทาน วาง
ล้อมรอบและหล่อเลี้ยงเมืองอยู่ **อ.ศักดิ์ (ศักดิ์) รัตนชัย** เสนอว่า เมืองเขलगค์นคร มีการ
วางผังเมือง**รูปหอยสังข์** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ แต่ที่น่าสนใจก็คือ คติการ
สร้างวัดสำคัญอย่างเช่น **วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม** (ในอดีตคือ **วัดพระแก้วชมพู**)
ที่สร้างบนเนิน ขณะที่บริเวณหน้าวัดก็มีการขุดสระน้ำ เช่นเดียวกับที่วัดพระธาตุลำปางหลวง

ผังเมืองเขलगค์นคร ที่คล้ายกับเมืองสุโขทัย
เสนอโดย สุกัญญา เอี่ยมชัย

๒)การต่อขยายของเมืองไปทางทิศตะวันตก

สุกัญญา เอี่ยมชัย ศึกษาเอาไว้ว่า เมืองในยุคนี้ที่มีการ
ขยายตัวออกมาทางทิศตะวันตก คล้ายกับผังเมืองของกลุ่มชน
บริเวณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำโขง ที่สร้างเมืองในที่ราบลุ่ม
พื้นที่ลาดเอียงสู่แม่น้ำสายหลัก และ**วัดปงสนุก** (ในอดีตคือ วัดเชียงภูมิ)ในฐานะศาสนสถาน
สำคัญ ก็สร้างอยู่บนเนิน ด้านหลังวัดพบแนวร่องน้ำและหนองน้ำ ซึ่งให้ความเห็นว่าเป็น
หนองน้ำกลางเวียงที่มีลักษณะเหมือนผังเมือง**เชียงแสน** (สร้าง พ.ศ.๑๙๓๐ ขณะที่เมืองรุ่นนี้
มีการระบุว่าสร้างเมื่อ พ.ศ.๑๙๔๕)

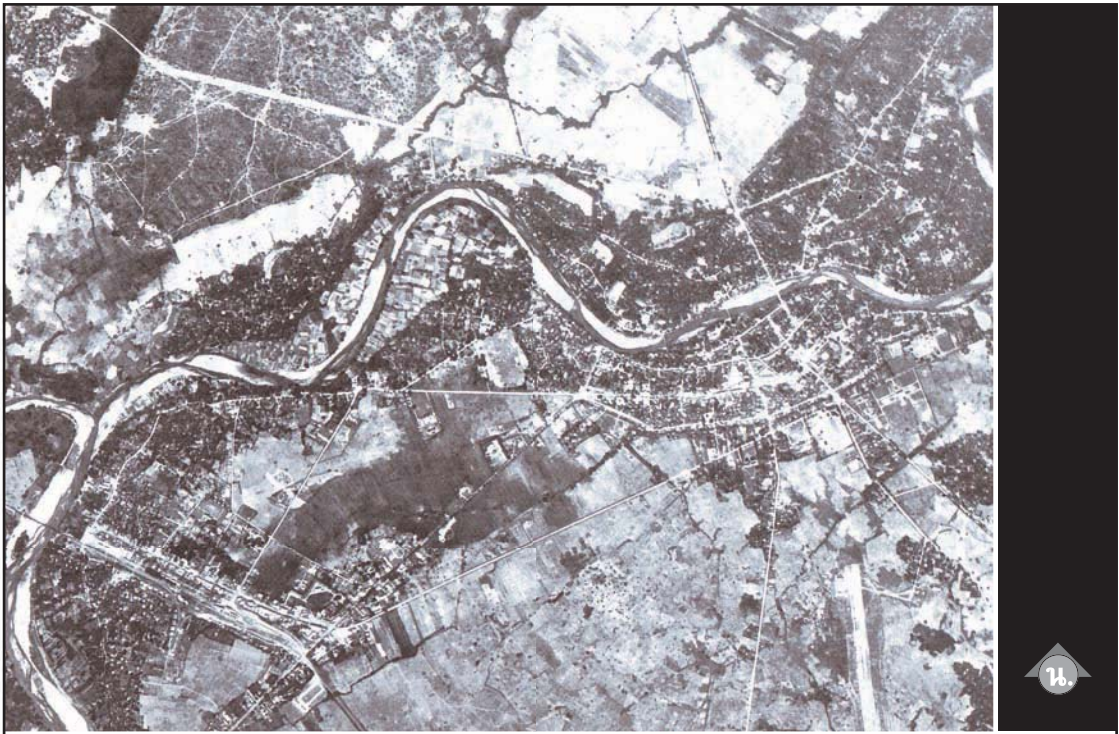
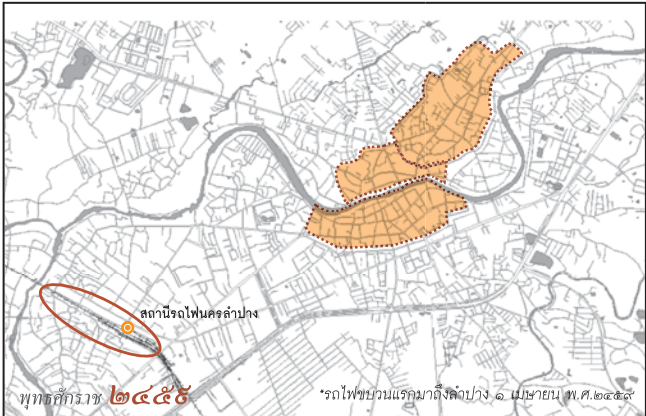
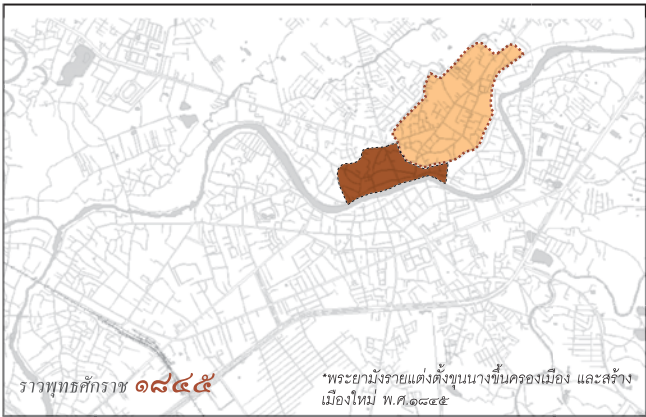
ผังเมืองกรุงเทพฯ สร้างพ.ศ.๒๓๑๕

๓)เมืองเกาะตามแม่น้ำ และเกิดโครงข่ายถนนขนานกับลำน้ำ

ไม่ทราบแน่ชัดว่า เมืองยุคนี้ใช้คติใดในการพิจารณา
ผังเมืองที่ขนานไปกับลำน้ำ ซึ่งเกิดโครงข่ายถนนที่ขนานกัน ดัง
ปรากฏ ถนนทิพย์ช้าง ถนนบุญวาทย์ ถนนรอบเวียง ในยุค
ดังกล่าว ใกล้เคียงกับการสร้างกรุงเทพฯที่ย้ายข้ามฝั่งแม่น้ำมา
จากฝั่งธนบุรีคล้ายกับที่เมืองนครลำปางย้ายมาเช่นกัน ในการสร้างเมืองใหม่นี้ มีการสร้าง
องค์ประกอบเมืองอย่างครบถ้วนอันได้แก่ ประตูเมือง คูเมือง กำแพงเมือง ป้อมปืน พื้นที่
ของศาสนสถานสำคัญ คือ **วัดบุญวาทย์วิหาร** (ในอดีตคือ **วัดหลวงไชยสัญญาณ**) ขณะที่
ในยุคนี้มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนต่าง ๆรอบ ๆวัดของชุมชน เช่น วัดเชียงราย วัดสวนดอก
วัดเมืองสาด เป็นต้น แสดงให้เห็นนโยบายสำคัญ คือ "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" นั่นเอง

การขยายตัวของเมืองจากย่านรถไฟ เกิดแกนถนนเชื่อมต่อกับเมืองเก่า

ในยุคนี้ตัวกำหนดสำคัญคือระบบเศรษฐกิจ การเข้ามาถึงของรถไฟทำให้เกิดความ
เปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายอย่าง ขณะที่ตัวเมืองขยายออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้
เกิดการเชื่อมต่อกันของเส้นทางสัญจรของเมืองเก่าและใหม่ ดังที่เห็นได้จากการตัดถนน
บริเวณถนนฉัตรไชย ถนนสุเรนทร์ สมัยนี้ถือว่าเริ่มมีองค์ประกอบเมืองอย่างตะวันตกเช่น
จุดหมายตา(landmark) ได้แก่ วงเวียนน้ำพุ สถานีรถไฟนครลำปาง วงเวียน ห้าแยกบ้าน
เชียงราย(ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นหอนาฬิกา)

ภาพถ่ายทางอากาศในเขตตัวเมืองลำปาง ก่อนพุทธศักราช ๒๕๑๐*
ที่มา : ศรีสักร วัลลิโภดม, คันทอติของเมืองโบราณ, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๗, หน้า ๑๙๙
*ไม่ปรากฏร่องรอยของสะพานพัฒนาภาคเหนือ(ชื่อเดิมคือสะพานกิตติขจร) ที่สร้างในพุทธศักราช ๒๕๑๐ บนภาพถ่ายทางอากาศ

ภาพถ่ายทางอากาศในเขตตัวเมืองลำปาง พุทธศักราช ๒๕๕๑
ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลำปาง

สรุปพัฒนาการ การตั้งถิ่นฐานของเมืองนครลำปาง

เริ่มต้นจากเมืองริมแม่น้ำวังฝั่งตะวันตก ในนามเมือง **เขลางค์นคร** อยู่ในฐานะเมืองรองจากเมืองทริภุญไชย(ปัจจุบันคือตัวเมืองลำพูน)ในสมัยดังกล่าว แต่หลังจากที่ทริภุญไชยถูกผนวกรวมเข้ากับอาณาจักรล้านนา ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมือง โดยการสร้างเมืองทางทิศตะวันตก ได้มีการก่อกำแพงขุดคูเมืองเพิ่มเติม

อย่างไรก็ตาม การที่พระแก้วมรกตประดิษฐานที่ **วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม**(ในอดีตคือ วัดพระแก้วชมพู) ก็เป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นว่า ในสมัยล้านนาการใช้พื้นที่ของเมืองนั้นยังเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกัน ในช่วงที่ล้านนาเสื่อมจนตกอยู่ใต้อาณัติของพม่า ไม่ปรากฏการขยายตัวของเมือง จนถึงสมัยเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมืองที่มีการกวาดต้อนไพร่บ้านพลเมืองจากหัวเมืองทางเหนือ จึงมีการขยายเมืองย้ายศูนย์กลางเมืองข้ามฝั่งแม่น้ำวังมาอยู่ที่ฝั่งตะวันออก สร้างกำแพงเมือง ขุดคูเมือง

ปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ทำให้เมืองขยายตัวไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ก็คือ การเข้ามาถึงของเส้นทางรถไฟสายเหนือ ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างมากจนในช่วงเวลาหนึ่งกลายเป็นศูนย์กลางการขนส่งในระดับภูมิภาค ตั้งแต่นั้นมาเมืองนครลำปางจึงมีการขยายตัวมาทางทิศตะวันตกและทิศใต้เรื่อยมาจนปัจจุบัน

บทที่๓ วิธีชีวิตและแนวความคิดที่กำหนดลักษณะทางสถาปัตยกรรม

แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาสนสถาน
ที่สะท้อนถึงแนวความคิด ความเชื่อ และชาติพันธุ์ของผู้คน

ស័ណ្ឌកម្ម

วัดบนม่อน

วัด

1. วัดดอกบัว
2. วัดดอกพญาว
3. วัดแสงเมืองมา
4. วัดคะตึกเชียงม่วน
5. วัดบุญยืน
6. วัดป่าดัวะ

วัดร้าง

โบสถ์คริสต์

มัสยิด

วัดซีกษ์

ศาลเจ้าจัน

ย่านการค้า

หลังจาก ที่ฉายภาพให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ พร้อมด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ตลอดจน พัฒนาการของเมืองไปแล้ว บทนี้จะอธิบายถึงแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม

อันประกอบด้วยหัวข้อเรื่องต่อไปนี้

๑.คติการสร้างวัด*

๒. วิธีชีวิตเชิงเกษตรกรรม

๓. วิธีชี้วัดเชิงพาณิชย์กรรม

๔. วิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะ

*เนื้อหาจะเน้นที่พุทธศาสนาเป็นหลัก ในเนื้อหา
ของศาสนาและความเชื่ออื่นๆ จะมีการระบุใน
รายละเอียดมรดกทางวัฒนธรรมในบทต่อไป

หัวข้อนี้แสดงให้เห็นแนวคิดที่มีต่อการสร้างวัดในเงื่อนไขต่างๆ ทั้งกายภาพภาพ และมิติทางพุทธศาสนา ตลอดจนอำนาจทางการเมืองการปกครอง

๑.คติการสร้างวัดบนที่สูง

อันเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับขุนเขา ซึ่งถือว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณบรรพบุรุษ เมื่อผสมผสานกับระบบจักรวาลคติ การประดิษฐานอยู่บนจอมเขา จึงแสดงถึงสัญลักษณ์ของ พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ที่ประดิษฐาน ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหนือยอดเขาพระสุเมรุ

และอีกสาเหตุหนึ่งก็คือ การรับแนวคิดจาก พุทธศาสนานิกายลัทธิกาวงศ์ ที่เข้ามาในดินแดนล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา จึงทำให้มีการสร้าง วัดพระบรมธาตุขึ้นบนเขาจำนวนมาก และบางส่วนก็มีคติการสร้างพระธาตุบนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ โดยจะมีการหาเนินดินที่สูงที่สุดเพื่อสร้างวัด ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงยอดเขาศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังถือว่าเป็นพื้นที่สูงกว่าระดับหมู่บ้านที่เป็นการดำเนินชีวิตประจำวัน อันเป็นเรื่องทางโลก

นมัสการพระธาตุ

นอกจากนั้นยังมีการศึกษาว่า ในตอนเหนือของไทยให้ความสำคัญแก่ ป่าดง ภูเขา ถ้ำต่าง ๆ ในแถบล้านนา ซึ่งมักจะมีการประเพณีในรอบปีก็คือ งานขึ้นถ้ำและงานขึ้นพระธาตุ

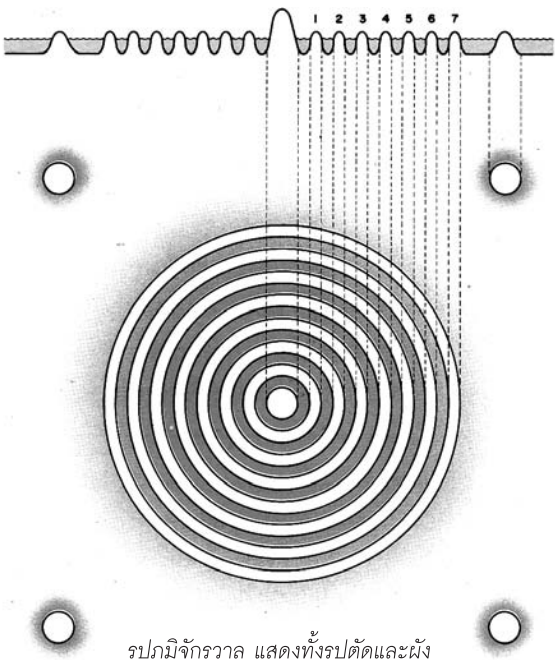
การนมัสการพระธาตุในพื้นที่ต่างๆ ในอดีตมีมิติทางสังคมที่น่าสนใจ ดังกรณีที่ย่าแดง พานิชพันธ์ เล่าไว้ถึง การนมัสการพระธาตุในบ้านเมืองต่างๆ ทั้งเพื่อแสวงบุญ และท่องเที่ยวไปในตัว สังเกตได้จากภาพงานสงกรานต์และขึ้นธาตุ วัดม่อนพระยาแช่ ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่ตั้งอกตั้งใจมาสนุกสนานในงานเทศกาลนี้ ปัจจุบันก็ยังปรากฏประเพณีขึ้นธาตุของวัดต่างๆ อยู่

งานสงกรานต์และขึ้นธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ราวพุทธศักราช ๒๕๒๖-๒๕๒๗
ที่มา : สมคิด อินตะพรม

ดอยเขางาม ภูเขาทางทิศตะวันออกของเมือง

รูปภูมิจักรวาล แสดงทั้งรูปตัดและผัง
ที่มา : สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา หน้า ๑๔

๑.วัดปงสนุก ต.เวียงเหนือ สร้างบนม่อนดอย
๒.วัดม่อนคะดิง(กระทิง) ต.บ่อแฮ้ว

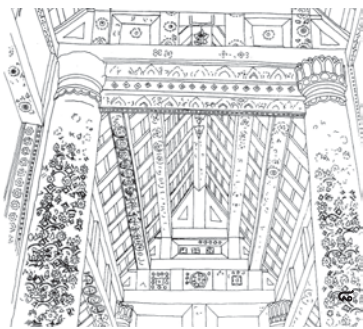
๓.บันไดทางขึ้นวัดม่อนจำศีล
๔.บันไดขึ้นวัดม่อนปู่ยักษ์ ต.พระบาท
๕.วัดม่อนจำศีล ต.พระบาท สร้างบนที่สูง

๒๒

๑. พระธาตุคอนเต้า ก่อนการบูรณะเมื่อครั้งยังปิดทองจังโก
๒. ลานทราย วัดพระธาตุลำปางหลวง
๓. วิหาร วัดคะตึกเชียงใหม่ สร้างพ.ศ. ๒๓๓๗

๔. ต้นโพธิ์ และไม้ค้ำสะหรี
- ๕-๖. ชุมประตู่โขง วัดกกแก้ว
๗. ชุมประตู่โขง วัดพระธาตุลำปางหลวง

๘. โครงสร้างซุ้มม้าย่างไหม วิหารจามเทวี วัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร
ที่มา : วิหารล้านนา, ๒๕๕๔ หน้า ๑๔๔
๙. ปราสาทเพ็ญ และซุ้มฟ้า วัดป่าดัวะ
๑๐. หน้าแท่น วิหารหลวง วัดสุทธาวาส

๑๑. นาคพันธุ
๑๒. วิหาร วัดหัวข่วง
๑๓. วิหาร วัดแสงเมืองมา

๒.คติการสร้างวัดแบบล้านนา

เมื่อครั้งสมัยล้านนา เวียงลคอร มีความเข้มแข็งทางการเมืองพอที่จะสั่งสมความมั่งคั่ง และอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา อันเป็นช่องทางสำคัญในการสนับสนุนความสร้างสรรค์ของงานช่าง จนสามารถพัฒนามาเป็นสกุลช่างลำปาง ที่มีลักษณะเฉพาะตัว

จักรวาลคติกับการวางผัง

ผังวัดสำคัญโดยเฉพาะวัดหลวงมักจะแสดงถึงคติจักรวาลอย่างชัดเจน มีการใช้องค์เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางจักรวาล โดยมีวิหารทั้ง ๔ ทิศวางตามแนวแกน

ทั้งนี้ยังปรากฏการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เป็นการเสริมความสง่างาม อีกด้วยเช่น การใช้พื้นทรายเป็นตัวแทนของ **ทะเลสี่พันดอน** ที่ล้อมรอบ **เขาพระสุเมรุ** หรือแม้กระทั่ง**ชุมประตู่**โขงที่เป็นประตูเข้าสู่เขาพระสุเมรุ

สถาปัตยกรรม

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า**องค์พระธาตุ** หรือ**เจดีย์** นับได้ว่าเป็นศูนย์กลางของผังคติจักรวาลนี้ รูปแบบเจดีย์ปรากฏอยู่ ๓ แบบ ได้แก่ แบบล้านนาที่เป็นเจดีย์ทรงระฆังคว่ำ เช่น **พระธาตุลำปางหลวง** **พระธาตุศรีจอมไคล** แบบล้านนาทรงแปดเหลี่ยม เช่น **พระธาตุแสงเมืองมา** เป็นรูปแบบทรงปราสาท ได้แก่ เจดีย์วัดหัวข่วง ลักษณะพิเศษอีกประการคือ การหุ้มทองจังโกที่องค์เจดีย์ (ทองจังโก หมายถึง ทองเหลืองที่ตีเป็นแผ่นบางๆ นิยมใช้หุ้มองค์เจดีย์เพื่อป้องกันการผุกร่อนและอาจเพื่อปิดทองก็ได้)

วิหาร นับเป็นอาคารสำคัญ และเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบพิธีของชุมชน ในสังคมล้านนาจะเน้นวิหารมากกว่าอุโบสถ ขณะที่**อุโบสถ**จะเป็นพื้นที่สังฆกรรมเฉพาะของภิกษุสงฆ์เท่านั้น จึงเน้นความบริสุทธิ์ และไม่อนุญาตให้ฆราวาสเข้าไปเกี่ยวข้อง อุโบสถแต่เดิมก็ไม่นิยมสร้างกันในทุกวัด จะมีก็แต่**วัดหัวหมอน** ปัจจุบันกลับมีการแปลงวิหาร ให้เป็นอุโบสถ จนบทบาทของวิหารก็ลดลง ขณะที่ความเข้มงวดของพื้นที่อุโบสถก็หายไปด้วย

ที่เป็นเอกลักษณ์ก็คือ เครื่องบนหลังคา ที่มีการใช้โครงสร้างหลังคาแบบ **ซุ้มม้าย่างไหม** ซึ่งถ่ายน้ำหนักโครงสร้างหลังคา มาที่เสาคานาน แบบเดียวกับการถ่ายน้ำหนักบรรทุกสินค้าบนหลังม้า ลักษณะหลังคาจะเปลือยให้เห็นโครงสร้างของหลังคา ไม่นิยมตีฝ้าและครอบคลุมไปถึงบริเวณหน้าบัน หรือหน้าแท่นที่ไม่นิยมตีปิดด้วยแผ่นไม้

ส่วนด้านบนของหลังคา **ซุ้มฟ้า**จะมีลักษณะต่างไปจากภาคกลางที่เป็น**รูปปากนก** หรือ**ปากปลา** ทางเหนือนิยมทำเป็น**รูปพญานาค** หรือ**เทพพนม** ขณะที่บริเวณสันหลังคา เป็น**ปราสาทเพ็ญ**

ชุมประตู่โขง เป็นคำเรียกชื่อประตูใหญ่ทางเข้าด้านหน้า ลักษณะก่ออิฐเป็นซุ้มโค้ง ยอดแหลม ปรากฏชุมประตู่โขง ณ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา วัดโหล่หิน อำเภอเกาะคา วัดเวียง อำเภอเถิน เป็นต้น

๓.คติการสร้างวัดแบบสยาม

หลังจากที่ลัทธิพราหมณ์และศาสนาพุทธนิกายมหายานได้เข้ามาในประเทศไทยแล้ว การก่อสร้างวัดแบบสยามก็เกิดขึ้นในเวลาต่อมา

การฟื้นฟูบ้านเมืองในนามของกลุ่มเจ้าเจ็ดตน ก็นำเอาขนบความเป็นลัทธิพราหมณ์แบบเดิม นำมาสร้างขึ้นใหม่ ภายใต้การสนับสนุนจากรัฐบาลสยาม อย่างไรก็ตาม รว ๑๐๐ ปีต่อมา ก็เป็นรัฐบาลกรุงเทพฯ เอง ที่ปรับนโยบายสู่การรวบอำนาจทางการเมือง การปกครองเข้าสู่ศูนย์กลาง ไม่เฉพาะการปกครองฝ่ายบ้านเมืองเท่านั้น ยังส่งผลต่อฝ่ายสงฆ์ ทำให้ส่วนกลางมีอำนาจให้ผู้คนให้โทษอย่างชัดเจน

ด้วยสถานการณ์ดังกล่าว จึงส่งผลต่อการเลือกใช้และแสดงออกในงานสถาปัตยกรรมประเภทวัดได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ การปรับเปลี่ยนวิถีคิดของการจัดการที่ว่าง ลักษณะโครงสร้าง ศิลปกรรมและรูปแบบของอาคาร ที่น่าสังเกตก็คือ การที่วัดแต่ละแห่งพยายามแปลงวิหารที่มีให้เป็นอุโบสถ เพื่อขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ขณะที่คติเดิมนั้นจะมีระบบหัววัด ที่วัดในแต่ละกลุ่มหัวหมวดจะใช้อุโบสถร่วมกัน เป็นเครือข่ายเดียวกัน

ขณะที่ลักษณะอาคารมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม เช่น วิหาร ที่ปรับเปลี่ยนจากระบบ **ขี้อมาตย์** ที่เปลี่ยนแสดงโครงสร้างหลังคา เป็นการตีไม้ผ่าเพดาน และหน้าบัน ซึ่งมีผลต่อลักษณะที่ว่างและบรรยากาศภายในวิหาร และที่สำคัญก็คือ ลวดลายที่ใช้ หากเป็นวัดหลวงก็จะเป็น **รูปครุฑ** หรือ **นารายณ์ทรงครุฑ**

ในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน พ่อค้าชาวจีน ชาวไทยที่มาจากภาคกลาง ในลำปางสามารถตั้งตัว สังสมทุนได้มาก ได้สร้างวัดแบบไทยขึ้น และนิมนต์พระสงฆ์จากภาคกลาง ให้จำพรรษาอยู่ ได้แก่ **วัดเกาะวาลูการาม** และ **วัดดำรงธรรม(วัดไทยใต้)**

๔.คติการสร้างวัดแบบไทใหญ่ พม่า

คล้ายกับพ่อค้าชาวจีน ชาวไทย ที่มั่งคั่งมาด้วยการสะสมทุน แต่ในกรณีนี้เป็น **กิจการค้าไม้** ด้วยความเชื่อที่ว่าในต้นไม้แต่ละต้นมีรุกขเทวดาสถิตอยู่ การตัดไม้จึงเป็นการสร้างบาป และสร้างความเดือดร้อนทำให้เทวดาไม่มีที่อยู่ ประกอบด้วยความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เป็นผลให้ชาวไทใหญ่ พม่า ได้ทำการสร้างวัดอุทิศให้ เป็นการทำบุญขนานใหญ่

การก่อสร้างวัดในรูปแบบไทใหญ่ พม่านั้น ได้มีการว่าจ้างช่างจาก **มณฑลยี่** ส่วนรูปแบบของวัดไทใหญ่ พม่านั้น ผังของวัดจะไม่เคร่งครัดระหว่างแนวแกนของเจดีย์และวิหารมากนัก ลักษณะที่โดดเด่นอีกประการก็คือ **จอง** ซึ่งเป็นอาคารที่รวมวิหาร กุฏิ และส่วนที่ใช้ในศาสนกิจเอาไว้ด้วยกัน ซึ่งมีหลังคาอยู่ ๒ ชนิดคือ **รูปทรงปราสาท(พญาธาตุ)** และ **รูปทรงซ้อนชั้นกัน**

๑.วิหารหลวง วัดพระแก้วดอนเต้า บูรณะโดย ครูบาศรีวิชัย
๒.อุโบสถ วัดดำรงธรรม(วัดไทยใต้)
๓.อุโบสถ วัดเกาะวาลูการาม

๔.จิตรกรรมฝาผนัง วัดเกาะวาลูการาม
๕.หน้าบันวัดพระแก้ว ใช้สัญลักษณ์นารายณ์ทรงครุฑ หมายถึงกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยาม

๖.จอง วัดศรีชุม
๗.เจดีย์วัดม่อนจำศีล
๘.จิตรกรรมฝาผนัง วัดม่อนปู่ยักษ์

๙.จอง วัดศรีทองเมือง(ท่าคราวันน้อยพม่า)
๑๐.อุโบสถ วัดศรีชุม
๑๑.อุโบสถ วัดป่าฝาง

ชีวิตเชิงเกษตรกรรมล้วนเป็นฐานดั้งเดิมของผู้คนในภูมิภาคนี้ ที่กำหนดการใช้ชีวิตตลอดทั้งปี ดังเห็นได้จากประเพณีสิบสองเดือนที่เกือบทุกเดือนจะมีประเพณีอื่นเกี่ยวข้องกับการเกษตร

ภาพลายเส้นชุมชนนาแก้ว ที่มีความคดเคี้ยวอันเนื่องมาจากทางเกวียนและลำน้ำ

เกวียนจอดบริเวณกาดกองต้า ถ่ายเมื่อ เมษายน ๒๕๑๘
ที่มา : วารสารเมืองโบราณ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๔๐, หน้า ๑๕

วิถีชีวิตการทำมาหากิน

การทำนา และเพาะปลูกนับเป็นวิถีชีวิตหลักของกลุ่มชนดั้งเดิม เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ เป็นตัวกำหนดสภาพกายภาพต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ อาคาร ตลอดจนไปถึงสภาพของเมือง

ตัวอย่างของเครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกี่ยวกับการจัดการน้ำ ระบบชลประทาน ได้แก่ หลักแรงควาย(ระหัดวิดน้ำ) ขะใจ(เครื่องวิดน้ำ) ฝายทดน้ำ เป็นต้น

ในส่วนสถาปัตยกรรม ถูกสร้างมาเพื่อรองรับวิถีชีวิตดังกล่าว เช่น ภูเขา(ยุ้งข้าว) ค้างเฟือง(ค่างฟางข้าว) เป็นอาคารที่สร้างมาเพื่อเก็บผลิตภัณฑ์จากข้าว จึงต้องสร้างอย่างดี โดยเฉพาะภูเขา เพื่อกันหนูกันฝน และยกพื้นไม่ให้น้ำท่วมถึง เป็นต้น

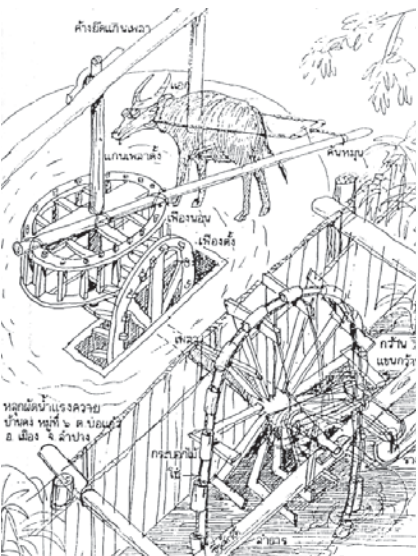
ขณะที่พาหนะการเดินทาง ที่มักใช้ล้อเกวียนบรรทุกข้าวไปยังที่ต่างๆ จึงทำให้ลักษณะของชุมชนที่อาศัยเกวียนเป็นพาหนะหลักมีลักษณะถนนที่คดเคี้ยว เช่น ชุมชนนาแก้ว

การค้าขายระยะไกล

พ่อค้าวัวต่างและพ่อค้าแร่จะมีบทบาทมาก ซึ่งจะเดินทางประกอบการค้าในฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งมีทั้งพ่อค้าในท้องถิ่น นำของป่าเช่น เมี่ยง ยาเส้น ครั่ง มาขายแล้วนำสินค้าจำเป็นกลับไป เช่น เกลือ ปลาแห้ง เครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก ส่วนพ่อค้าทางไกลระหว่างหัวเมืองเหนือ จะเป็นพ่อค้าไทใหญ่ จีนฮ่อ ที่เดินสายระหว่างรัฐฉาน ยูนนาน มะละแหม่ง เป็นสินค้าประเภทฝิ่น ขี้ผึ้ง ขาแห้ง กระเทียม มีด นํ้ารัก นํ้ามันงา และม้ ในกรณีรัฐฉาน พรมสักหลาด เสื้อ ขนสัตว์ ในกรณียูนนาน

และ ผ้าไหม ข้าง จิ้งทองเหลือง พระพุทธรูป ในกรณีพม่า

ถนนบริเวณชุมชนนาแก้วที่มีความคดเคี้ยว

หลัก(ระหัดวิดน้ำ)แรงควาย
ที่มา : ธรรมากร วังคำแน่น.เทคโนโลยีชาวบ้าน ตอนที่๑๖.หน้า ๒๐

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดพระธาตุลำปางหลวงแสดงวิถีชีวิตชาวบ้าน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒
ลายเส้นโดย : ฐานันท์ เครือระยา

ฝายปั่นฝ้าย จัดแสดง ณ วัดพระธาตุจอมบึง อ.เกาะคา

ภาพงานศพ บริเวณถนนป่าไม้ ท่าเก้าม่วง แสดงสภาพสังคมเกษตรกรรมสมัยนั้น
ที่มา : สดศรี ชัดติยวงศ์

- ๑.ตำราดูตำแหน่งจอมปลวก
โดย ครูบาอาโนชัยธรรมจินตานุณี วัดปงสนุก
ที่มา : ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น.เทคนิควิทยาพื้นบ้านฯ,
หน้า ๑๑๗
- ๒.บ้านพื้นดิน บริเวณถนนปงสนุก ต.เวียงเหนือ
- ๓.ยุ้งข้าว บริเวณบ้านพิชัย ต.พิชัย
- ๔.การพ่อนผี กลไกการจัดระเบียบสังคมท้องถิ่น
ที่มา : อนุกุล ศิริพันธุ์
- ๕.หอผีปู่ย่า

ความเชื่อเรื่องข้อห้าม ชิด

ชิด หรือความเป็นอัมปลงคล เป็นความเชื่อที่กำหนดแบบแผนประเพณีข้อห้ามในชุมชน เนื้อหาส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับ **เรือน ยุ้งข้าว** หรือสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่นบ่อน้ำ ซึ่งการตกชิด หรือการเกิดอัมปลงคลนั้น มิใช่เป็นการเกิดความเลวร้ายกับเฉพาะบุคคลเท่านั้น บางครั้งยังรวมไปถึงคนในเรือน หรือคนในชุมชนด้วย

ตัวอย่างเช่น ข้อห้ามในการสร้างเรือนบริเวณปากแม่น้ำ หรือตะวันตกของดอยหรือภูเขา ห้ามสร้างประตูตรงกับกระเบเเตไฟ ซึ่งไม่ถูกจาริตเป็นต้น

วิถีชีวิตอันเกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัย

การสร้างเรือน นอกจากมีเรื่องประโยชน์ใช้สอยเป็นตัวกำกับในการออกแบบแล้ว ยังมีหลักการออกแบบที่พัฒนามาเป็นตำรา คัมภีร์ต่างๆ เช่น ดังปรากฏในตำราคติ และพิธีกรรมการสร้างเรือน ตำแหน่งของเรือน ลักษณะของที่ดิน ตำราชุดหลุมเสา เป็นต้น

ขณะที่พื้นที่บริเวณใต้ถุน ลานบ้านก็รองรับวิถีชีวิตจากท้องทุ่งท้องนา ได้แก่ เป็นพื้นที่เลี้ยงไก่ มัดหอม ทอผ้า ตลอดจนการพบปะสังคมนกันบริเวณนี้เอง

รูปแบบอาคาร ไม่ต่างกันนัก แต่มักจะแตกต่างกันด้วยวัสดุที่คงทน หรือขนาดเล็กใหญ่ เช่น คุ้ม(เรือนไม้ไผ่) กับเรือนไม้จริง ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ

วิถีชีวิตอันเนื่องมาจากคติความเชื่อท้องถิ่น

สังคมเกษตรยังให้น้ำหนักกับความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บรรพบุรุษอยู่ไม่น้อย ที่ยังสืบทอดกันอย่างเข้มแข็งคือ การนับถือผีที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษ และผีอื่นๆ เช่น ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง ผีอารักษ์ เป็นต้น

การนับถือผี มีผู้ศึกษาไว้ว่ายังแฝงการจัดระเบียบสังคม ที่อยู่นอกกรอบกฎหมายบ้านเมือง เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในกลุ่มตระกูลและควบคุมความประพฤติให้เป็นคนดี(ศิริลักษณ์,๒๕๓๓)

การล่องซุงมาตามแม่น้ำ
ที่มา : สุวรรณ ชูโต

การทำไม้สร้างความมั่งคั่งอย่างมาก
ที่มา : สุวรรณ ชูโต

การผูกแพซุงก่อนที่จะล่องมาตามแม่น้ำ
ที่มา : สุวรรณ ชูโต

ชาวตะวันตกที่เข้ามาทำกิจการป่าไม้ในครลำปาง
ที่มา : สุวรรณ ชูโต

ตราสัญลักษณ์บริษัททำไม้แห่งหนึ่ง ประดับบนผ้าเพดาน
มณฑปทรงพม่า วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

บ้านแม่แดง อดีตเคยเป็นห้างเกาทัณฑ์
จำหน่ายสินค้าทันสมัยจากกรุงเทพฯ

อาคารฟองหลี สร้างโดย จีนฟอง ต้นตระกูลฟองอาภา สร้างราวพ.ศ.๒๔๓๔-๒๔๔๔
ที่มา : วิสิฐ ติรณวัฒนากุล,รายงานการอนุรักษ์อาคารเก่าบริเวณถนนตลาดเก่าฯ,๒๕๒๙

เรือแม่ปะ หรือเรือหางเมงป่อง พาหนะทางน้ำสำคัญในการติดต่อกับทางใต้
ที่มา : สุวรรณ ชูโต

ในที่นี่จะกล่าวถึงการเข้ามาของระบบทุนนิยม อาจแบ่งได้ ๒ ช่วงคือ การค้าทางน้ำ และการค้าทางบกที่เน้นการค้าที่เติบโตมากับรถไฟ

๑.การค้าทางน้ำ

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการค้าไม้

ธุรกิจการทำไม้มีความหมายทางการเมืองอย่างสูงต่อสยาม และหัวเมืองทางเหนือ การทำไม้ในทางเหนือนั้น ชาวอังกฤษเป็นผู้ดำเนินการ โดยอาศัยประสบการณ์การทำไม้จากประเทศพม่า การดำเนินการก็อาศัยกลุ่มชนไทใหญ่ พม่าและอื่นๆ เป็นผู้คุมงานการทำไม้ และมีชาวกำมู(ขมุ)จากลาวเป็นแรงงานสำคัญ กลุ่มชนไทใหญ่ พม่านั้นเอง ที่สามารถสั่งสมทุน และในที่สุดก็สามารถรับช่วงสัมปทานต่อจากชาวอังกฤษ และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน บริเวณท่ามะโอริมแม่น้ำวัง บางพื้นที่ได้รับการเล่าขานว่า เป็นท่าน้ำสำหรับชักลากไม้ซุงขึ้นมาจากแม่น้ำวัง เช่น บริเวณทิศเหนือของวัดพระแก้วดอนเต้า เป็นต้น

เดิมนั้น ผลประโยชน์ของกิจการป่าไม้นั้นอยู่ที่เจ้าผู้ครองนครเป็นหลัก แต่ในเวลาต่อมาเกิดกรณีพิพาทเรื่องสัญญาป่าไม้ที่ข้าซออน ประกอบกับความวุ่นวายของหัวเมืองชายแดนทางสยามจึงเข้ามาแทรกแซง สรุปด้วยการลงนามสนธิสัญญาเชียงใหม่ ฉบับแรก พ.ศ.๒๔๑๙ ระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินเดีย (สรสวติ,๒๕๔๓ : ๓๕๔) ในที่สุดสยามก็ตั้งกรมป่าไม้เพื่อดูแลผลประโยชน์กิจการป่าไม้ขึ้นใน พ.ศ.๒๔๓๙ (สงบ,๒๕๒๙ : ๑๙)

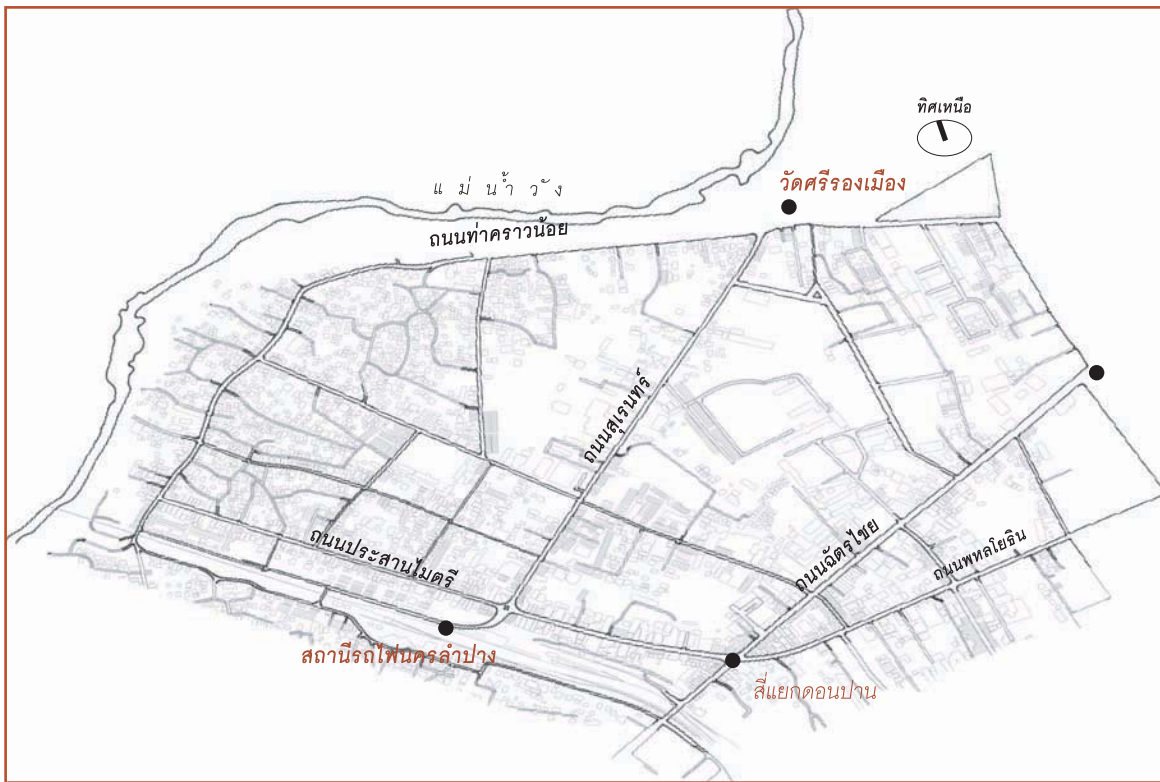
วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการค้าทางเรือ

การค้าทางน้ำด้วยเรือหางเมงป่อง ถือเป็นการเปลี่ยนรูปแบบการค้าขาย จากเดิมที่ใช้น้ำต้าง วัวต้าง สัญจรไปเส้นทางมะละแหม่ง หลวงพระบาง ยูนนาน มาเป็นการเดินทางล่องลงไปตามน้ำที่ปลายทางคือ ปากน้ำโพ หรือกรุงเทพฯ ดังนั้นพื้นที่ริมน้ำเพื่อการขนส่งและค้าขายจึงสำคัญขึ้นมามาก ดังปรากฏการวางตัวของย่านการค้าริมแม่น้ำวัง บริเวณลำปางกลาง ต.ชมพู และย่านกาดกองต้าในเมือง

ย่านการค้าดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนที่มาตั้งรกรากที่มีเครือข่ายการค้าจากเมืองทางใต้ และประสบการณ์การค้าขาย ลักษณะอาคารในย่านดังกล่าวจะรองรับการใช้งานอย่างเอนกประสงค์ เช่น ท่าเรือส่งสินค้า โกดัง ห้าง ตลอดจนที่พักอาศัย ความคิดคักดังกล่าว ทำให้เกิดย่านตลาดเชื่อมโยงกับถนนเส้นบนที่ขนานกันอย่าง ตลาดบริบูรณ์-ราชวงศ์ บนถนนทิพย์ช้าง-บุญวาทย์ด้วย

ลักษณะสินค้า

สินค้าส่งออก ได้แก่ หนังสัตว์ ครั่ง และของป่า
สินค้านำเข้า ได้แก่ สินค้าจากอังกฤษ ยุโรป อุปกรณ์เครื่องจักรจากต่างประเทศ ของใช้จำเป็น สินค้าสำเร็จรูป ได้แก่ น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เกลือ สบู่ เครื่องเหล็ก เสื้อผ้าสำเร็จรูป ด้าย ปลาแห้ง และสินค้าบริโภค อุปโภคต่างๆ รวมไปถึงผลไม้ต่างประเทศ

ภาพลายเส้นแสดงแผนถนนที่เกิดจากการขยายตัวของเมือง
Illustrated by Patiphol Yodsurang, May 2006

ความคึกคักของย่านสถานีรถไฟนครลำปาง
ที่มา : เทศบาลนครลำปาง

สถานีรถไฟนครลำปาง ถ่ายราว พ.ศ. ๒๔๖๘
ที่มา : วิถี พาณิชพันธ์

ชาวตะวันตกถ่ายรูป ณ บริเวณสถานีรถไฟนครลำปาง
ที่มา : สุวรรณ ฐิตไธ

โรงเลื่อยจักร วนชัย บนถนนสุเรนทร์

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการค้าที่เติบโตมากับรถไฟ

ย่านรถไฟเปิดโอกาสให้เทคโนโลยี และแรงงานคนจากเมืองทางใต้ โดยเฉพาะชาวจีนเข้ามาตั้งรกรากจำนวนมาก ขณะที่ย่านสถานีรถไฟ ทำให้เกิดชุมชนการค้าแห่งใหม่ มีการเชื่อมโยงถนนจากเมืองเก่า ด้วยเส้นทางต่างๆ เช่น ถนนประสานไมตรี ถนนจักรไชย ถนนแก้มหิน (ถนนบุญวาทย์ในปัจจุบัน) เรียกรวมกันว่า ถนนสายสาม หรือการตัดถนนสุเรนทร์ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่าง ถนนท่าครวน้อยกับถนนประสานไมตรี ทำให้เมืองเกิดขึ้นตามแผนถนนมากขึ้น ในเบื้องต้นจะเป็นที่ตั้งของโกดัง โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น โรงเลื่อย โรงสี เป็นต้น

ลักษณะสินค้า

สินค้าส่งออก ได้แก่ ไม้สัก ข้าว ยาสูบ พืชผลต่างๆ สุกกร เกลือ ผืน ฯลฯ
สินค้านำเข้า ได้แก่ สินค้าสำเร็จรูป เกลือ ปลา น้ำมันก๊าด น้ำตาล ม้าบุหรื เครื่องแก้ว น้ำหอม ผ้ายนสัตว์ อาหารกระป๋อง รถจักรยาน รถบรรทุก รถยนต์ รถโดยสาร เครื่องจักร เครื่องเหล็ก น้ำมันเบนซินยี่ห้อต่างๆ จักรเย็บผ้า เครื่องสูบน้ำ อุปกรณ์โรงสีข้าว ฯลฯ

ตึกสูงสามชั้น บริเวณถนนประสานไมตรี ทำการก่อสร้างด้วยเทคโนโลยีที่มากับรถไฟ

การก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือ
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ป้ายแบบจีน องค์ประกอบของร้านรวง บริเวณถนนประสานไมตรี

วิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะ

เจ้านรนนท์ชัยวลิตวรวิธ เจ้าผู้ครองนครลำปาง องค์ที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๓๐-๒๔๓๙) ที่มา : ลำปางนครเขลางค์แห่งลุ่มน้ำวัง, หน้า ๑๕๔

หอคำนครลำปาง จาลองขึ้นใหม่ ณ พิพิธภัณฑ์เมืองโบราณ บางปู จังหวัดสมุทรปราการ ที่มา : เมืองโบราณ

หออ้อมมือ หรือป้อมปืน บริเวณชุมชนศรีเกิด ภายในเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อหมอกมุงเมือง

เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง(พ.ศ.๒๔๓๙-๒๔๖๕) และหลานหญิง คือ เจ้าสร้อยแก้ว ณ ลำปาง ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แนวกำแพงคุ้มหลวง บริเวณสำนักงานที่ดิน จังหวัดลำปาง ถนนบุญวาทย์

คูเมือง ที่ยังคงสภาพธรรมชาติสมบูรณ์ บริเวณชุมชนประตูตาล

ศาลาเมืองนครลำปาง ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ศาลาเจ้าสนามหลวง ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ตรวจราชการมณฑลพายัพ พ.ศ.๒๔๕๙ ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ขบวนแห่รับเจ้านายจากสยามในเมืองนครลำปาง ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วิถีชีวิตอันเป็นลักษณะเฉพาะ ในพื้นที่จะแบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ วิถีชีวิตของชนชั้นสูงที่เกี่ยวกับศูนย์กลางการบริหารราชการบ้านเมือง และวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่เติบโตมาพร้อมกับทุนนิยม

ศูนย์กลางการบริหารราชการ

หอคำ คุ้มหลวง

กลุ่มอาคารเหล่านี้ เป็นศูนย์กลางของเมืองที่จะมีการสร้างคู่กับวัดหลวง ที่หลงเหลือหลักฐานชัดเจนที่สุดก็คือ บริเวณศาลากลางหลังเก่า ซึ่งเป็นที่ตั้งของหอคำ และคุ้มหลวง

ความแตกต่างของหอคำและคุ้มหลวงก็คือ หอคำเป็นคำเรียกกว้างๆ ของที่ประทับเจ้าเมืองสำหรับออกว่าราชการ และประกอบพระราชพิธีประกอบด้วยท้องพระโรงและแท่นคำ ส่วนคุ้มหลวง เป็นที่ประทับสำหรับชีวิตประจำวัน (เจียรนัย, ๒๕๕๙ : ๑-๒)

ขณะที่ในสมัยหลัง เจ้านายถูกลดความสำคัญลง และถูกแทนที่ด้วยระบบราชการสยาม จึงปรากฏว่า พื้นที่หอคำ คุ้มหลวงในที่สุดก็เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการต่างๆ และในที่สุดก็กลายเป็นย่านศาลากลาง ศูนย์กลางการบริหารราชการแบบสมัยใหม่ไปเสีย

องค์ประกอบเมือง

กำแพงเมือง คูเมือง ประตูเมือง

คติการสร้างเมืองนครลำปางนั้น คงสืบเนื่องมาจากยุคทริภุญไชย จวบจนมาถึง ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง ที่การออกแบบเมืองจะต้องมีองค์ประกอบเมือง เพื่อป้องกันตัวเองและประโยชน์ในการชลประทาน

เมืองทั้งสามรุ่น ต่างก็เมืององค์ประกอบเหล่านี้อยู่ครบถ้วน แม้บางอย่างจะสูญหายไปแล้ว แต่ยังปรากฏตำแหน่งอยู่

ในยุคต่อมา เมื่อสภาพสังคม เศรษฐกิจเปลี่ยนไป ความจำเป็นเดิมๆ ในการสร้างกำแพงเมือง คูเมือง ประตูเมืองไม่มีความสำคัญ จึงถูกละเลย กลับไปให้ความสำคัญกับองค์ประกอบเมืองอื่นๆ ในเงื่อนไขใหม่ๆ แทน

ศูนย์กลางการบริหารราชการได้อำนาจสยาม

หลังจากที่สยามทำการรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง บทบาทของการบริหารราชการเมืองของชนชั้นสูง เจ้านาย ก็ถูกบทบาทลง ทั้งรูปแบบการปกครองและบริหาร ตลอดจน ลักษณะสถาปัตยกรรมก็ต้องปรับเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบของสยาม การครอบงำด้วยอำนาจการปกครอง จึงส่งผลต่อรสนิยมในการสร้างสรรค์งานออกแบบอีกด้วย ดังนั้นในยุคนี้จึงแทบจะไม่เกิดการสร้างสรรค์ งานประเพณีแบบล้านนาอย่างมีพลัง ดังเห็นได้จากรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสยาม (เช่น ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มุขประเจิด เป็นต้น)หรือแบบกึ่งตะวันตก ที่ปรากฏให้เห็นในรูปถ่าย

วิถีชีวิตสมัยใหม่

สภาพสังคมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลง จากระบบสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ลักษณะกายภาพเดิมๆ ที่จำเป็นต้องมีกำแพงเมือง คูเมืองเริ่มหมดความหมายลง ขณะที่แนวความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมอารยประเทศ เห็นได้อย่างชัดเจนในสมัยนายกรัฐมนตรี **จอมพลแปลก พิบูลสงคราม** ได้ออกกฎเกณฑ์ต่างๆแนะนำประชาชนถึงวิธีการประพฤติตนในสังคมรูปแบบใหม่ในนาม**รัฐนิยม** ถึง ๑๒ ฉบับ ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๘๒-๒๔๘๕ อาจเรียกได้ว่าเป็นการสร้างชาติทางวัฒนธรรม ขณะที่ **จอมพลแปลก** ได้เคยกล่าวไว้ว่า

...นอกจากนี้ยังมึงานสร้างชาติอีกประเภทหนึ่งซึ่งหาใช่เป็นของส่วนตัวใครโดยจะเพาะไม่ แต่เป็นของส่วนรวมหรือสาธารณะ ทรัพย์ เช่นถนนหนทาง โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น...

(ชาติตรี,๒๕๔๙ : ๓๒๖-๓๓๒)

องค์ประกอบของเมืองในวิถีชีวิตสมัยใหม่

อาคารสาธารณะประโยชน์หลายแห่ง ถือกำเนิดจากการอุปถัมภ์ของเจ้า เช่น **โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย** **รัชกาลที่ ๖** สมัยยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น**พระยุพราช** ได้ทรงมาเปิดโรงเรียนเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๔ **โรงพยาบาลทหาร** ที่ทำการไปรษณีย์ ล้วนมาจากการอุปถัมภ์ของ**เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต** **โรงเรียนลำปางกัลยาณี** พ.ศ.๒๔๕๘ โดย **พล.ต.เจ้าราชวงศ์ (แก้ว ภาพเมรุ ณ ลำปาง)**

ขณะที่อาคารสาธารณะประโยชน์แห่งอื่น ก็ถือกำเนิดโดยมิชชันนารี ได้แก่ **โรงเรียนมิชชันนารี** พ.ศ.๒๔๓๑ **โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี** พ.ศ.๒๔๓๓ **โรงพยาบาลแวนแซนเวิร์ด** พ.ศ.๒๔๒๘ หรือแม้แต่โรงเรียนของชาวจีน **โรงเรียนยกสาย** พ.ศ.๒๔๖๖ **โรงเรียนฮั่วเคี้ยว** พ.ศ.๒๔๖๙ ส่วนสถานพยาบาลที่เริ่มจาก **โอสถศาลา** ในตอนแรก และสร้างสุศาลาเมื่อพ.ศ.๒๔๗๓ ต่อมา**เทศบาลเมืองลำปาง** ก็ได้สร้าง**โรงพยาบาลเทศบาลเมืองลำปาง** พ.ศ.๒๔๘๒ ก่อนจะโอนให้แก่กระทรวงสาธารณสุขต่อไป

นอกจากนั้น ยังรวมพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ **สวนสาธารณะห้าแยก** **ย่านบันเทิงบริเวณถนนเจริญเมือง** ที่มี **โรงภาพยนตร์** และสถานบันเทิงอื่นๆ

ด้วยความคิดที่จะก่อสร้างบ้านเมืองให้ทันสมัยสวยงาม มีประโยชน์ จึงมีงานสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นตอบสนองความต้องการดังกล่าว ได้แก่ **สะพานรัชฎาภิเศก** **หอนาฬิกา** **น้ำพุบริเวณสถานีรถไฟ**

โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สะพานรัชฎาภิเศก สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๐
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอนาฬิกา บริเวณห้าแยกบ้านเชียงราย
ที่มา : วราภรณ์ มณีเทศ

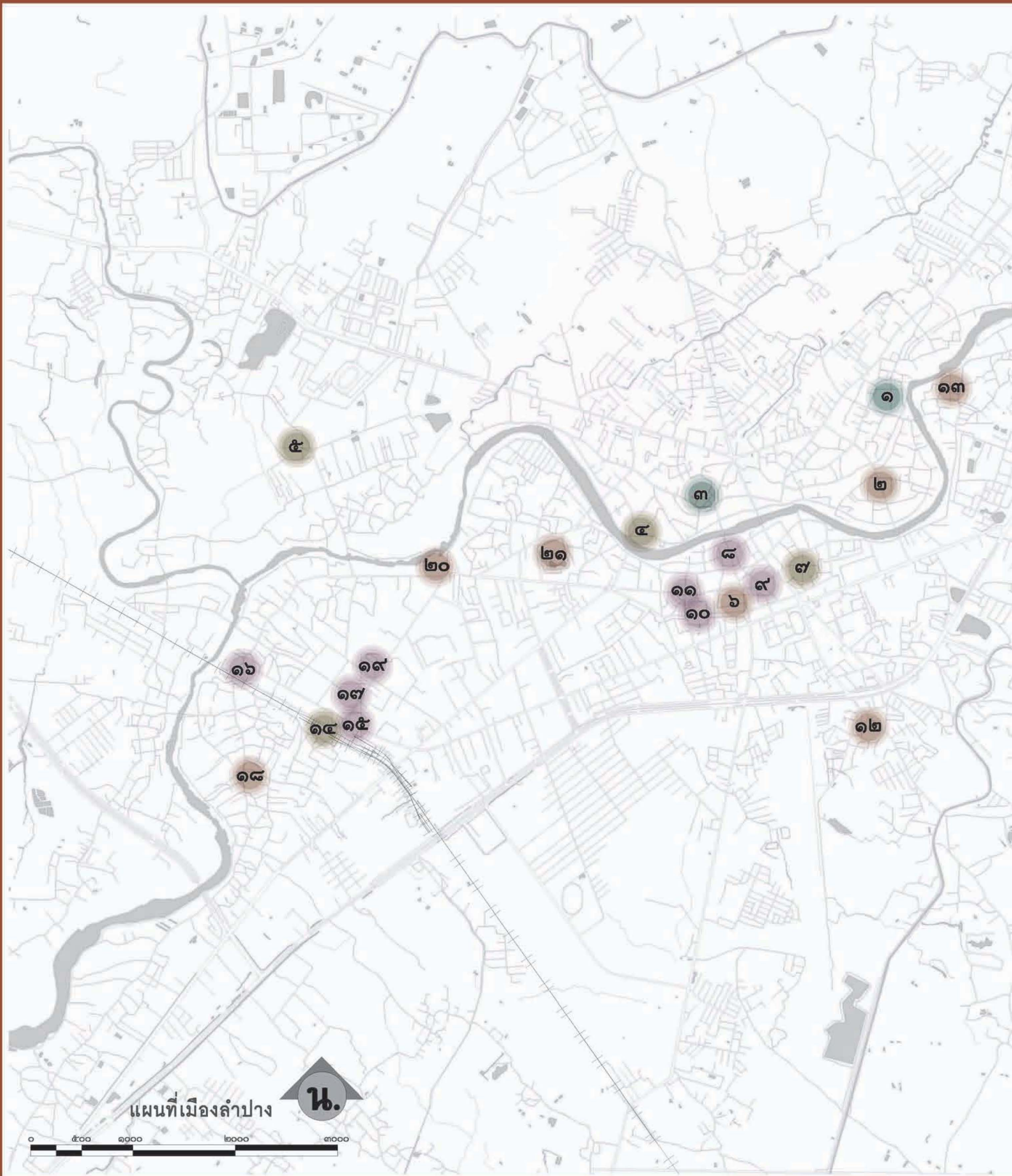
กิจกรรมดนตรีในสวน สวนสาธารณะห้าแยกฯ
ที่มา : วารสารแกล้งข่าวเทศบาลเมืองลำปาง,๒๕๐๗

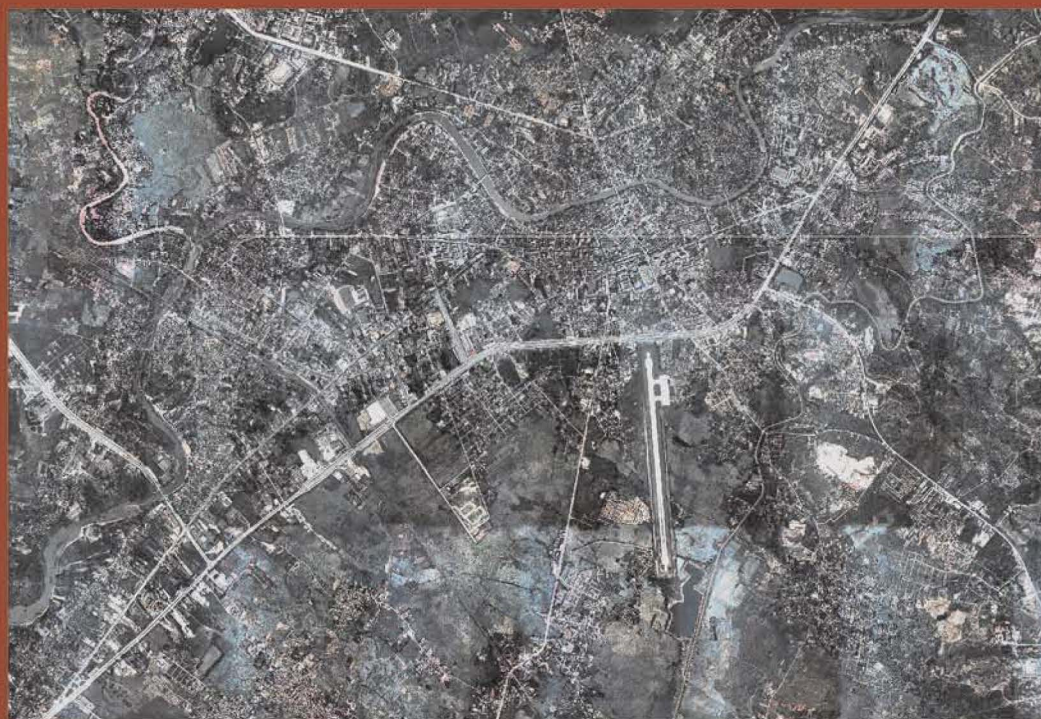

วงเวียนน้ำพุ หน้าสถานีรถไฟนครลำปาง
ที่มา : อนันต์ กิตติวรากุล ร้านลำปางไฟโต้

หน้าโรงภาพยนตร์เฉลิมวัฒนา ถนนบุญวาทย์ ติดกับถนนเจริญเมือง เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙
ที่มา : สดศรี ขัตติยวงศ์

ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณเขตเทศบาลนครลำปางและใกล้เคียง พ.ศ.๒๕๔๑

จากการศึกษาและสำรวจพื้นที่ ด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของเมือง ตลอดจนเอกลักษณ์และความโดดเด่น ในแต่ละบริเวณ ทำให้สามารถจำแนก พื้นที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมได้ถึง ๒๑ หย่อมย่าน และสามารถจัดประเภทของบริเวณต่างๆได้เป็น ๔ ประเภท อันได้แก่

- ๑.ประเภทที่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ บริเวณหอคำ คู่มูลหลวง,วัด หรือแม้แต่สถานีรถไฟ นครลำปาง
 - ๒.ประเภทที่เป็นชุดองค์ประกอบของเมืองโบราณ ได้แก่ เขตกำแพงเมือง
 - ๓.ประเภทที่เป็นย่านชุมชน หมู่บ้าน
 - ๔.ประเภทที่เป็นย่านการค้า ได้แก่ ตลาด และย่านถนนการค้า
- ซึ่งแต่ละประเภทก็มีความสัมพันธ์ระหว่างกันโดยแยกขาดกันไม่ได้ บางพื้นที่ก็ทำหน้าที่หลายประเภทร่วมอยู่ในพื้นที่เดียว

๒๐ ย่านมรดกทางวัฒนธรรม

๑. ในกำแพงเมืองรุ่นที่ ๑ วัดพระแก้ว
๒. บ้านท่ามะโอ
๓. ในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ ๒ วัดปงสนุก
๔. บ้านเกาะ
๕. วัดม่อนกระติง
๖. แนวกำแพงเมืองรุ่นที่ ๓
๗. หอคำ คู่มูลหลวง คู่ม้าเจ้า
๘. ตลาดจีน(ภาคกองต้า)
๙. ตลาดบริบูรณ์-ตลาดราชวงศ์-ตลาดหลักเมือง
๑๐. ถนนรอบเวียง
๑๑. ถนนบุญวาทย์
๑๒. นอกเขตกำแพงเมือง บ้านป่าขาม
๑๓. บ้านพิชัย
๑๔. สถานีรถไฟนครลำปาง
๑๕. ถนนประสานมิตร
๑๖. ตลาดเก้าจาว
๑๗. ตลาดโชคชัย
๑๘. บ้านนาแก้ว
๑๙. ถนนสุเรนทร์ - ถนนพหลโยธิน
๒๐. ถนนท่าคราวน้อย
๒๑. บ้านดง บ้านสิงห์ชัย

สัญลักษณ์

ประเภทที่มีลักษณะเฉพาะ	ประเภทที่เป็นย่านชุมชน หมู่บ้าน
ประเภทที่เป็นชุดองค์ประกอบของเมืองโบราณ	ประเภทที่เป็นย่านการค้า

ถนน

ทางรถไฟ

แม่น้ำ

๑.กำแพงเมืองรุ่นที่ ๑

ประตูม้า

ประตูตาล

ประตูนกกต บริเวณโรงฆ่าสัตว์

ประตูต้นผึ้ง บริเวณสี่แยกวัดประตูต้นผึ้ง

ประตูนางเหลียว บริเวณสี่แยกวัดนางเหลียว

ประตูผาป่อง

ประตูเมือง ในกำแพงเมืองรุ่นที่ ๑

พื้นที่ภายในกำแพงเมืองทั้งหมดราว ๖๐๐ ไร่ แนวกำแพงเมืองโดยรอบราว ๔,๔๐๐ เมตร ประตูเมืองที่สำคัญปรากฏแค่เพียงชื่อ ได้แก่ ประตูตาล, ประตูต้นผึ้ง, ประตูผาป่อง, ประตูนางเหลียว, ประตูตาล, ประตูนกกต และประตูม้า

บริเวณนี้พบวัดร้าง โบราณสถาน และพื้นที่ทางประวัติศาสตร์กระจายตัวอยู่ ทั้งที่ยังคงหลงเหลือสภาพให้เห็นในปัจจุบัน และตามคำบอกเล่า แม้ว่าจะมีเอกสารที่กล่าวถึงอายุพันกว่าปี ตั้งแต่สมัยทวารวดี แต่ยังคงขาดหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีที่เพียงพอที่ระบุยุคสมัยและตำแหน่งของโบราณสถานที่ซ่อนอยู่บนที่เดิม

ในพื้นที่กำแพงเมืองนี้สามารถอธิบายส่วนต่างๆได้ดังนี้

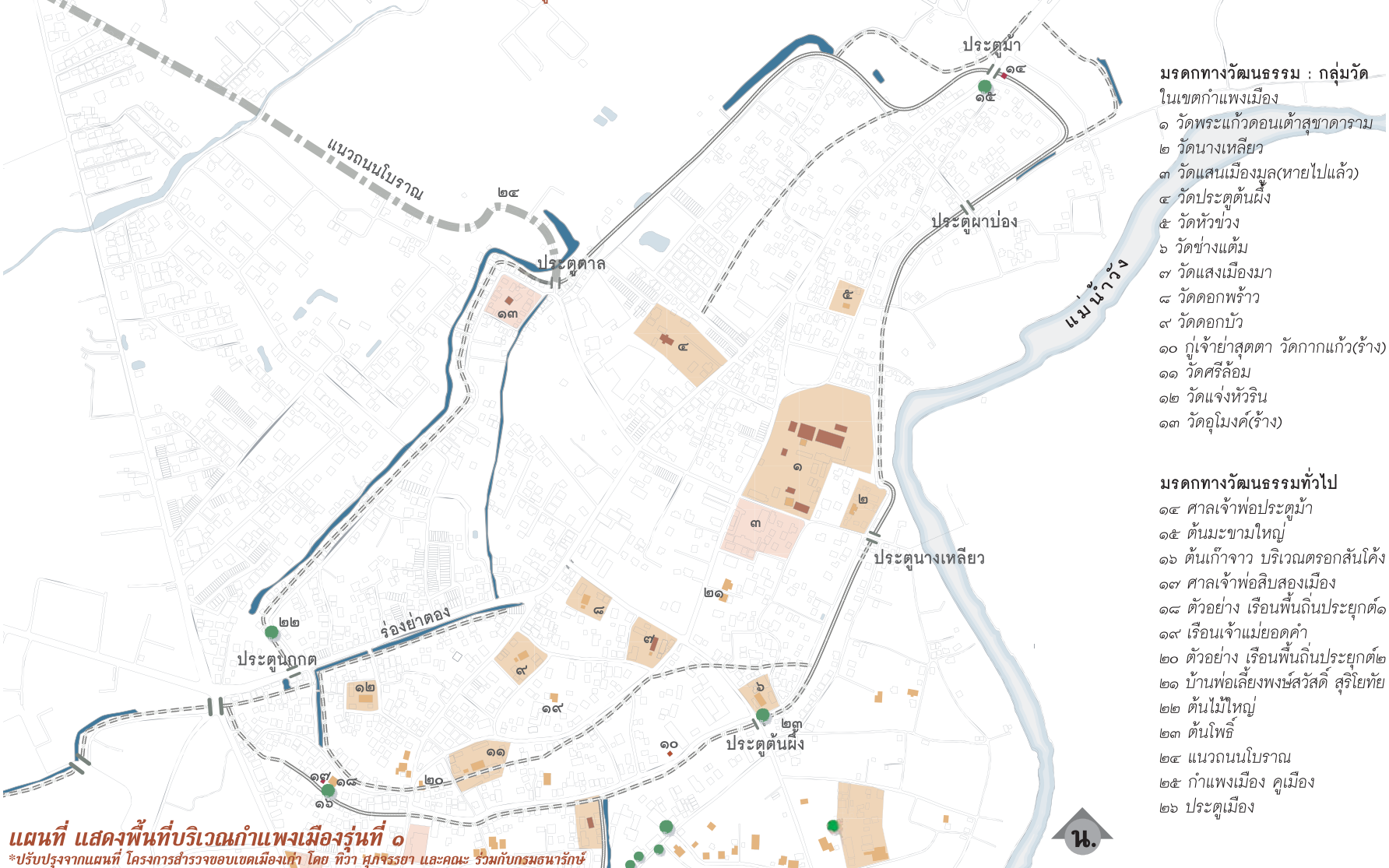
- ๑) องค์ประกอบของกำแพงเมือง
- ๒) กลุ่มวัด
- ๓) มรดกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ

ผังแสดงภาพรวม

ประกอบด้วย ระบบป้องกันทหารและระบบชลประทาน ดังปรากฏออกมาเป็นลักษณะทางกายภาพก็คือ แนวกำแพงเมืองที่ใช้กำหนดอาณาเขตและป้องกันข้าศึกศัตรู คูเมืองก็มีประโยชน์ในการทหารและการจ่ายน้ำ รวมไปถึงการระบายน้ำฝนลงไปสู่แม่น้ำด้วย

*กำแพงเมืองและคูเมืองนครเขลางค์ ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร เมื่อพ.ศ.๒๕๓๗

แผนที่ แสดงพื้นที่บริเวณกำแพงเมืองรุ่นที่ ๑

*ปรับปรุงจากแผนที่ โครงการสำรวจขอบเขตเมืองเก่า โดย ทวี ภูจักรธำ และคณะ ร่วมกับกรมธนารักษ์

มรดกทางวัฒนธรรม : กลุ่มวัด

ในเขตกำแพงเมือง

- ๑ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
- ๒ วัดนางเหลียว
- ๓ วัดแสนเมืองมุล(หายไปแล้ว)
- ๔ วัดประตูต้นผึ้ง
- ๕ วัดหัวขวง
- ๖ วัดช้างแด่ม
- ๗ วัดแสงเมืองมา
- ๘ วัดดอกพร้าว
- ๙ วัดดอกบัว
- ๑๐ กู่เจ้าย่าสุตดา วัดกาแก้ว(ร้าง)
- ๑๑ วัดศรีล้อม
- ๑๒ วัดแจ้งหัวริน
- ๑๓ วัดอุโมงค์(ร้าง)

มรดกทางวัฒนธรรมทั่วไป

- ๑๔ ศาลเจ้าพ่อประตูม้า
- ๑๕ ต้นมะขามใหญ่
- ๑๖ ต้นเก้าวาว บริเวณตรอกสันโค้ง
- ๑๗ ศาลเจ้าพ่อสิบสองเมือง
- ๑๘ ตัวอย่าง เรือนพื้นดินประยุกต์๑
- ๑๙ เรือนเจ้าแม่ยอดคำ
- ๒๐ ตัวอย่าง เรือนพื้นดินประยุกต์๒
- ๒๑ บ้านพ่อเลี้ยงพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย
- ๒๒ ต้นไม้ใหญ่
- ๒๓ ต้นโพธิ์
- ๒๔ แนวถนนโบราณ
- ๒๕ กำแพงเมือง คูเมือง
- ๒๖ ประตูเมือง

สภาพกำแพงเมืองบริเวณประตูตาล ถ่ายโดย มิชชันนารี ช่วงพ.ศ ๒๔๒๘-๒๔๓๗
ที่มา : หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ

ขบวนรับเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ เข้าลำปางด้านประตูม้า
ที่มา : สักเสริญ(ศักดิ์) รัตนชัย,ลำปางในพงศาวดารไทยถิ่นเหนือ,หน้า ๕๙

ร่องน้ำตอง ระบบชลประทานโบราณ บริเวณวัดแจ้งหัวริน

ต้นมะขามใหญ่ บริเวณประตูม้า

เส้นทางร่มรื่นบริเวณหน้ากุเจ้าย่าสุดตา ถ.วังเหนือ

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

พื้นที่นี้มีความร่มรื่นของต้นไม้ใหญ่ และสภาพธรรมชาติที่ร่มรื่น ต้นไม้ใหญ่ ได้แก่ ต้นเก้าจาว (ชะจาว หรือกระเจา)บริเวณตรอกสันโค้งเป็นต้นไม้ใหญ่กลางเมือง ตำแหน่งอยู่บนกำแพงเมืองเป็นต้นไม้เก่าแก่ที่มีความผูกพันกับผู้คน สืบเกิดได้จากการสร้างศาลเจ้าพ่อสิบสองเมือง ที่ชาวบ้านยังให้ความนับถืออยู่ ต้นศรีมหาโพธิ์(เก้าศรี) ในแต่ละวัด ก็ยังเป็นทีเคารพของชาวบ้าน ต้นไม้ใหญ่อีกประเภทที่พบมากก็คือ ต้นมะขาม เช่น ต้นมะขามใหญ่ บริเวณ ประตูม้า ต้นไม้ใหญ่บริเวณกำแพงเมือง ใกล้กับคูเมืองข้างโรงฆ่าสัตว์ เทศบาลนครลำปาง

ยังมีเส้นทางร่มรื่นบริเวณ ถนนวังเหนือ ถนนท่ามะโอ ถนนป่าไม้ ย่านป่าไม้เขตจังหวัด และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้แห่งประเทศไทย อันเป็นย่านกิจการป่าไม้ที่คึกคักมาตั้งแต่ร้อยกว่าปีที่แล้ว เพราะบริเวณนี้ล้วนเป็นย่านบริษัททำไม้ ที่พักอาศัยในกิจการดังกล่าว

๑.กำแพงเมืองบริเวณเลียนหน้าวัดนางเหลียวไปยังวัดประตูต้นผึ้ง
๒.คูเมืองบริเวณชุมชนบ้านใหม่ประตูม้า
๓.กำแพงเมืองบริเวณชุมชนข้างแตรม
๔.คูเมืองบริเวณชุมชนประตูตาล

ระบบกำแพงเมือง-ระบบชลประทานโบราณ

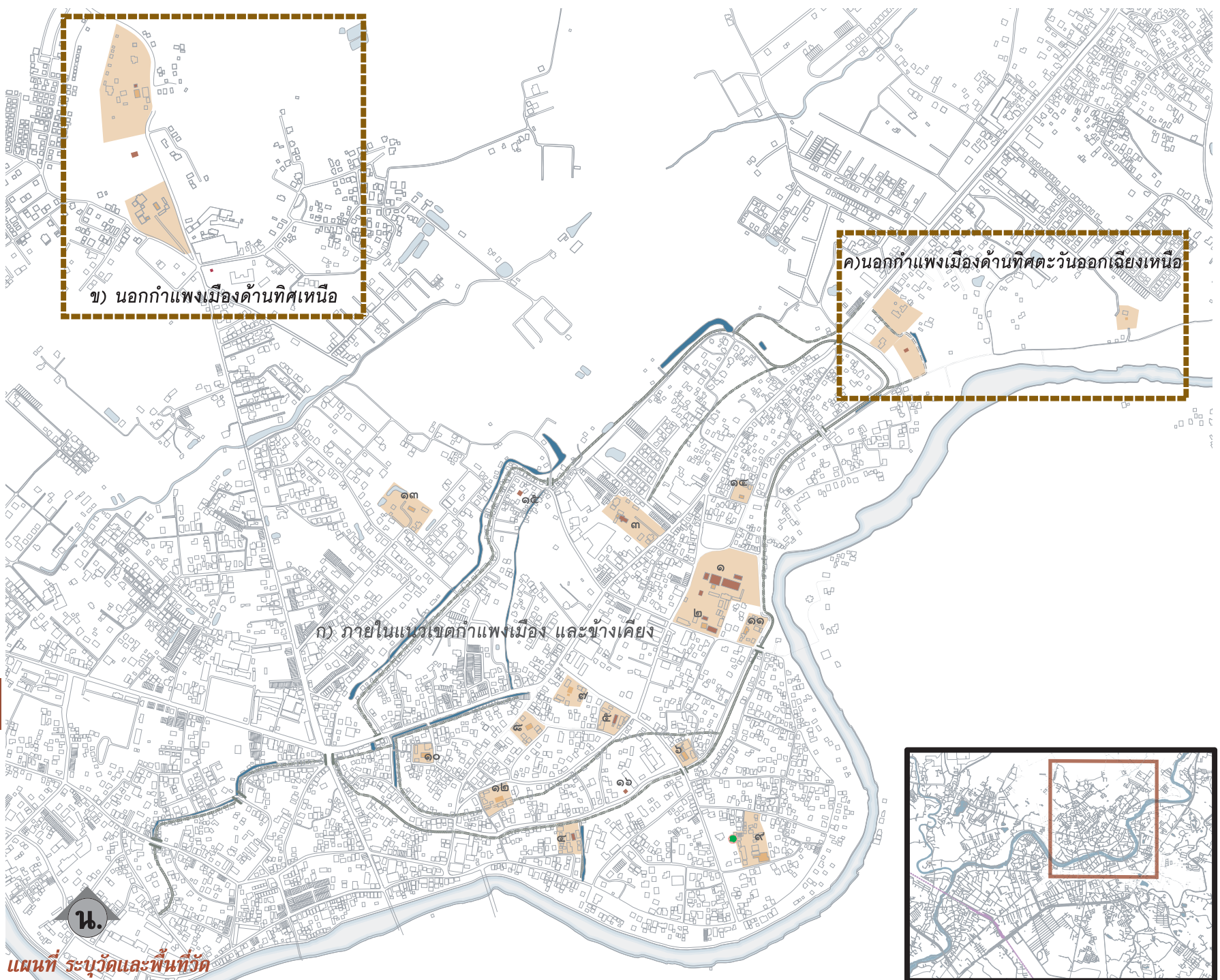
พื้นที่สร้างอยู่บนที่ดอน และแนวกำแพงเมืองก็โอบล้อมเมืองเชื่อมกันมีรูปร่างคล้ายหอยสังข์ (ขณะที่เมืองรุ่นต่อมา มักจะปล่อยพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำไว้ ไม่สร้างกำแพงโอบรอบเมือง) แนวโครงข่ายถนน ก็เป็นตัวกำหนดตำแหน่งของประตูเมืองด้วย แนวนอกกำแพงเมืองมีการขุดคูโดยรอบ

เนื่องจากตัวเมืองตั้งอยู่บนที่ดอน ริมแม่น้ำวังใกล้กับ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ดิ่งที่สูงชัน ทำให้ไม่สามารถรับน้ำจากแม่น้ำวังได้โดยตรง ต้องรับน้ำจากทุ่งนาทางทิศเหนือเข้ามาสู่คูเมืองที่ล้อมรอบกำแพงเมือง

พบว่ายังมีการชักน้ำเข้ามาในเมืองผ่านทาง ร่องน้ำตอง ที่เข้ามาทางประตูตาล ลอดผ่านถนนวังโค้ง แล้วไหลขนานกับถนนวังโค้ง ผ่านวัดแจ้งหัวริน

ต้นเก้าจาว บริเวณตรอกสันโค้ง

๒) กลุ่มวัด

ในพื้นที่สำรวจด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง มีการปรากฏตัวของวัดและโบราณสถานจำนวนมาก ซึ่งแผนที่ด้านบนแสดง ให้เห็นวัด ศาสนสถาน และโบราณสถานในปัจจุบัน โดยมีการกระจุกตัวของวัดที่อยู่ใกล้กันมากอยู่ด้วยกัน ๓ บริเวณ คือ ภายในแนวเขตกำแพงเมือง และข้างเคียง, นอกกำแพงเมือง ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ

และเมื่อเปรียบเทียบกับแผนที่ระบุวัดและพื้นที่วัด ของ "The Scandinavian Institute of Asian Studies" ที่มีการสำรวจเมื่อราวพุทธศักราช ๒๕๑๙ พบว่ายังมีวัดร้างและซากโบราณสถานที่ไม่ปรากฏ ในปัจจุบันอีกจำนวนมากภายในแนวเขตกำแพงเมือง

วัดและโบราณสถาน

ภายในแนวเขตกำแพงเมืองและข้างเคียง

- ๑ วัดพระแก้วดอนเต้า
- ๒ วัดสุชาดาราม
- ๓ วัดหัวข่วง
- ๔ วัดประตูป่อง
- ๕ วัดแสงเมืองมา
- ๖ วัดประตูดินผึ้ง
- ๗ วัดดอกบัว
- ๘ วัดดอกพรวัว
- ๙ วัดท่ามะโอ
- ๑๐ วัดแจ้งหัวริน
- ๑๑ วัดนางเหลียว
- ๑๒ วัดศรีล้อม
- ๑๓ หนองละครคอน
- ๑๔ ข้างแต่ม
- ๑๕ โบราณสถาน เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์
- ๑๖ โบราณสถาน กู่เจ้ายาสดตา

Map of Lampang indicating temples and temple areas. (Burmese temples are not included).

ที่มา : The Lampang field station : Scandinavian research center in Thailand 1969 - 1974 reports, Soren Egerod and Per Sorensen.

ก) วัดภายในแนวเขตกำแพงเมือง และข้างเคียง

วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม สันนิษฐานกันว่าเป็นวัดสำคัญในสมัยทริภุญไชย มีการสร้างวัดเนินตามคติความเชื่อของชาวล้านนา เช่นเดียวกับวัดพระธาตุลำปางหลวงและวัดปงสนุกองค์เจดีย์ได้รับการบูรณะพ.ศ.๒๕๔๒

ลักษณะสถาปัตยกรรมขององค์พระเจดีย์ เป็นศิลปะแบบล้านนาสกุลช่างลำปาง เช่นเดียวกับ**พระธาตุลำปางหลวง** เดิมเนินส่วนบนตั้งแต่องค์ระฆังขึ้นไปหุ้มด้วยทองจังโก แต่ปัจจุบันมีการบูรณะเปลี่ยนทองจังโกเดิมออกแล้วปิดทองทับในพ.ศ.๒๕๕๒ มีการสร้างมณฑปทรงปราสาท(หรือพญาราชู)ในศิลปะแบบพม่า สกุลช่างมณฑลเลย โดย**เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต** เจ้าผู้ครองนครลำปาง และ**จอมคำแดงสามิ แม่จันทร์ภรรยา,คำจาม** และ **นายฮ้อยหง่วยสิน**

วิหารหลวง ปรากฏประวัติว่า **ครูบาศรีวิชัย** พระภิกษุ อันเป็นที่ศรัทธาของผู้คนทั่วภาคเหนือร่วมบูรณะวิหารหลังนี้ พ.ศ.๒๕๖๖ ปรากฏสัญลักษณ์เสือ อันเป็นเกิดของท่าน บริเวณหน้าแผนและยังปรากฏสัญลักษณ์นารายณ์ทรงครุฑเช่นเดียวกับที่**วัดบุญวาทย์วิหาร**

วิหารวัดสุชาดาราม ตัววิหารเป็นสถาปัตยกรรมล้านนา สกุลช่างเชียงใหม่ ซึ่งเคยเป็นวิหารหลวงของวัดสุชาดาราม ก่อนที่จะรวมเข้ากับวัดพระแก้วดอนเต้า รูปแบบของวิหารสันนิษฐานว่า เดิมเป็นวิหารโถง การก่ออิฐถือปูนจากฐานรากจนถึงส่วนที่เป็นช่องลม น่าจะเป็นการเสริมขึ้นมาภายหลัง อิทธิพลจากพม่าสังเกตได้จากสิ่งหนึ่งหน้าวิหาร และด้านหลังของวิหาร และเจดีย์รูปแบบพม่า

*๑)ฐานฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยม ๒)พระธาตุดอนเต้า ๓)วิหารหลวง ๔)พระพุทธรูปนอน ๕)มณฑปแบบพม่า ทิศใต้ของเจดีย์ ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๓๘ ๖)วิหารวัดสุชาดาราม ๗)โบสถ์ วัดสุชาดาราม ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

วัดหัวข่วง วิหารหลวงมีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบสกุลช่างเชียงใหม่ องค์พระเจดีย์ด้านหลังวิหารมีลักษณะคล้ายกับพระเจดีย์ของวัดหัวข่วง ที่จังหวัดน่าน เป็นลักษณะทรงปราสาทที่ไม่ค่อยปรากฏนักในรูปแบบเจดีย์ในนครลำปางนี้

*วิหาร ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

ปรากฏวัดที่ยังมีวิหารในรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาคือ

วัดแสงเมืองมา เป็นวัดสำคัญ และถือเป็นวัดหัวมวกของ ๑๓ หัววัด ในการลงโบสถ์พระสงฆ์ ตำบลเวียงเหนือทั้งหมด ต้องมาลงโบสถ์ที่วัดนี้ บนแผ่นไม้คอสองของวิหาร ปรากฏภาพจิตรกรรมแบบศิลปพม่ายุคหลังที่มีความเป็นพื้นเมืองขณะที่มีภาพชาวตะวันตก ชาวบ้านเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อาจเป็นช่างกลุ่มเดียวกับที่เขียนวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง

*วิหาร ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

วัดประตูดินฝั่ง แม้งานสถาปัตยกรรมจะไม่ไ้จุดเด่น แต่วัดนี้มีชื่อเสียงในเรื่องของการรักษาโรคแบบแผนพื้นเมือง ได้แก่ โรคกระดูก โรคผิวหนัง ฯลฯ

พระธาตุดอนเต้า วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
เจดีย์แบบล้านนา บูรณะเมื่อพ.ศ.๒๕๔๒

มณฑปปราสาทพม่า
อยู่ทางทิศใต้ขององค์เจดีย์ เป็นมณฑป
หลังคายอดปราสาท ศิลปะแบบพม่า
ประดับลวดลายไม้ และแผ่นแกะสลัก
ฝีมือละเอียดมาก

(บน) รูปปั้นครูบาศรีวิชัย
ในมณฑปปราสาทพม่า
วัดพระแก้วฯ

(ซ้าย) วิหารหลวง วัดพระแก้ว
ดอนเต้าสุชาดาราม บูรณะ
เมื่อ พ.ศ.๒๕๖๖
โดย ครูบาศรีวิชัย

(บน) พระนอน ในวิหารพระนอน
(ล่าง) โบสถ์วัดสุชาดาราม

วิหารหลวง วัดสุชาดาราม ก่อนจะรวมกับวัดพระแก้วดอนเต้า
วิหารแบบเชียงใหม่ มีปราสาทเพื่อบูชาอยู่กลางสันหลังคามีความหมายเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุ

(บน)วิหารเชียงใหม่ วัดหัวข่วง
(ล่าง)เจดีย์ วัดหัวข่วง

(บน) จิตรกรรมฝาผนังศิลปะพม่า
ในวิหารวัดแสงเมืองมา
(ซ้าย) วิหารวัดแสงเมืองมา

วิหารวัดประตูดินฝั่งและต้นไม้ใหญ่หน้าวัด

(ซ้าย) วัดหนองละคอน
(ขวา) วัดดอกบัว
(ล่าง) ปราสาทเพ็ญ วัดดอกบัว(ก่อนบูรณะ)
ที่มา : วิถี พานิชพันธ์ ร้อยลายสายละคอน หน้า ๖๙

(บน) วัดศรีล้อม
(บนกลาง) กุฏิวัดนางเหลียว
(บนซ้าย) วิหารน้อย วัดแจ้งหัวริน
(ล่างกลาง) วัดช่างแต้ม
(ล่างซ้าย) วัดดอกบัว

ก) วัดภายในแนวเขตกำแพงเมือง และข้างเคียง

วัดหนองละคอน สันนิษฐานว่าเป็น พื้นที่หนองน้ำเดิมนอก
เวียง ทางเหนือของเมืองเขลางค์นคร

วัดดอกบัว และ**วัดดอกบัว**เป็นวัดที่อยู่ในแนวใกล้เคียง
กันกับ วัดแสงเมืองมา วัดดอกบัวได้บูรณะวิหารหลัง เดิมขึ้นใหม่
มีความพยายามที่จะสร้างปราสาทเพ็ญ บนสันหลังคาคล้ายของเดิม

วัดแจ้งหัวริน ชื่อวัดสอดคล้องกับ บริเวณร่องน้ำตอที่เป็น
ร่องน้ำ บริเวณใกล้วัดจะเป็น ประตูนํ้า จึงมีชื่อเรียกว่า แจ้งหัวริน
ภายในมี **วิหารน้อย** สถาปัตยกรรมแบบพม่า

วัดนางเหลียว ตั้งอยู่บริเวณประตูนางเหลียว **กุฏิสงฆ์**เป็น
อาคารครึ่งไม้ครึ่งปูน **หลวงพ่อกษม เขมโก** เคยจำวัดอยู่ที่นี่ในช่วง
เวลาหนึ่ง

วัดศรีล้อม เป็นวัดสำคัญ ภูกระบัวเคยเป็นวัดตำแหน่งกลาง
ระหว่างเมืองรุ่นที่ ๑ และเมืองรุ่นที่ ๒ ใน **ตำนานวัดศรีล้อม** กล่าวถึง
พระอินทร์แปลงเป็นไก่ขาวเพื่ออันเป็นที่มาของ **ตราไก่ขาว** อันเป็น
ตราประจำนครลำปาง

ในวัดยังมี**ดินสริมหาโพธิ์** และ**ศาลเจ้าพ่อกษมหายักษ์สามพัน**
ตน อันเป็นที่นับถือของผู้คนอย่างมาก

วัดช่างแต้ม ชื่อมาจากคำว่า ช่างแต้ม ที่แปลว่า ช่างวาดรูป
หรือจิตรกรนั่นเอง ซึ่งน่าจะมีความหมายว่า เป็นวัดที่มีชุมชน แต่บาง
ท่านให้ความเห็นว่าน่าจะเพี้ยนมาจาก ช่างแทง(จ้างแต่ง) มากกว่า

วัดและโบราณสถานร้างในเขตกำแพงเมืองจากหลักฐาน
ต่างๆพบว่าเคยมีอยู่จำนวนไม่น้อย แต่ที่ปรากฏให้เห็นมีเพียง
กุเจ้าย่าสุดตา ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นชุมชนประตูโขงของวัดกากแก้ว
(ร้าง) สร้างขึ้นในสมัยล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑

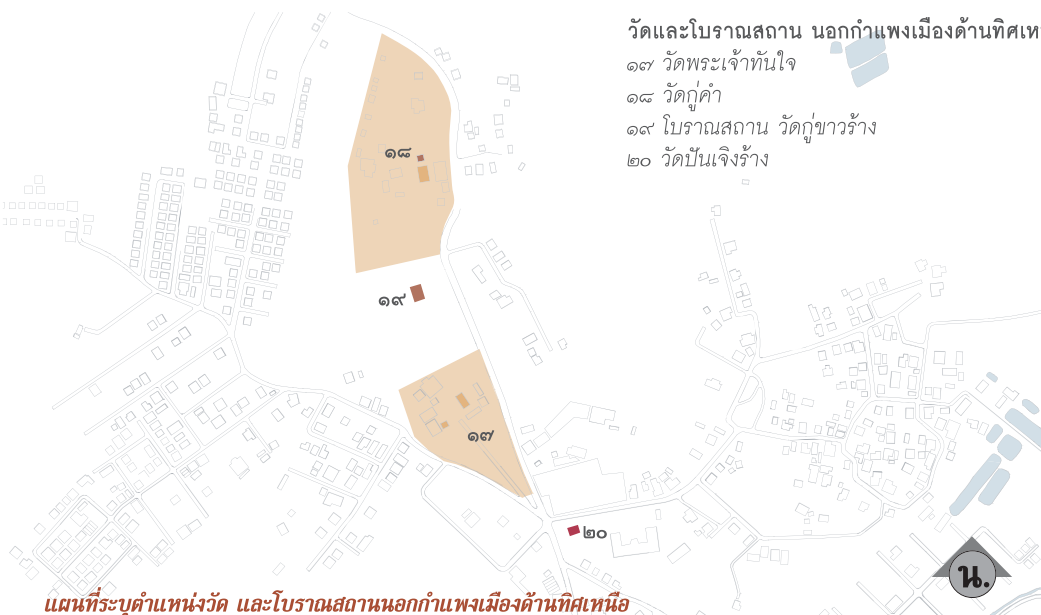
*ชุมชน ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์ อยู่บริเวณประตูตาลเป็นเจดีย์ล้านนา
สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และมีฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมเหนือฐานแรกอีก
ชั้นหนึ่งก่อเป็นฐานขององค์เจดีย์

*เจดีย์ ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

(บน)โบราณสถาน กุเจ้าย่าสุดตา
(ซ้าย)โบราณสถาน เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์

วัดและโบราณสถาน นอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ
๑๙ วัดพระเจ้าทันใจ
๑๙ วัดกุคำ
๑๙ โบราณสถาน วัดกุขาวร้าง
๒๐ วัดบันเจิงร้าง

แผนที่ระบุตำแหน่งวัด และโบราณสถานนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ

ข) วัดนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ

อ.สักเสรีญ(ศักดิ์) รัตนชัย เคยเขียนประวัติ "วัดกุคำ" "วัดกุขาว
กุแดง"และ"วัดศรีประทุมมา(วัดพระเจ้าทันใจ)" สรุปได้คือ

ถนนโบราณจากประตูตาล เชื่อมโยงบริเวณตัวเมืองเขลางค์นคร
กับวัดบันเจิง วัดพระเจ้าทันใจ วัดกุคำ กุขาว กุแดง

วัดกุขาว(ร้าง)หรือ เสวตภูฏาราม เคยประดิษฐาน พระสิกขี
ปฏิมากรรม พระศิลาดำและยังปรากฏชื่อในตำนานจุมภิตนคร พ.ศ.๒๐๕๑
ปัจจุบันเหลือเพียงซากโบราณสถาน

วัดกุคำ เป็นวัดร้างมานาน ได้รับการบูรณะโดยเจ้าบุญวาทย์
วงศ์มานิต อนึ่งในตำนานยังกล่าวว่าใน มีพุทธทำนายว่าสถานที่นี้จะกลายเป็นวัดกุคำ อีก ๘๐๐ ปี จะกลายเป็นกุแดง อีก ๕๐๐ ปีจะกลายเป็นกุขาว
ซึ่งอาจหมายถึงทั้งสามวัด อาจเป็นวัดเดียวกันก็ได้(ศักดิ์.๒๕๑๖ : ๑๑๑-๑๑๕)
วัดบันเจิง(ร้าง)

*ซากวัดกุขาว และเจดีย์ทรงกลม วัดกุคำ
ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

วัดบันเจิงร้าง เป็นโบราณสถานสำคัญที่ค้นพบหลักฐานโบราณวัตถุที่เป็นชิ้นส่วนพระพุทธรูปประดับศาสนสถานและพระพิมพ์ดินเผาในศิลปะทวารวดี แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า ถูกทำลายจากการก่อสร้างอาคารสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดลำปาง คร่อมทับไปบนซากโบราณสถานเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๓

วัดพระเจ้าทันใจ เป็นวัดเก่าแก่อีกชื่อเดิมว่า **วัดศรีประทุมมา** มีการบันทึกว่า ได้รับการบูรณะเมื่อพ.ศ.๒๔๓๖

มีอาคารเก่าที่ถูกย้ายมาอนุรักษ์ไว้สองหลัง หลังหนึ่งคือ**หอธรรม** เป็นเรือนเครื่องไม้สองชั้น หลังคาเป็นยอดปราสาทเดิมอยู่ที่ **วัดศรีบุญโยง** ต.เวียงเหนือ โดย**ครูบาปิ่นตา** กับ**เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต** สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ภายหลังทรุดโทรมจึงรื้อลงในปีพ.ศ. ๒๕๓๕ วัดพระเจ้าทันใจจึงขอผาติกรรมมา แล้วจัดการซ่อมแซมสร้างขึ้นใหม่ สำเร็จในปี พ.ศ.๒๕๔๐

อีกหลังหนึ่งคือ **"พิพิธภัณฑสถานนันท"** เดิมเป็นกุฏิ(ยุงข้าว)ของ**หลวงกำจรวาณิช** และ**แม่ยายบุญชู** คหบดีในเมืองลำปาง สร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ร้อยปีให้หลัง ทายาทได้รื้อมาถวายวัด

(บน) วัดกู่คำ
(กลาง) หอธรรม วัดพระเจ้าทันใจ
(ซ้าย) ภาพลายเส้นสมมุติฐานในอดีต บริเวณวัดกู่คำ กู่ขาว กู่แดง
ที่มา : ศักดิ์ รัตนชัย,แนะนำนครลำปาง ฉบับอนุสรณ์การแข่งขันกีฬาเขต ๕-๖,๒๕๑๖ หน้า ๑๑๑

(บน)ศาลบันเจิง บริเวณช่วงบันเจิง
(ซ้าย)ซากปรักหักพัง วัดกู่ขาวร้าง
ขึ้นทะเบียนโบราณสถานกรมศิลปากร

ค) วัดนอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ด้านนอกเมือง ฝั่งทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นวัดร้างและป่าช้าเดิม(สุสานศาลาดำ) ซึ่งป่าช้านั้นก็คือ**สุสานไตรลักษณ์** ที่หลวงพ่อเกษม เขมโก พระภิกษุผู้เป็นที่เคารพนับถืออย่างกว้างขวาง เคยมาจำพรรษาอยู่ ปัจจุบันสังขารของหลวงพ่อเกษมยังถูกเก็บไว้ที่นี่

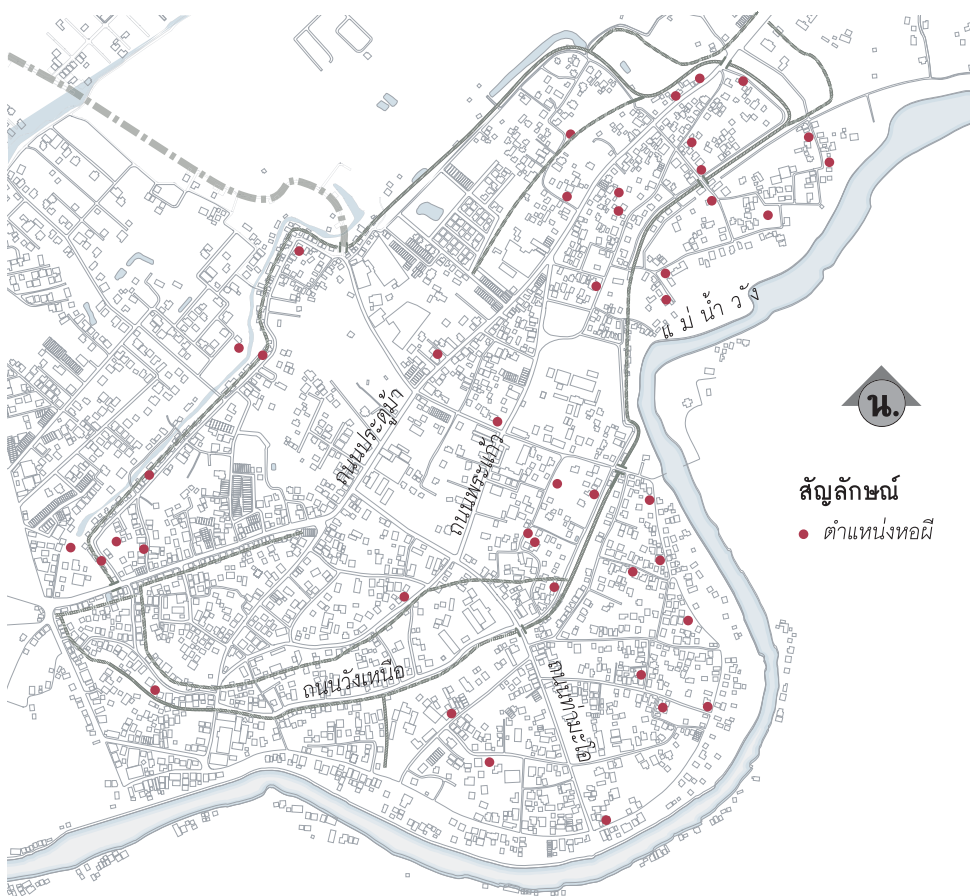
วัดพระธาตุหมื่นครั้น นับว่าเป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดวัดหนึ่งในลำปาง สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ.๑๒๒๓ องค์พระธาตุเจดีย์เป็นเจดีย์ล้านนาแปดเหลี่ยม ปรากฏโบราณสถานคือ เจดีย์และซากของวิหารที่หลงเหลือแนวของผนังก่ออิฐไว้

วัดป่าพร้าว มีปรากฏในพงศาวดารโยนก ปัจจุบันเหลือเพียงซากพระธาตุเจดีย์ ที่อยู่บนเนินเตี้ย ไม่ปรากฏหลักฐานอายุสมัยของการก่อสร้าง แต่จากลักษณะที่ตั้งและรูปของเจดีย์สันนิฐานว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นต้นมา

*ซากเจดีย์และวิหารร้าง ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

(บน)โบราณสถาน เจดีย์ร้างวัดป่าพร้าว
(ซ้าย)พระธาตุหมื่นครั้น

แผนที่ระบุตำแหน่งหอผี ย่านกำแพงเมืองและบริเวณใกล้เคียง

หอผีที่มีลักษณะต่างกันไป

(บน) ศาลเจ้าพ่อสิบสองเมือง
(กลาง) ศาลเจ้าพ่อประตูม้า
(ซ้าย) ต้นมะขามใหญ่

(บน) ศาลเจ้าแม่สุซาดา ริมฝั่งแม่น้ำตรงข้ามวัดพระแก้วฯ
(ซ้าย) อนุสาวรีย์เจ้าแม่สุซาดา ณ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

๓) มรดกทางวัฒนธรรมอื่นๆ

อันเนื่องมาจากความเชื่อ การนับถือผี

การนับถือผีปู่ย่าของคนในพื้นที่ย่านกำแพงเมือง มีความเข้มข้นไม่น้อยกว่าพื้นที่ส่วนอื่นๆของลำปาง โดยส่วนใหญ่แล้วผีเหล่านี้จะมาพร้อมกับ การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน เช่น อพยพมาจากเชียงใหม่ก็จะเอาผ้าปกผีของตนมาจากเชียงใหม่ด้วย

"ทั้งผีปู่ย่า" และ "หอผีปู่ย่า" ปรากฏกระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่ ทั้งในและนอกกำแพงเมือง เห็นได้ชัดว่ามีบ้านที่มีหอผีปู่ย่า เกาะกลุ่มกันอยู่ด้วยกัน คือ บริเวณวัดประตูต้นฝั้น-ท่ามะโอ บริเวณข้างแตรม-ประตูม้า และบริเวณชุมชนแนวกำแพงเมือง ซึ่งเชื่อว่ามีเชื่อมโยงกันทางรากเหง้าวงศ์ตระกูล

หอผี ศาลเจ้า

หากเรานำตำแหน่งของหอผี และมากำหนดจุดลงบนแผนที่จะเห็นการกระจายตัวของหอผีอยู่มาก

ลักษณะทั่วไปของหอผีปู่ย่า เป็นอาคารขนาดเล็กช่วงเสาเดียว แต่ละบ้านจะมีขนาดแตกต่างกันไป หอผีเล็กที่สุดกว้างราว ๘๐ เซนติเมตร ส่วนหอผีที่ใหญ่ที่สุดที่สำรวจพบกว้างราว ๒ เมตรเลยทีเดียว อาคารยกพื้นสูง ๘๐-๑๒๐ เซนติเมตร ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้แต่ก็มีที่เป็นคอนกรีตฉาบปูน รูปทรงเรียบง่าย มีการใช้องค์ประกอบ ตกแต่งที่สอดคล้องกับภูมิปัญญา ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนได้เป็นอย่างดี

ศาลเจ้าก็เป็นอีกหนึ่งความเชื่อที่ปรากฏอยู่มากเช่นกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยมีศาลเจ้าพ่อประตูม้าและศาลเจ้าพ่อสิบสองเมือง ซึ่งอยู่คู่มืองเป็นที่ยึดเกาะของชาวลำปาง นอกจากนั้นต้นไม้นั้นก็เป็นอีกที่ที่มีคนมาศีกการบูชา จะเห็นมีผ้าแพรผูกคาดไว้ เช่น ต้นมะขามยักษ์ บริเวณใกล้ๆกับประตูม้า

ตำนานเจ้าแม่สุซาดา

ปรากฏในตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า (สรสวดี, ๒๕๔๔ : ๓๔-๔๑) กล่าวถึงนางสุซาดา ว่าเป็นเทวดามาเกิดและได้อุปฐากพระมหาเถรองค์หนึ่ง ใคร่ยากจะสร้างพระพุทธรูป ต่อมาได้พบมรดก จากลูกแดงโม(หมากเต้า) มีพระอินทร์แปลงกายมาเนรมิตให้เป็นพระพุทธรูป เหตุดังกล่าวก็เป็นที่กล่าวขานไปทั่ว แต่มีคนกล่าวร้าย นางสุซาดากรทำมิอาจารกับพระมหาเถร ความไปถึงท้าวไจบาบ จึงสั่งประหารนางสุซาดา ขณะที่สั่งประหารนั้น นางสุซาดาได้ตั้งสัจจอธิษฐานหากไม่ผิด ขอให้เลือดพุ่งขึ้นฟ้า และก็เป็นไปตามนั้น ขณะที่ท้าวไจบาบทราบเรื่องก็เกิดสังเวช ออกแตกตายไปบัดเดียนั้น ข้อความในตำนานนั้น เป็นที่เชื่อถือของผู้คนในเมืองนครลำปาง มิใช่น้อย และเกรงถึงคำสาปของนางสุซาดา จึงมีการสร้างศาลเจ้าแม่สุซาดา บริเวณฝั่งแม่น้ำตรงข้ามกับวัดพระแก้วฯ

สถาปัตยกรรม

ในที่นี้จะเน้นบ้านเรือน เป็นลักษณะเด่นที่มีทั้งบ้านพื้นดินดั้งเดิม บ้านพื้นดินประยุกต์ และบ้านในรูปแบบตะวันตก ลักษณะร่วมกันคือ บ้านบริเวณนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างเรือนใต้ถุนสูง เพื่อป้องกันน้ำท่วมที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นประจำ

บ้านพื้นดินดั้งเดิม

เจ้าแม่ยอดคำ เรือนพื้นดินแบบล้านนา **สกุลช่างลำปาง**ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในปัจจุบัน เป็นเรือนแฝดหลังคาจั่วคู่ เช่นเดียวกับบ้านเสานัก บ้านหลังนี้สร้างมาก่อนยุคการทำไม้ เนื่องจากปรากฏร่องรอยการใช้ขวานฉาก แทนที่จะเกิดความเรียบจากการใช้เลื่อยตัด อาคารนี้ได้รับรางวัลด้านการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ปีพ.ศ.๒๕๕๐ จาก สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

บ้านพื้นดินประยุกต์

นอกจากนี้ ยังมีการค้นพบเรือนพื้นดินประยุกต์กระจายตัวอยู่บริเวณทิศใต้ของพื้นที่ บริเวณถนนวังเหนือ ถนนพระแก้ว ถนนประตุม้า เป็นเรือนถาวรสร้างด้วยไม้จริงเป็นส่วนใหญ่ หลังคาจั่วมุงกระเบื้อง แปลงจากเรือนพื้นดินดั้งเดิมมีเอกลักษณ์บางส่วนที่หลงเหลืออยู่ เช่น ช่วงบ้าน ใต้ถุน ขานเปี้ยก เป็นต้น

บ้านรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก

รูปแบบอาณานิคม

บ้านในบริเวณ **บ้านพักองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.)**เป็นเรือนปั้นหยาขึ้นมุงจั่วได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมอย่างตะวันตก สังเกตได้จากหน้าต่างบานเปิดคู่ ลูกฟักเกล็ดไม้ แต่มีเฉพาะด้านหน้าของเรือน มีการประดับกระจกสีเหนือช่องหน้าต่าง ช่องระบายอากาศด้านล่างเป็นฝาไหล ซึ่งเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสาน

รูปแบบสมัยใหม่

บ้านพ่อเลี้ยงพงษ์สวัสดิ์ สุริยทัย พ่อเลี้ยงทำไม้ เป็นเรือนขนาดใหญ่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่อายุราว ๕๐ ปี มีบริเวณกว้างขวาง และการเลือกใช้วัสดุ และการตกแต่งเป็นของดีราคาแพง ไม่ว่าจะเป็นชุดลูกบิดมือจับประตูที่ทำมาจากทองแดง การใช้อิฐแก้ว(Glass block) หรือแม้กระทั่งมีห้องใต้ดินภายในบ้าน

ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความมั่งคั่งในยุคทำไม้ ซึ่งจะปรากฏบ้านในรูปแบบเรือนพ่อค้าคหบดี ในพื้นที่ทำไม้อื่นๆอีกด้วย

พื้นที่ทางประวัติศาสตร์

วัดแสนเมืองมูล ที่ปัจจุบันคือพื้นที่ของโรงเรียนเทศบาล ๑ (บ้านแสนเมืองมูล)กล่าวกันว่า สมัยก่อนพระธาตุจากวัดแสนเมืองมูล กับวัดแสงเมืองมา (เดิมชื่อ วัดแสนเมืองมา)จะลอยไปหากัน แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนโดยเฉพาะ ชื่อแสนเมืองมา แสนเมืองมูล ก็มีรากมาจากเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนมา ช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ๒๕๔๙ ได้มีการขุดพบก้อนอิฐร่องรอยกำแพงวัดเดิม บริเวณถนนข้างโรงเรียน แต่ก็ได้มีการดำเนินการต่อใดๆ

(บน)บ้านเจ้าแม่ยอดคำ
(ขวาบน)บ้านพื้นดินประยุกต์ บริเวณตรอกสันโค้ง
(ขวาล่าง)บ้านพื้นดินประยุกต์ บริเวณหลังวัดแสงเมืองมา

บ้านพ่อเลี้ยงพงษ์สวัสดิ์ สุริยทัย
บ้านรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่

(บน)บ้านบนถนนวังเหนือ
(ล่าง)บ้านบนถนนพระแก้ว

บ้านพ่อเลี้ยงพงษ์สวัสดิ์ สุริยทัย
บ้านรูปแบบสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลอย่างตะวันตก

(บน)บ้านบนถนนประตุม้า
(ล่าง)บ้านบนถนนประตุม้า

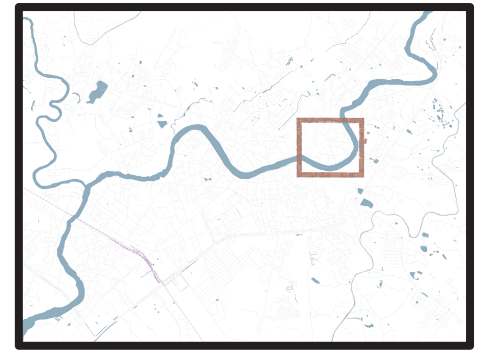
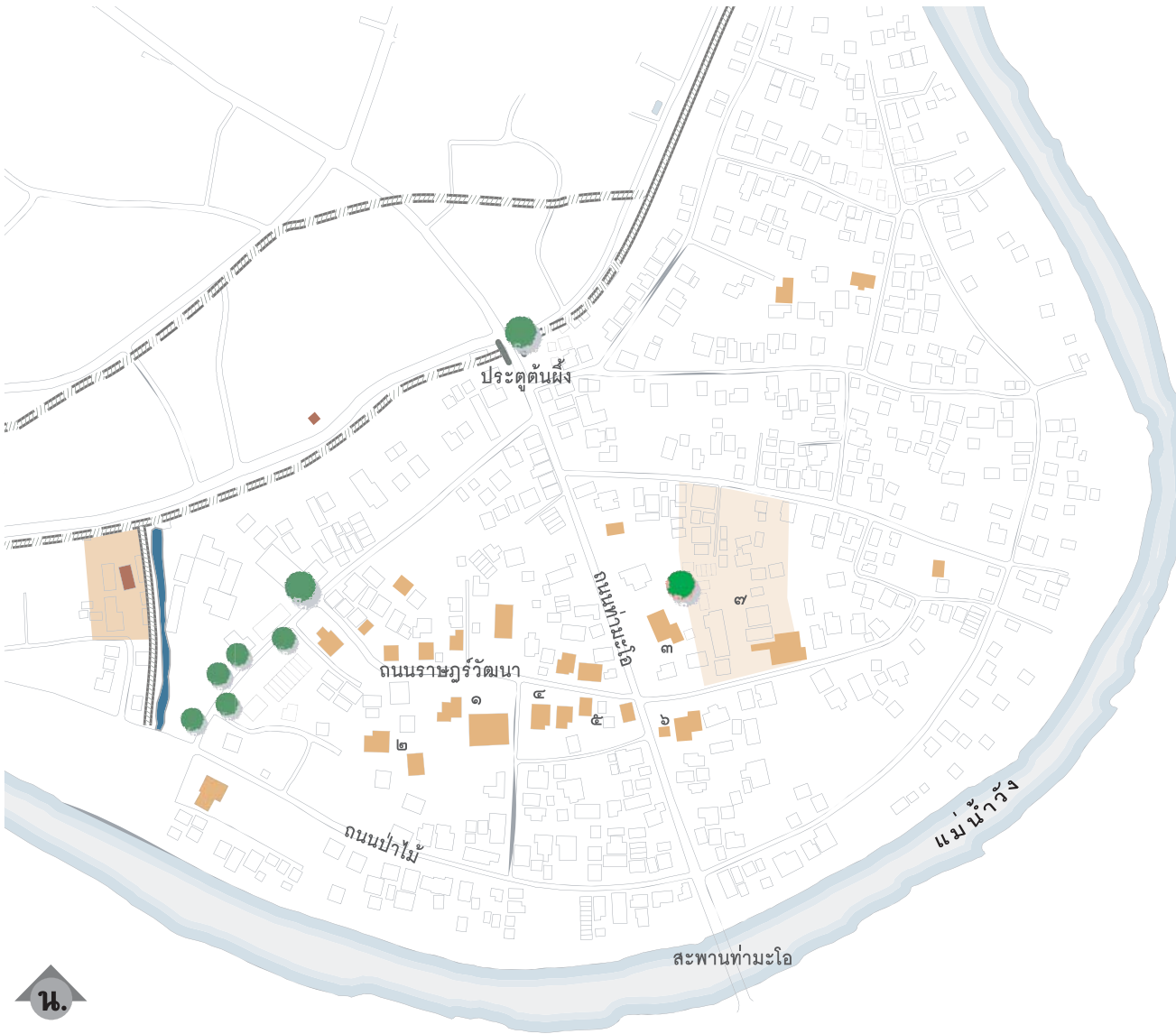

บริเวณที่เคยเป็นวัดแสนเมืองมูล

(บน) ร่องรอยแนวกำแพงวัดเดิม
(ล่าง) ก้อนอิฐที่สันนิษฐานว่าเป็นกำแพงวัด

๒.ย่านท่ามะโอ

ผังแสดงภาพรวม

- ๑ บ้านเสานัก
- ๒ บริษัททำไม้ หลุยส์ ที. เลียวโนเวนส์
- ๓ บ้านพ่อเลี้ยงบุญเป็ง
- ๔ เรือนพื้นดินประยุกต์ อธิพลตะวันตก
- ๕ เรือนแถวร้านค้า
- ๖ บ้านพ่อเลี้ยงบุญสม ไชยวัฒนา
- ๗ วัดท่ามะโอ

ต้นมะขามใหญ่บริเวณท่ามะโอ

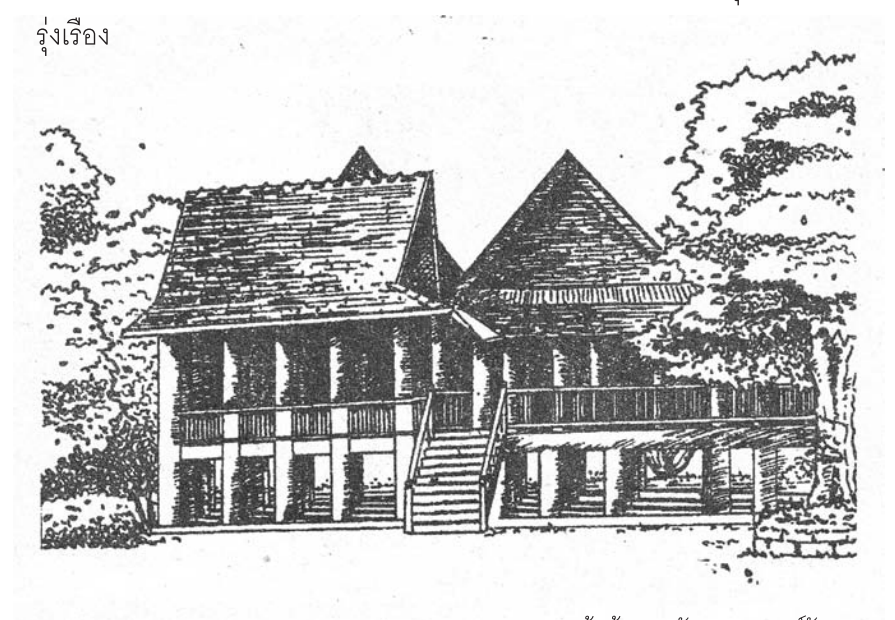
บรรยากาศบ้านเรือนบริเวณย่านท่ามะโอ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดม่อนปู่ยักษ์ แสดงวิถีชีวิตชาวพม่า

แนวร่มไม้บริเวณองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.)

ภาพวาดลายเส้นบ้านเสานัก ถนนราชวิถีวัฒนา
ที่มา : เอกสารประชาสัมพันธ์บ้านเสานัก

สถานกงสุลอังกฤษประจำนครลำปาง
ที่มา : รศ.ดร.ชูเกียรติ-คุณ มาดา ชิวารักษ์

๑) กิจการป่าไม้

กิจการป่าไม้ริเริ่มอย่างเป็นระบบโดยชาวอังกฤษ ที่มีประสบการณ์ในประเทศอาณานิคม คือ **พม่า** มีการระบุถึงบริษัททำไม้ ที่เข้ามาในเมืองนครลำปาง ได้แก่

๑. บริษัท บริติชบอร์เนียว จำกัด (British Borneo Ltd.)
๒. บริษัท บอมเบย์เบอร์มา จำกัด (Bombay Burma Trading coporation)
๓. บริษัท สยามฟอเรสต์ จำกัด (Siam Forest Ltd.)
๔. บริษัท แอล. ที.เลียวโนเวนส์ จำกัด (L.T.Leonowens Ltd.)
๕. บริษัท อีสต์ เอเชียติก จำกัด (East Asiatic Ltd.)

ชาวอังกฤษ เคยทำงานร่วมกับ**ชาวไทยใหญ่ พม่า** ตลอดจน**กามู (ขมุ)**ที่เป็นแรงงานชั้นดีจากลาว จึงชักชวนมาทำงานร่วมกัน และในที่สุดชาวไทยใหญ่ พม่าก็สามารถตั้งตัวรับสัมปทานช่วงได้ สามารถสั่งสมทุนเป็นกลุ่มแรกๆในเมืองนครลำปาง

สถาปัตยกรรมที่สะท้อนให้เห็นความมั่งคั่งของการทำไม้

บ้านสวยงามแถบย่านท่ามะโอ บังเกิดขึ้นจากความมั่งคั่งจากการสั่งสมทุนนี้เอง นอกไปจากบ้านเสนาห์ของ **ตระกูลจันทริโรจน์** ที่เรารู้จักกันอย่างดีแล้ว ยังมีบ้านที่สวยงามอีกหลายหลังที่ยังไม่ได้กล่าวถึง

ที่ล้มเสียไม่ได้เลยก็คือ การสร้างวัดของชาวไทยใหญ่ พม่าในเมืองนครลำปาง จำนวน ๙ วัด ที่ต้องระดมกำลังทรัพยากรมหาศาล ที่มีรูปแบบทั้งแบบ**ไทใหญ่** แบบ**พม่ามณฑล** ด้วยความร่ำรวยจากการค้าไม้ประกอบกับศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และอาจจะเป็นด้วยว่า ชาวพม่านั้นถือผี และรุกขเทวดา เมื่อโค่นป่ามากๆ เกรงจะทำให้รุกขเทวดาไร้วิมานที่อยู่ จึงเกิดประเพณีสร้าง หรือบูรณะวัดวาอารามเป็นประจำปี และอุทิศส่วนกุศลแก่ผี เทวดานั้น พร้อมกับอัญเชิญให้คุ้มครองตนด้วย ย่านนี้ปรากฏเพียงวัดเดียว คือ **วัดท่ามะโอ** สร้างโดย **หม่องจันโอง จันทริโรจน์**

หลุยส์ ที. เลียวโนเวนส์ ผู้มีบทบาทสำคัญในกิจการทำไม้ในนครลำปาง
ที่มา : ลูกผู้ชายชื่อนายหลุยส์, หน้า ๔๗

การป่าทำไม้ของบริษัทอังกฤษ ถ่ายเมื่อพ.ศ. ๒๔๖๒
ที่มา : หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ

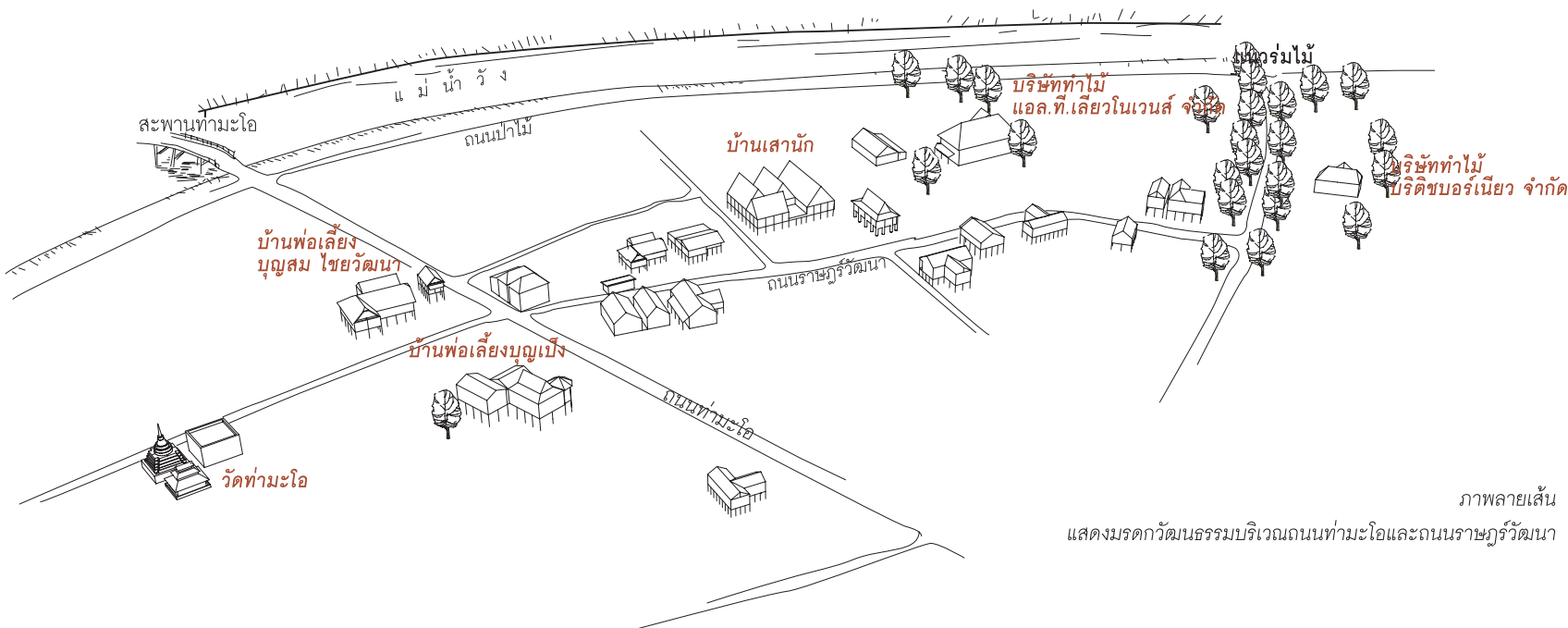
ใบอนุญาตให้กลับ (Return Permit) ของนาย เอฟ แพร์ ชาวอังกฤษ
ที่มา : สดกอร์ ๓๒

ช่วงโบโล สโมสรที่พักผ่อนของฝรั่งทำไม้ปัจจุบันคือ สวนสาธารณะเขลางค์
ที่มา : สุวรรณ ฐิต

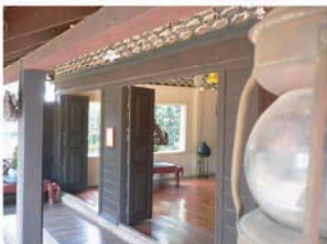
บ้านเสนาห์ บ้านต้นตระกูลจันทริโรจน์ บริเวณท่ามะโอ

บ้านเสานัก สร้างขึ้นโดย พ่อเลี้ยงหม่องจันโอง จันทรวิโรจน์

(ซ้าย) ระเบียงลายฉลุไม้
(ขวา) หลังคากระเบื้องดินขอ

(ซ้าย) ที่ว่างภายในบ้านที่
มีการถ่ายเทอย่างลงตัว
(กลาง) ประตูบานเฟี้ยม
เชื่อมต่อส่วนโถงกับระเบียง
(ขวา) รางน้ำ มองจากด้านใน

ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์
บ้านเสานัก

ภายในมีการจัดแสดง
ข้าวของเครื่องใช้โบราณ

๒) มรดกทางวัฒนธรรม บริเวณถนนท่ามะโอและถนนราษฎร์วัฒนา

บ้านเสานัก บ้านไม้สักโบราณก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๘ มีเสาเรือนไม้สัก ๑๑๖ ต้น เป็นเรือนพื้นดินล้านนา สกูลช่างลำปาง มีการผสมผสานกันทั้งแบบพม่าและพื้นเมือง โดยแบบกระเบื้องบ้าน ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบพม่า ในขณะที่หลังคาและโครงสร้าง โดยทั่วไปเป็นแบบล้านนา สร้างขึ้นโดย **พ่อเลี้ยงหม่องจันโอง ตันตระกูลจันทรวิโรจน์** เนื้อที่ของบ้านตกราว ๓ ไร่ ประกอบด้วย เรือนใหญ่ซึ่งเป็นเรือนหมู่ โรงรถและกุฏิ มีบ่อน้ำหน้าบ้าน ๒ บ่อ หลังบ้าน ๑ บ่อ ไม้ยืนต้นอายุมากกว่าตัวบ้านคือ ต้นสารภีหลวง ซึ่งอยู่ตรงทางเข้า

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ โครงสร้างบ้านเริ่มเสื่อมลงไปตามกาลเวลา จึงมีการปรับปรุงซ่อมแซมบ้านครั้งใหญ่ โดยการซ่อมแซมใช้เวลา กว่า ๑๐ ปี พื้นดินถูกยกขึ้นจากเดิมเพื่อป้องกันน้ำท่วม เสาบางต้น มีการโบกปูนทับแล้วใช้ไม้อัดประกบ ฝ้าไม้ของชานบ้านเปลี่ยนเป็น ปูกระเบื้องแทน และมีการปิดร่องไม้สักด้วยสังกะสี

นอกจากนี้ยังมีกุฏิข้าวเสาทหลาย ที่มีเสาดิ่ง ๒๔ ต้น มีความเก่าแก่ร่วมสมัยกับบ้านเสานัก ย้ายมาจากบ้านกล้วยในปี พ.ศ. ๒๕๓๐

กุฏิข้าวเสาทหลาย

ที่ทำการบริษัทป่าไม้

อดีตที่ทำการบริษัททำไม้ แอล.ที.เลียวโนเวนส์ จำกัด เป็นเรือนปั้นหยาชั้นมุขแปดเหลี่ยมครึ่งปูนครึ่งไม้ ช่องเปิดและช่องระบายอากาศเป็นเกล็ดไม้ทั้งหมด ปัจจุบันถูกทิ้งร้างไว้

อดีตที่ทำการบริษัททำไม้ บริติชบอร์เนียว จำกัด ปัจจุบันเป็นที่ทำการสำนักงานป่าไม้เขตลำปาง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เป็นเรือนปั้นหยาหลังคาทรงสูง ครึ่งปูนครึ่งไม้สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๙

บ้านพักอาศัย

มีบ้านพ่อเลี้ยงที่ร่ำรวยจากกิจการป่าไม้ กระจายตัวอยู่ดังตัวอย่างดังนี้

บ้านพ่อเลี้ยงบุญเป็ง เป็นเรือนขนมปังขิง จะมีการฉลุลวดลายตามองค์ประกอบต่างๆ เช่น ครัว ช่องลม หน้าจั่ว ลูกกรง เป็นลายฉลุต่างๆแบบขนมปังขิงแบบทางตะวันตก

บ้านพนาสีลธิ์ จันทรวิโรจน์ ของพ่อเลี้ยงพนาสีลธิ์ ที่ทำกิจการป่าไม้ ตั้งอยู่ใกล้กับสำนักงานป่าไม้จังหวัดลำปาง(สำนักงานป่าไม้เขตจังหวัดลำปางเดิม)

บ้านพ่อเลี้ยงบุญสม ไชยวัฒนา เป็นเรือนปั้นหยาชั้นมุขจั่วตัดปลาย ในบริเวณบ้านมีลูกเขว ขนาด ๖ เฮา

วัดท่ามะโอ

วัดท่ามะโอ สร้างโดยพ่อเลี้ยงหม่องจันโอง ต้นตระกูลจันทรวิโรจน์ และปรากฏชื่อ **อุ ส่า จอ** เป็นศรัทธาสถาสร้างด้วยเช่นกัน เป็นวัดรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่-พม่า ดังปรากฏ วิหารเจดีย์ อุโบสถ

ลักษณะของวิหารเป็นอาคารหลังเล็ก เมื่อเทียบกับวัดไทใหญ่พม่า วัดอื่นในเมืองนครลำปางนี้ ตัวอุโบสถสร้างเป็นตึกในศิลปสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม ที่มีลวดลายองค์ประกอบตกแต่งที่เ้าอย่างตะวันตก เช่นเดียวกับ อุโบสถวัดศรีรองเมือง วัดม่อนปู่ยักษ์ เป็นต้น

พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำวัง

มีการกล่าวว่าบริเวณท่ามะโอ นอกจากจะเป็นที่ทำการของบริษัททำไม้แล้ว พื้นที่ริมแม่น้ำวังยังใช้เป็นพื้นที่ชักลากซุงขึ้นจากแม่น้ำ ขณะที่ปรากฏภาพวิถีชีวิตที่คึกคักอย่างยิ่งในยุคทำไม้เฟื่องฟู

เรือนปั้นหยาชั้นมุขแปดเหลี่ยม ตึกแถวหนึ่งชั้นในบริเวณเดียวกัน อดีตที่ทำการบริษัททำไม้ แอล. ที.เลียวโนเวนส์ จำกัด

บ้านพ่อเลี้ยงบุญเป็ง เรือนขนมปังขิงมุขหน้าแปดเหลี่ยม

(ซ้าย) บ้านพ่อเลี้ยงบุญสม ไชยวัฒนา

(บน) ลูกเขวในบริเวณบ้านพ่อเลี้ยงบุญสม ไชยวัฒนา

(ล่าง) แม่น้ำวังบริเวณสะพานท่ามะโอ

มุมมองขึ้นไปทางทิศเหนือ

(ขวา) ภาพกลุ่มคนพายเรือสำนัฐานว่า

อยู่บริเวณท่าแก่ม่วง

ที่มา : สวรรณ์ ชาติ

เรือนปั้นหยาชั้นมุขจั่ว อดีตที่ทำการบริษัททำไม้ บริติชบอร์เนียว จำกัด

บ้านพนาสีลธิ์

(บน) ชุมประตูดวัดท่ามะโอ

(ซ้าย) ศาลาสนสถานศิลปะพม่า วัดท่ามะโอ

(ขวา) อุโบสถวัดท่ามะโอ สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๗

(กลาง) เจดีย์ทรงพม่า วัดท่ามะโอ

(ซ้าย) ปราสาทหลังคาซ้อนชั้น วัดท่ามะโอ

๓.ภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ ๒

กำแพงเมืองบริเวณตรอกปงสำราญ

คูเมืองบริเวณตรอกนาสร้อย

ร่องน้ำ

ศาลพ่อปู่หม่องเทา ตรอกนาสร้อย

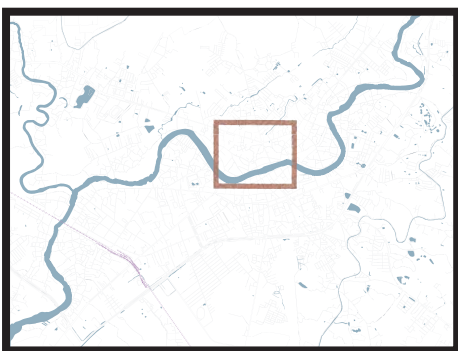
เป็นอีกบริเวณหนึ่งที่มีโครงสร้างของ กำแพงเมือง คูเมือง ประตุมือง ครบถ้วน ประกอบด้วย ประตูปลายนา ประตูนาสร้อย ประตูเชียงใหม่ ประตูป่อง ถือว่าในกำแพงเมืองย่านนี้มีเนื้อที่ ๑๔๐ ไร่ ซึ่งน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับ ย่านกำแพงเมืองอื่น

๑) ลักษณะภูมิศาสตร์ของย่าน

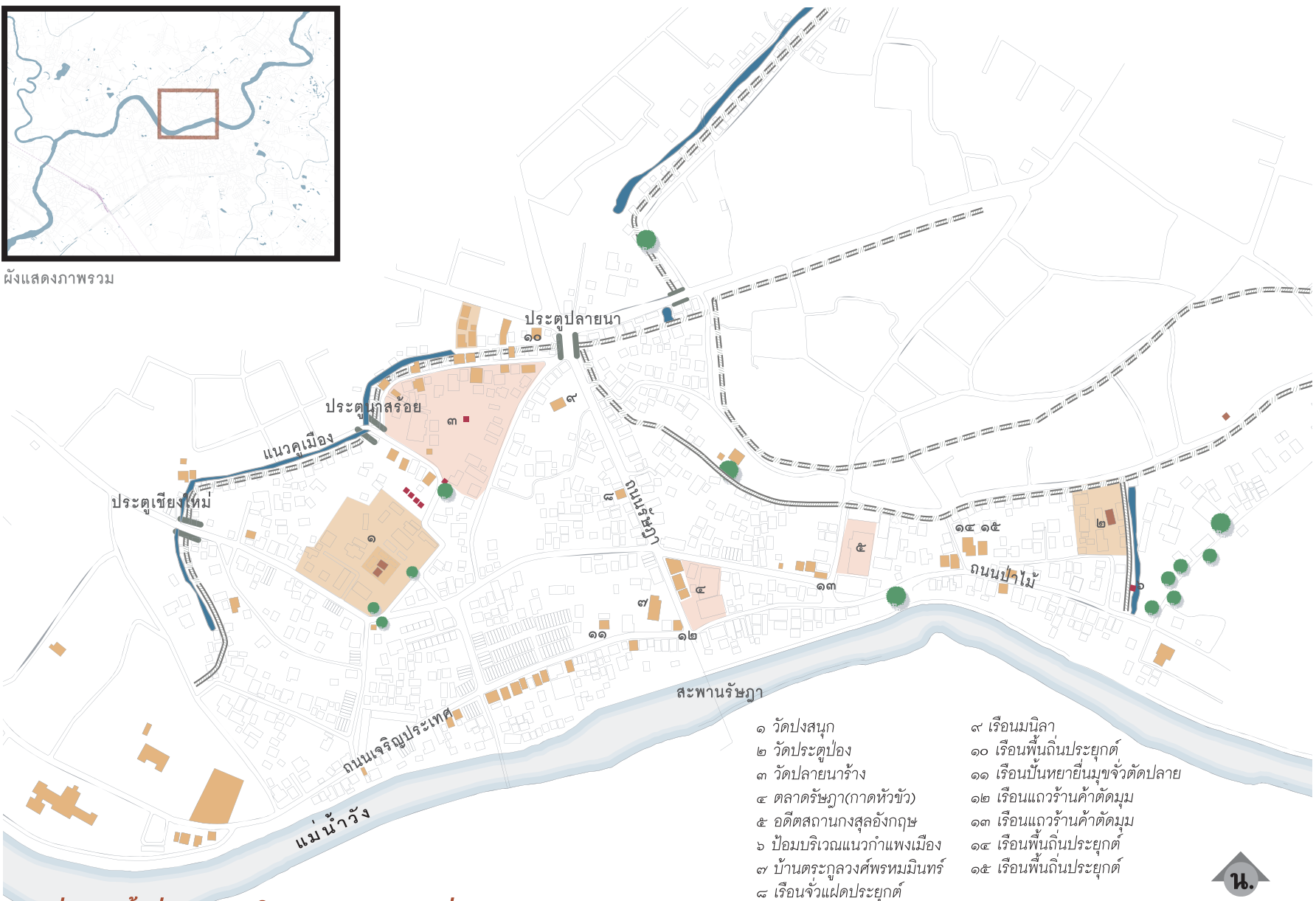
แม้จะปรากฏร่องรอยของกำแพงเมือง และคูเมืองอยู่ แต่คนทั่วไปมักนึกภาพไม่ออกว่าอยู่ในตำแหน่งใด เมื่อเทียบกับกำแพงเมืองรุ่นที่ ๑

พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ต่ำ ประสบกับเหตุอุทกภัยบ่อยครั้ง จากคำบอกเล่าของชาวบ้านกล่าวกันว่า บริเวณหน้าวัดสมัยก่อนเป็นทางน้ำไหลผ่าน อย่างไรก็ตามได้มีการสร้างวัดบนเนินสูงเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน หลายครั้งที่น้ำท่วมชาวบ้านได้อาศัยพื้นที่ดังกล่าวพักพิงชั่วคราว

๔๔

ผังแสดงภาพรวม

แผนที่ แสดงพื้นที่บริเวณภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ ๒

- ๑ วัดปทุม
- ๒ วัดประตูป่อง
- ๓ วัดปลายนาร้าง
- ๔ ตลาดรัชฎา(กาดหัวขัว)
- ๕ อดีตสถานกงสุลอังกฤษ
- ๖ บ่อมบริเวณแนวกำแพงเมือง
- ๗ บ้านตระกูลวงศ์พรหมมินทร์
- ๘ เรือนจำแผ่นดินประยุคดี

- ๙ เรือนมนินลา
- ๑๐ เรือนพื้นดินประยุคดี
- ๑๑ เรือนปั้นหยายืนมุขจั่วตัดปลาย
- ๑๒ เรือนแถวร้านค้าตัดมุม
- ๑๓ เรือนแถวร้านค้าตัดมุม
- ๑๔ เรือนพื้นดินประยุคดี
- ๑๕ เรือนพื้นดินประยุคดี

น.

ประตูละแวกใหม่ ถนนปรางค์

ประตูละแวกใหม่ หลังวัดปรางค์

ประตูละแวกใหม่ ถนนปรางค์ สี่แยกโรงฆ่าสัตว์

ประตูละแวกใหม่ ถนนปรางค์ ข้างวัดประตูละแวก

๒) ประตูละแวก

พบร่องรอยประตูละแวกตามเอกสารที่อ้างถึงดังนี้

ประตูละแวกใหม่ เป็นจุดตัดบริเวณถนนปรางค์กับคูเมืองจากภาพจะเป็นมุมมองจากในเวียงออกไปสู่นอกเวียง

ประตูละแวก เป็นจุดตัดระหว่างคูเมืองกับถนนเล็กๆ ภาพนี้เป็นมุมมองจากนอกเวียงเข้าสู่ในเวียง

ประตูละแวก บริเวณนี้จะสังเกตเห็นคูน้ำเล็กๆ ที่มีถนนพาดผ่านบริเวณนั้นคือตำแหน่งประตูละแวก บริเวณใกล้ๆ นี้มีซากโบราณสถานวัดปลายนาอยู่ด้วย ภาพด้านบนถ่ายจากในเวียงออกไปนอกเวียง

ประตูละแวก เป็นตำแหน่งเดียวที่หลงเหลือแนวกำแพงเมืองอย่างชัดเจน วางตัวอยู่ระหว่างวัดประตูละแวกและสำนักงานป่าไม้เขตลำปาง

(ซ้าย)แนวกำแพงเมืองเดิมที่คงสภาพบริเวณตรอกปรางค์
(ขวา)คูเมืองเดิม บริเวณตรอกปรางค์

๓) วัดประตูละแวก

ตำแหน่งวัดอยู่ติดกับกำแพงเมืองรุ่นที่ ๒ หลังวัดติดกับถนนวังเหนือ ที่เป็นขอบเขตของกำแพงเมืองรุ่นที่ ๑ หน้าวัดหันหน้าเข้าสู่แม่น้ำวัง มีถนนปรางค์ผ่านหน้าวัด

วิหารวัดประตูละแวก สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๙ โดยเจ้าวรญาณรังษี ผู้ครองนครลำปาง ตัววิหารเป็นสถาปัตยกรรมแบบล้านนา สันนิษฐานว่าแต่เดิมเป็นวิหารโถง หน้าแหลมปลายสลักไม้ปิดทองประดับกระจก มีโถงค้ำลายไม้ที่ปลายแหลมเป็นเอกลักษณ์ของลำปางและพะเยา

*วิหาร ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

มุมมองประตูทางจากเข้าภายใน

(ซ้าย)แนวกำแพงเมืองเดิมเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงวัดประตูละแวกในปัจจุบัน
(ขวา)หอผืนบริเวณกำแพงเมืองฝั่งสำนักงานป่าไม้เขตลำปาง

รูปด้านหน้า วิหารแบบล้านนาวัดประตูละแวก คาดว่าแต่เดิมเป็นวิหารโถง

(ซ้าย)เจดีย์ทางทิศเหนือของวิหาร
(ขวา)มุมมองจากหุ้มประตูโขง

หน้าแหลมปลายสลักไม้ปิดทองประดับกระจก
วิหารวัดประตูละแวก

ปราสาทผึ้งที่วางอยู่กลาง
สันหลังคา มีความหมาย
เกี่ยวกับเขาพระสุเมรุ

(ซ้าย)หางหงษ์ปูนปั้นรูป
พญานาค
(ขวา)หน้าแหลมปีกนกและ
แผงแลคองมีการใช้ลาย
อวันจิ้นของเงินมาใช้

(ซ้าย)โถงค้ำลายไม้ที่ปลายแหลม มีรูปปูนปั้นราหูขนาดใหญ่
และประตูไม้สลักลงรักปิดทอง
(ขวา)นาคพัน

วัดบน ประดิษฐาน วิหารพระเจ้าพันองค์ พระธาตุศรีจอมไคล และวิหารพระนอน

พระเจดีย์หุ้มทองจังโก
ที่มา : อนุกุล ศิริพันธุ์

เสาหงส์และพระธาตุ

วัดปงสนุกเหนือและใต้

ต้นจันทน์ หน้าวัดปงสนุก

ลานหน้าวัดปงสนุก

เสาหลักเมืองจำลอง

บริเวณกุฏิเจ้าอาวาส
ตระกูล ณ ลำปาง

ขบวนแห่ครวทานเข้าวัด
ที่มา : อนุกุล ศิริพันธุ์

๔) วัดปงสนุก

ประวัติศาสตร์

เดิมวัดปงสนุกเป็นวัดที่มีอาณาเขตกว้างขวาง มีภิกษุสามเณร
บวชเรียนเป็นจำนวนมาก จนมีการแบ่งเขตการปกครองเป็นสองส่วน คือ
วัดปงสนุกเหนือและวัดปงสนุกใต้ นอกจากนั้นยังมีการสร้างภูเขาจำลอง
ระหว่างวัดปงสนุกทั้งสอง เรียกว่า **ม่อนดอย** หรือ**วัดบน** ซึ่งเปรียบได้กับ
การจำลองเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล

บันไดนาค หน้าวัดปงสนุก
ที่มา : อนุกุล ศิริพันธุ์

พบหลักฐานกล่าวถึงวัดปงสนุก ในปี พ.ศ.๑๙๒๙ ในตอนนั้นใช้
ชื่อ**วัดเชียงภูมิ** โดย**หมื่นโลกนคร** ผู้รักษาเมืองใช้เป็นที่ตั้งรับทัพอยุธยา
ที่ยกขึ้นมาตีล้านนา ชื่อของวัดปงสนุกมีการกล่าวถึงในหลายนามอันได้แก่
วัดศรีจอมไคล วัดเชียงภูมิ วัดดอนแก้ว วัดพะเยา

ในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง รวบรวมร้อยปีที่แล้ว มีการ
อพยพชาวปงสนุกจาก**เชียงแสน** และชาว**พะเยา** มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ
ริมฝั่งแม่น้ำวัง แถบวัดเชียงภูมิ และได้นำชื่อวัดและหมู่บ้านเดิมมาตั้งชื่อ
วัด คือ **วัดปงสนุก** และ**วัดพะยาว**

ในราว พ.ศ.๒๓๖๘ **เจ้าหลวงมทวองศ์**ได้กลับไปฟื้นฟูเมืองพะเยา
ขึ้นใหม่จึงได้นำชาวพะยาวอพยพกลับคืนสู่บ้านเกิด ชื่อวัดจึงเหลือเพียง
ชื่อ**วัดปงสนุก** トラบเท่าทุกวันนี้

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนกล่าวว่า บริเวณด้านหน้าวัด
เคยเป็นที่ตั้งของ**คุ้มเจ้าราชวงศ์** และ**เจ้าแม่สุท** ณ ลำปาง ส่วนต้นจันทน์
ขนาดใหญ่หน้าวัด กล่าวกันว่า พ.ศ.๒๔๑๑ **ครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี**
ได้ออกนำฝักของต้นจันทน์จาก**เชียงตุง** มาปลูกข้างหนองน้ำใหญ่หน้าวัด

พ.ศ.๒๔๐๐ **เจ้าวรญาณรังษีราชธรรม** พร้อมด้วย**ครูบาอาโนชัย**
ธรรมจินตามุนี พร้อมด้วยพระเถระ ๔ รูปและพ่อเมืองทั้ง ๔ ได้ฝัง**เสา**
หลักเมืองหลักแรกของเมืองลำปางไว้ ปัจจุบันเสาถูกย้ายไปไว้ บริเวณ
ศาลหลักเมืองใกล้ศาลากลางเก่า

*เจดีย์และมณฑป วัดปงสนุก ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดยกรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

มณฑปวัดปงสนุก

มีลักษณะเป็น มณฑปหลังคาซ้อน ๓ ชั้นมีการผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนา พม่า จีน ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นฝีมือช่างชาวเชียงแสน เลียนแบบหอคำเมืองเชียงเกียง(เชียงเจี๋ย) ในสิบสองปันนา ประเทศจีน

คติการสร้างวิหาร และการตกแต่ง

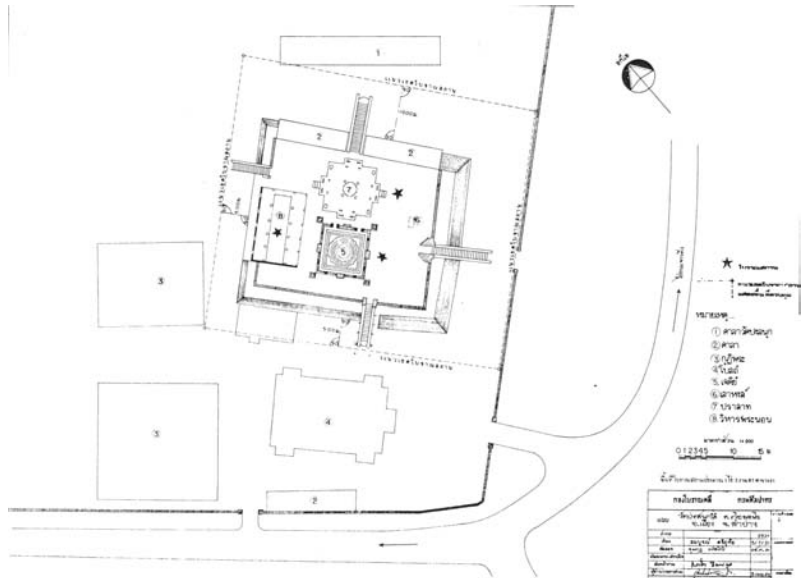
มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อเปรียบเทียบกับ จักรวาล เขาพระสุเมรุ ได้แก่ ฐานชุกชี ที่ประดับลวดลายสัตว์ อันหมายถึง ปาฬิมพานต์ ที่รายล้อมเขาพระสุเมรุ สันหลังคาสร้างปราสาทไม้จำลองหุ้มด้วยสังกะสีนาคลาย สื่อความหมายถึงดินแดนของผู้คนรอบพระสุเมรุในทวีปทั้งสี่ หรือแม้แต่ใช้ลวดลายกลีบบัวที่โคนเสาแทนดอกบัวที่ประดิฐานของจักรวาลรองรับโลกและภพภูมิต่างๆไว้

บูรณะด้วยศรัทธาที่หลากหลาย

จากบันทึกของครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี ได้กล่าวถึง การปฏิสังขรณ์ วัดปงสนุกครั้งใหญ่ในปีพ.ศ.๒๔๒๙ โดยมี เจ้าหลวงสุริยจางวาง เจ้านันทชัย เจ้ารัฐบุริบุญเลิศ เจ้าแม่คำปัว เจ้าพระยาจำเมือง เจ็กฟอง และศรัทธาจำนวนมากให้การช่วยเหลือ ครั้งนั้น มีการซ่อมวิหารยอดมณฑป พร้อมหล่อพระพิมพ์ จำนวน ๑,๐๐๐ องค์ นำมาติดพระวิหาร

มณฑปวัดปงสนุก

แผนผังวัดปงสนุกได้ ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง โดย กรมศิลปากร เขียนเมื่อพ.ศ.๒๕๒๓

ภาพสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี ผู้บูรณะวัดบนครั้งใหญ่ พ.ศ.๒๔๒๙

ภาพด้านหน้า มณฑป

พระพุทธรูป ๔ พระองค์ประทับนั่งปางมารวิชัย แกนกลางเป็นรูปโพธิพฤกษ์ลอยตัวด้วยสังกะสี

ฐานชุกชีประดับแก้วอั่งวะ หรือกระจกจีน

คอสอง คือ แผ่นไม้กรุระหว่างชั้นหลังคา มีการแกะสลักเป็นรูปสัตว์ทั้ง ๔ ทิศ

ดาวเพดานประดับบนโครงหลังคา แกะสลักเป็นรูปดอกบัวบานจำนวน ๒๔ ดวง

หน้าแทน(หน้าบัน)และโก่งคิ้ววิหารพระเจ้าพันองค์ ตกแต่งด้วยไม้แกะสลักรูปดอกบัวบาน สัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์และปัญญาประดับด้วยกระจกจากบนตะกั่วแผ่นบางเรียกว่า แก้วอั่งวะ หรือกระจกจีน

งานแกะสลักรูปกนิษฐ สัตว์หิมพานต์ครึ่งนกครึ่งคน แต่งกายแบบราชสำนักพม่าประดับอยู่บริเวณคอสอง

นาคทนต์

๕) ความเชื่อเรื่องผี ภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนาแล้วชาวปงสนุกยังให้ความสำคัญกับการนับถือผีทั้งผีเจ้านาย ผีอารักษ์ และผีบรรพบุรุษ หรือผีปู่ย่าที่ปรากฏการฟ้อนผีซึ่งเป็นการประกอบพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณบรรพบุรุษในตระกูล มาประทับทรงลูกหลาน และรับเครื่องเซ่นสังเวย

นอกจากนั้น ยังปรากฏวิถีชีวิตอื่นๆที่น่าสนใจได้แก่การรักษาพันธุ์ด้วยวิธี **สมเขี้ยว** โดยพระภิกษุวัดปงสนุก หรือการเชื่อถือเรื่องฤกษ์ยามที่สอดคล้องกับการจะดำเนินพิธีกรรมสำคัญต่างๆ

แผนที่ระบุตำแหน่งหอผีปู่ย่า ในเขตกำแพงเมืองและบริเวณใกล้เคียง

หอผีปู่ย่า
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่ชุมชน

(ซ้าย) ต้นมะขามใหญ่
หน้าวัดปงสนุก
(ขวา) ต้นสุลวะ
และศาลพ่อปู่หม่องเทา

กลุ่มศาลเจ้า ๕ องค์ที่อยู่หลังวัดปงสนุก
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านทั้งในปงสนุกเคารพบูชา

ศาลเจ้าพ่อลั่นก่าน

ศาลพระเมืองแก้ว

ศาลพระอาจารย์มหาวรรณ

ศาลพระเมืองตู

หอผี มีการศึกษาว่าจะปลูกไว้ที่บ้านแก้วผี ซึ่งหมายถึงบ้านต้นตระกูลเท่านั้น ขนาดของหอผีจะแล้วแต่จำนวนสมาชิกขนาดธรรมดาจะไม่เกิน ๑-๒ เมตร บนหอผีจะมีทั้งสำหรับวางพานดอกไม้ ธูป เทียน และเครื่องเซ่น

ขณะที่เรือนพื้นดิน เรือนพื้นดินประยุกต์มีจำนวนน้อยและไม่ปรากฏลักษณะเด่นออกมาอย่างชัดเจนเท่าใดนัก

บนถนนเจริญประเทศ ปรากฏ บ้านของ**หม่องโพมิน** ต้นตระกูลวงศ์พรหมมินทร์ ชาวพม่าที่เคยมีตำแหน่งเป็น หัวหน้าคนในบังคับอังกฤษ (Head man) ดูแลชาวพม่า ไทใหญ่ ฯลฯ ในบังคับอังกฤษมีรูปแบบผสมระหว่างเรือนพื้นดินกับอิทธิพลตะวันตก ลักษณะเป็นเรือนปั้นหยาชั้นมุขจั่ว สร้างขึ้นในยุคสมัยของการทำไม้เพื่อฟืน อีกอาคารหนึ่งเป็นแบบเรือนมะนิลา ก่ออิฐถือปูนอยู่บนถนนรัชฎา ใกล้สี่แยกโรงฆ่าสัตว์เป็นบ้านพักอาศัยที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก

เรือนมะนิลา บนถนนรัชฎา

(บน) มุขด้านข้างของบ้านตระกูล
วงศ์พรหมมินทร์
(ซ้าย) ด้านหน้าบ้านตระกูล
วงศ์พรหมมินทร์

(บน) เรือนจั่วแปดประยุกต์
บนถนนรัชฎา

บ้านพื้นดินประยุกต์
บนถนนจามเทวี

ถั่วขาว บนถนนจามเทวี
ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยน
การใช้งาน

๖) สิ่งสูญหายไปแล้ว

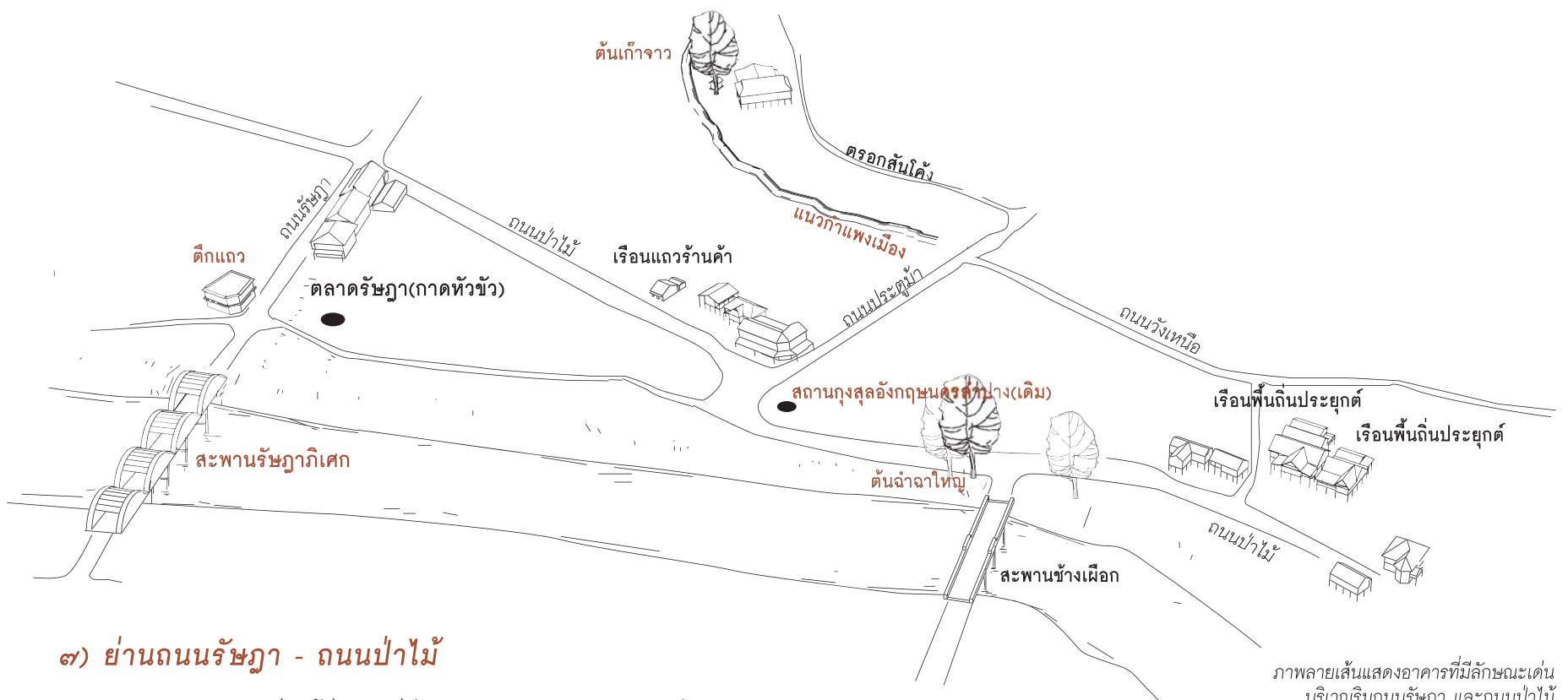
วัดปลายนา บริเวณใกล้ประตูปลายนา ที่เป็นวัดร้าง แต่ที่น่าสนใจคือ บริเวณโบราณสถานมีที่ตั้งของหอผี เชื่อกันว่าเป็นหอผีนี้เองที่คุ้มครองไม่ให้คนเข้ามาบุกรุกทำลายมากไปกว่านี้

ที่ตั้งวัดร้างปลายนาและหอผี

เรือนปั้นหยาชั้นมุขจั่ววัดปลายนา บนถนนเจริญประเทศ

ภาพถ่ายเส้นแสดงอาคารที่มีลักษณะเด่น บริเวณริมถนนรัชฎา และถนนบ้านไร่

๗) ย่านถนนรัชฎา - ถนนบ้านไร่

อาคารบนถนนบ้านไร่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นอาคารพักอาศัยเรียงตัวกันขนานกับแนวถนน เรื่อยไปจนถึงบริเวณตลาดรัชฎา ที่เป็นแหล่งการค้าขนาดใหญ่เพียงแห่งเดียว ของฝั่งแม่น้ำ

ตลาดรัชฎา (ภาคหัวขัว) รองรับกิจกรรมการค้าทั้งสองฟากฝั่ง

ตึกแถว ตัดมุม บริเวณดินสะพานรัชฎา

เรือนแถวตัดมุม บริเวณหัวมุมถนนบ้านไร่

ลักษณะกายภาพ และงานสถาปัตยกรรม

เรือนค้าขายที่อยู่บนถนนรัชฎา เป็นเรือนแถวที่ได้รับอิทธิพลจากจีนมีทั้งอาคารไม้ทั้งหลัง และอาคารก่ออิฐถือปูน เห็นจะมาในยุคสมัยใกล้เคียงกันอาคารที่อยู่บริเวณหัวมุมถนนจะมีลักษณะเรือนมุมอาคารเหมือนกัน เรือนแถวแบบนี้จะไม่มีลวดลายประดับอาคาร

เรือนพื้นดินที่มีลักษณะเด่นบนถนนบ้านไร่ เห็นจะเป็นเรือนพื้นดินประยุกต์ที่ตั้งอยู่ติดกัน เรือนแรกอายุราว ๖๐ ปี เห็นจะเก่าแก่ที่สุดในย่านนี้เป็นเรือนเดียว หลังคาจั่ว มีการต่อขยายคา ให้อยู่มาคลุมชานแดดด้านหน้า เรือน วัสดุที่ใช้เป็นไม้สักจริงทั้งหลัง มีพื้นที่ที่เป็นว่างบ้าน แต่เสียดายที่ได้รื้อถอนออกไปแล้ว เหลือเพียงแค่เสาโครงสร้างของอุ้งข้าวที่ยังเหลือให้เห็นอยู่

เรือนพื้นดินประยุกต์อีกหลังอายุน้อยกว่าหลังแรกและมีองค์ประกอบหลายอย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็น หอผีปู่ย่า ช่วงบ้าน และอุ้งข้าว ตัวเรือนมีลูกเล่นมากมาย เช่น ช่องสำหรับให้เด็กลอดเวลามีขโมยขึ้นเรือน เพื่อลงไปขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน

พื้นที่ทางประวัติศาสตร์

อังกฤษได้เข้ามามีอิทธิพลในเรื่องของการทำไม้ในลำปาง และได้มีการตั้ง **กงสุลอังกฤษประจำนครลำปาง** ขึ้นที่ บริเวณสำนักงานตำรวจภูธรจังหวัดลำปางในปัจจุบัน

เรือนพื้นดินประยุกต์ บริเวณถนนบ้านไร่

(ซ้าย) เรือนพื้นดินประยุกต์ที่มีบริเวณบ้านกว้างขวาง (ขวา) มุมกระเบื้องดินขาววิเศษแบบดั้งเดิมก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลง (ขวาล่าง) บ้านเลขที่แบบโบราณ

หอผีประจำบ้าน

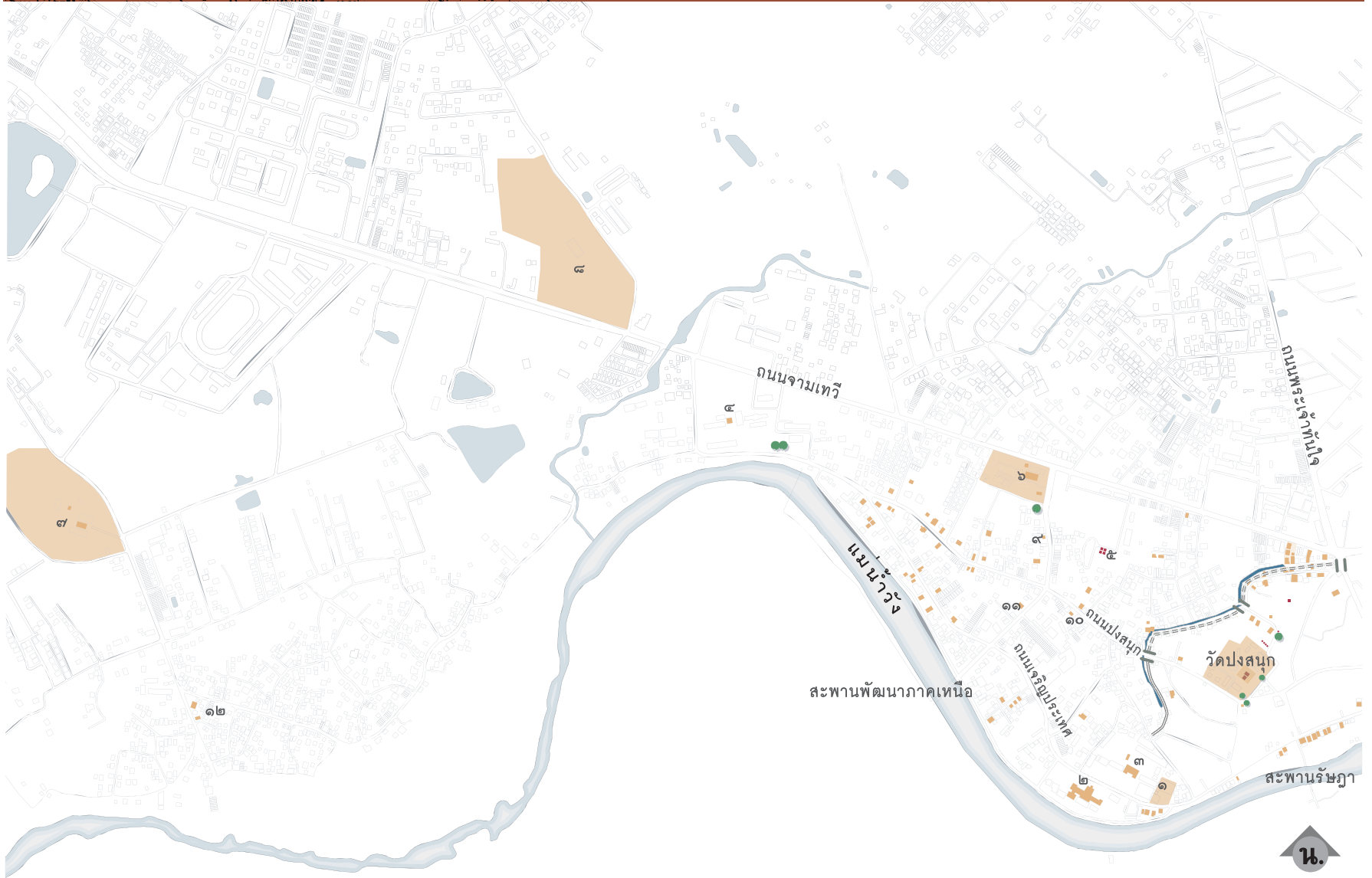
อุ้งข้าว

(ซ้าย) พื้นที่ที่เคยเป็น สถานกงสุลอังกฤษเก่าปัจจุบันเป็นพื้นที่ของสำนักงานตำรวจภูธรจังหวัดลำปาง (บน) สถานกงสุลอังกฤษ (บน) : รศ.ดร.ชูเกียรติ-คุณนาคา ลิขิตธรรม

๔. บ้านเกาะและบริเวณใกล้เคียง

๕๐

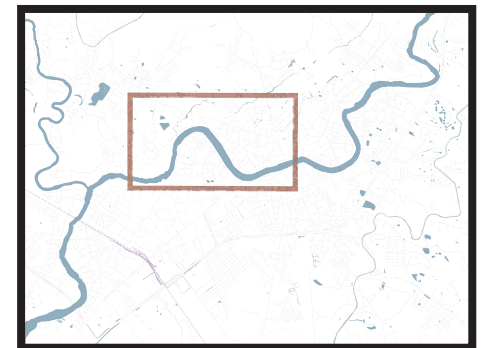
แผนที่ แสดงพื้นที่บริเวณภายในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ ๒

ย่านนี้แม้จะมีศาสนสถานทั้งพุทธ และคริสต์แต่เมื่อรวมองค์ประกอบอื่นๆ แล้ว อาจกล่าวได้ว่าย่านนี้ที่ชาวคริสต์ล่ำปางตั้งถิ่นอยู่อย่างหนาแน่นที่สุด

๑) ประวัติศาสตร์

คณะมิชชันนารี อเมริกันเพรสไบทีเรียนเข้ามาก่อนที่กรุงเทพฯ และเชียงใหม่ ซึ่งต่อมาได้เห็นโอกาสที่จะเป็นฐานสำคัญในการเผยแพร่ต่อไปยังที่อื่น จึงเข้ามาก่อตั้งสถานมิชชันแห่งนี้ การดำเนินการดังกล่าวยังได้รับการสนับสนุน จากรัฐบาลสยามที่ผ่านทาง **พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นพิฆิตปริชากร** ข้าหลวงพิเศษ(มีอำนาจหน้าที่เสมือนผู้แทนพระมหากษัตริย์) เนื่องในการจัดตั้งสถานมิชชันได้รับมอบที่ดินสำหรับตั้งบ้านพัก สำนักงานรวมทั้งทุนทรัพย์จำนวน **๒,๐๐๐** รูปี ในการจัดตั้งโรงพยาบาลแบบตะวันตก เมื่อพ.ศ.๒๔๒๘

- ๑ โบสถ์ฟลิ้นเมโมเรียล
- ๒ โรงพยาบาลแวนแซนจูร์ต
- ๓ โรงเรียนวิชานารี
- ๔ โรงเรียนเคนเนตแม็คเคนซี
- ๕ ศาลเจ้าในโรงเรียนตำรวจเก่า
- ๖ วัดศรีบุญไธย
- ๗ วัดม่อนกระติง
- ๘ สุสานร่องสามดวง
- ๙ เรือนพื้นดินฝาไม้ขัดแตะ
- ๑๐ เรือนพื้นดินไม้จริง
- ๑๑ เรือนพื้นดินประยุคต์
- ๑๒ เรือนพื้นดินประยุคต์

ผังแสดงภาพรวม

ศาสนาจารย์ โจนาธาน วิลสัน
ที่มา : อนิรุทธิ์ อินทิม้า

การเดินทางของมิชชันนารีในภาคเหนือ
ที่มา : อนิรุทธิ์ อินทิม้า

โบสถ์ฟลิ้นเมโมเรียล ในอดีต
ที่มา : อนิรุทธิ์ อินทิม้า

โบสถ์ฟลิ้นเมโมเรียลในปัจจุบัน

เดิมนั้นเมื่อสถานีมิชชันได้มาเปิดทำการ มีครอบครัว **นายแพทย์ชามูเอล และนางซาราห์ พิเพิลส์** เป็นมิชชันนารีครอบครัวแรก ได้ใช้บ้าน**พญาสีหนาท** เป็นที่ทำการ แต่ภารกิจของนายแพทย์ชามูเอล ต้องใช้เวลาในการรักษาผู้ป่วยจึงไม่มีเวลามากนักในการเผยแพร่ศาสนา ภายหลัง**ศาสนาจารย์โจนาธาน วิลสัน** ย้ายมาทำงาน ณ เมืองนครลำปางในตำแหน่ง**ศิษยาภิบาล**ของ **คริสตจักรที่ ๑ ลำปาง** เมื่อพ.ศ.๒๔๓๑ พร้อมกับหลานสาวคือ **มิสแคทริน ฟลิสัน** ท่านและหลานสาวได้เปิดชั้นเรียนในวันอาทิตย์ที่จะสอนภาษาพื้นเมือง โดยมี **หนานพรหม** ชาวแจ้ห่มเป็นผู้ช่วย

สรุปคือ ชาวคริสต์เดินนอกจากเข้ามาเผยแพร่ทางศาสนาแล้วยังเป็นผู้มีคุณูปการทางการแพทย์แผนตะวันตก จากการสร้างโรงพยาบาลตั้งแต่พ.ศ.๒๔๒๘ หรือด้านการศึกษาที่มีการสร้างโรงเรียน **วิชานารี**เมื่อพ.ศ.๒๔๓๑ และ**โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี** พ.ศ.๒๔๓๓

แต่พอช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ กลับประสบปัญหาใหญ่เนื่องจากญี่ปุ่นได้ทำการเดินทัพผ่านประเทศไทยเพื่อเข้าสู่พม่า ชาวอเมริกันและยุโรปซึ่งเป็นประเทศคู่สงครามจึงต้องอพยพหนีออกไป กระทั่งสถานที่ทำงาน อาคารต่างๆก็ถูกยึด

นักเรียนโรงเรียนวิชานารี
ถ่ายรูปหน้าตึกอำนวยการ
ที่มา : สุวรรณ์ ชูโต

๒) อาคารสาธารณะรูปแบบใหม่

เกิดอาคารสาธารณะรูปแบบใหม่ เพื่อจะรองรับกิจกรรมรูปแบบใหม่ ได้แก่ **โบสถ์ฟลิสันเมโมเรียล** ซึ่งเดิมออกแบบให้เป็นอาคารโถงผนังเปิดโล่ง ในสมัยหลังมีการก่อผนังปิด หรือแม้แต่สถาปัตยกรรมที่ออกแบบรองรับการรักษาพยาบาลอย่างโรงพยาบาลแวนแซนวูร์ด รวมไปถึง อาคารเพื่อการศึกษา เช่น **โรงเรียนวิชานารี**ที่เน้นความเป็นโรงเรียนสตรี และ**โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี**ที่เป็นโรงเรียนชาย ในช่วงแรกมีการเปิดสอนด้านอาชีวศึกษา คือ **การเกษตร** โรงฟอกหนัง ดังนั้นลักษณะทางกายภาพที่รองรับกิจกรรมดังกล่าวจึงไม่เหมือนอาคารบ้านเรือน หรือลานวัดทั่วไป

๓) อาคารมีอยู่แล้วหายไป

ปรากฏให้เห็นในภาพเก่า คือ อาคารของโรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี ทั้งสองภาพ ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะแนวความคิด และรูปแบบของอาคารโรงเรียนในสมัยนั้น

ถนนเจริญประเทศ และโรงพยาบาลแวนแซนวูร์ด
ที่มา : อนิรุทธิ์ อินทิมา

อาคารเดิมของโรงพยาบาล
ที่มา : แผ่นพับประชาสัมพันธ์
โรงพยาบาลแวนแซนวูร์ด

โรงพยาบาลแวนแซนวูร์ด ในปัจจุบัน

คณาจารย์ และนักเรียนโรงเรียนวิชานารีในอดีต
ที่มา : สุวรรณ์ ชูโต

โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซีในอดีต
ที่มา : ร้านลำปางโฟโต้

หอคอยก่อน โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี
ที่มา : อนิรุทธิ์ อินทิมา

ตึกอำนวยการ โรงเรียนวิชานารี

ตึกคอมลัน โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี

ศาลเจ้าในโรงเรียนตำรวจภูธรเก่า

หอธรรมวัดศรีบุญโยง

(ซ้าย)เรือนพื้นดิน ฝาไม้ไผ่ขัดแตะ
(บน)รายละเอียดผ้าขัดแตะลายสอง(บน)เรือนพื้นดินบริเวณถนนปงสนุก
(บนซ้าย)บ้านถูกไฟไหม้ประโยชน์ใน
การต้อนรับแขกและนั่งพักผ่อน โดย
อาศัยร่มเงาจากต้นไม้
(ล่างซ้าย)ชุดโครงสร้างหลังคาและ
วัสดุแบบดั้งเดิม
(ล่างขวา)ร้านน้ำ องค์ประกอบเรือน
ที่หายไปเรือนยุคหลังๆ(ซ้าย)เรือนพื้นดินประยุกต์ บริเวณถนนบุญโยง
(บน)การปรับปรุงในส่วนโครงสร้างเสาและฐานรากเรือน
(ขวา)การปรับปรุงในส่วนของหลังคา มีการเปลี่ยนวัสดุแบบแต่รูปทรงเดิมเรือนพื้นดินประยุกต์ทรงปั้นหยา
บนถนนเจริญประเทศ

เรือนพื้นดินประยุกต์

บริเวณถนนม่อนกระทิงใกล้สะพาน

แนวรั้วต้นไม้

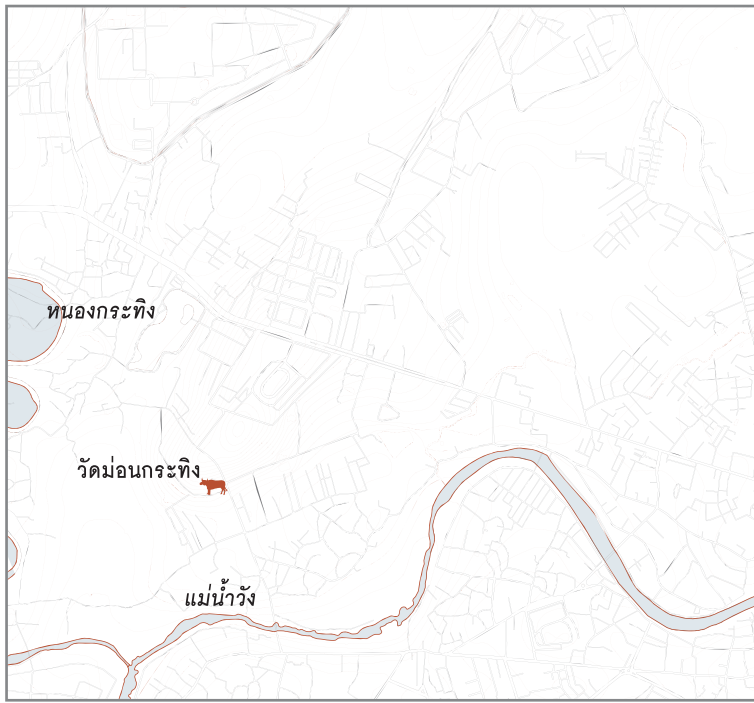
บริเวณถนนม่อนกระทิงใกล้สะพาน

อุซ่าว
บริเวณถนนปงสนุก

๔) บริเวณฝั่งตะวันตก รอบนอกกำแพงเมือง

พื้นที่นอกกำแพงเมืองที่ไม่นับย่านคริสเตียนนั้น มีลักษณะการกระจายตัวของอาคารอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำวัง มีคำบอกเล่าไว้ในประวัติบ้านดงไชยว่า เดิมนั้นชุมชนบ้านดงอาศัยอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวัง แต่พื้นที่วัดและหมู่บ้านถูกน้ำวังเซาะจนต้องทำการย้ายถิ่นฐานข้ามไปยังวัดบ้านดงฯในทุกวันนี้ ขณะที่บริเวณนี้ยังอยู่ใกล้กับที่สูงอย่างม่อนคะดิง(กระทิง)

การตั้งถิ่นฐานนอกกำแพงเมืองนั้นประกอบด้วย กลุ่มชุมชนใกล้กำแพงเมือง ที่นับถือศาลเจ้า ที่ประดิษฐานอยู่ในโรงเรียนพลตำรวจภูธรเดิม จากคำบอกเล่าว่าเป็นชาวลาวพวน ที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นผู้เลี้ยงช้างให้เจ้าเมืองอยู่นอกกำแพงเมือง กลุ่มชุมชนบริเวณวัดศรีบุญโยง และชุมชนบ้านดงม่อนกระทิง ที่อาศัยอยู่ริมน้ำดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า บริเวณนี้ส่วนใหญ่บ้านพักอาศัยจะเป็นอาคารรุ่นหลังที่ทำการรื้อไม้จากบ้านหลังเดิมมาสร้างใหม่ในรูปแบบเรือนพื้นดินประยุกต์

แผนที่แสดงระดับความสูงบริเวณพื้นที่ม่อนกระทิง

๕) วัดม่อนกระทิง

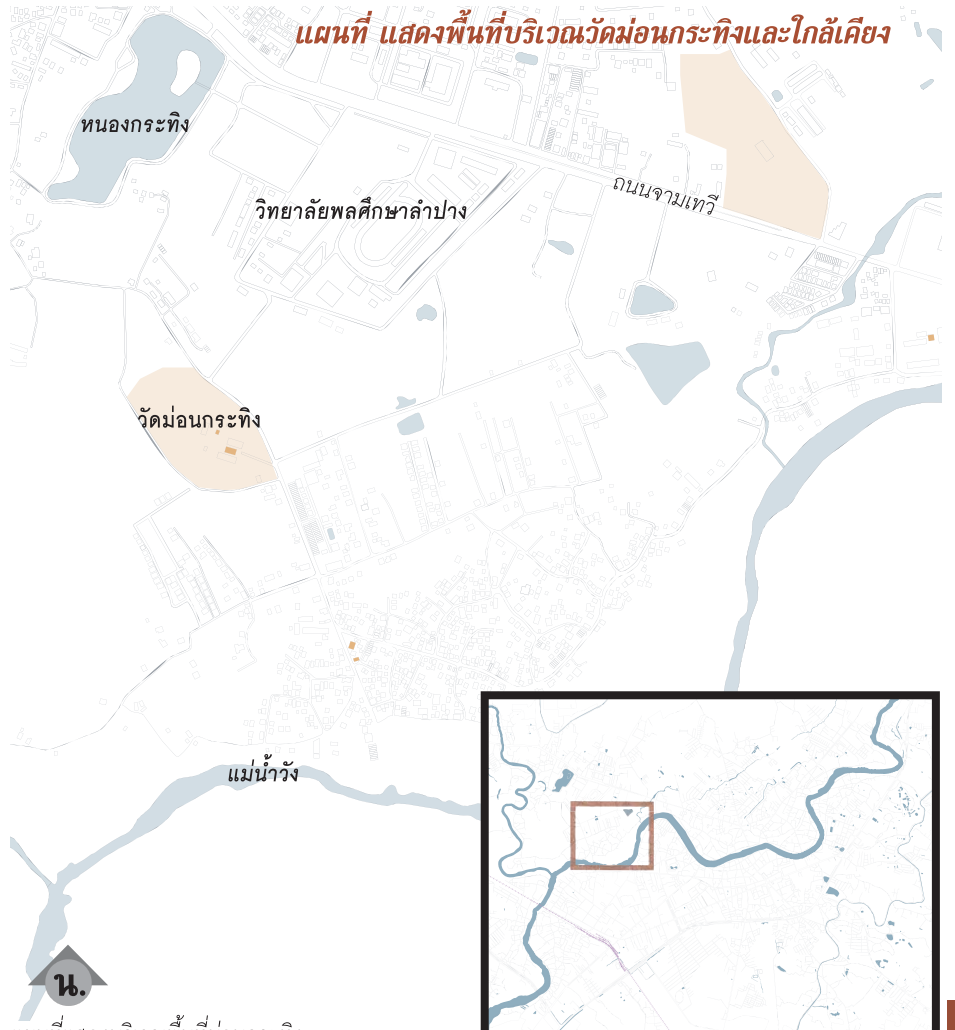
ตั้งอยู่บนม่อน ด้านทิศใต้เป็นแม่น้ำวัง ทิศเหนือมีหนองน้ำชื่อว่า หนองกระทิง ประวัติมีการกล่าวถึงในตำนานวัดม่อนกระทิง ซึ่งมีการเล่าเรื่องทีกล่าวถึง บ้านห่อข้าวน้อย(ท่าควรรวน้อย)ด้วย อย่างไรก็ตามในตำนานยังกล่าวอีกว่า ในอดีตชาติพระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพระราชา กระทิง มีบริวารกว่า ๑๐๐ เณรณัฏฐวันหนึ่งถูกพรานป่ายิง จึงหนีไปทางเหนือพบสระหนองและสิ้นใจตายที่นั่น พระพุทธเจ้ามีพุทธทำนายว่าในอนาคตจะเรียกกันว่า หนองกระทิง และบริเวณดอยใกล้เคียงกันนั้นวันหน้าจะเป็นที่ตั้งของพุทธศาสนา และจะมีการสร้างเจดีย์ครอบพระพุทธรูปขึ้น

ศิลปะสถาปัตยกรรมมีความโดดเด่นในการวางผัง ซึ่งมีการสร้างวิหารประดิษฐานกับเจดีย์ ขณะที่เจดีย์นั้นสร้างครอบพระพุทธรูป ภายในยังหลงเหลือร่องรอยซุ้มโขงประตูโขงเดิม ขณะที่ตัววิหารได้รับการบูรณะไปแล้ว ลักษณะผังนี้คล้ายกับวัดปราสาทที่เชียงใหม่

ที่น่าสังเกตคือ ในบริเวณวัดมีต้นลานจำนวนมาก ขณะที่บริเวณทิศใต้ของวัดเป็นที่ตั้งของสุสานของชาวพม่า และจีน บางตระกูล

สุสานตระกูลจันทรวโรจน์ บริเวณวัดม่อนกระทิง

แผนที่แสดงบริเวณพื้นที่ม่อนกระทิง

บันไดนาค ทางขึ้นสู่วัดม่อนกระทิง

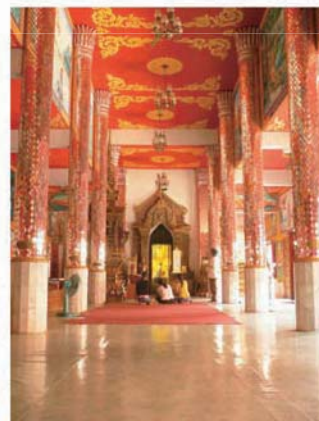
การสร้างวิหารประดิษฐานกับองค์เจดีย์

ทอธรรม

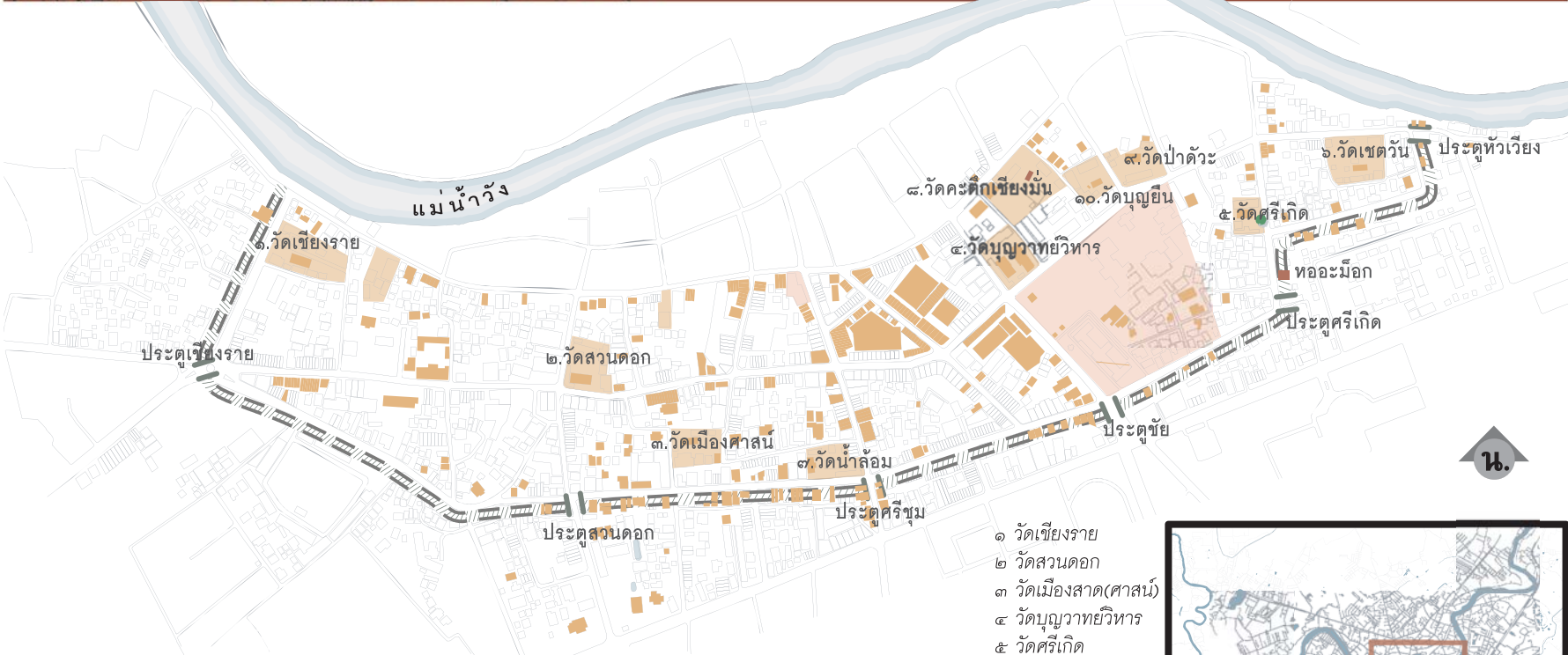
นาคทนต์รูปทูลมนาน

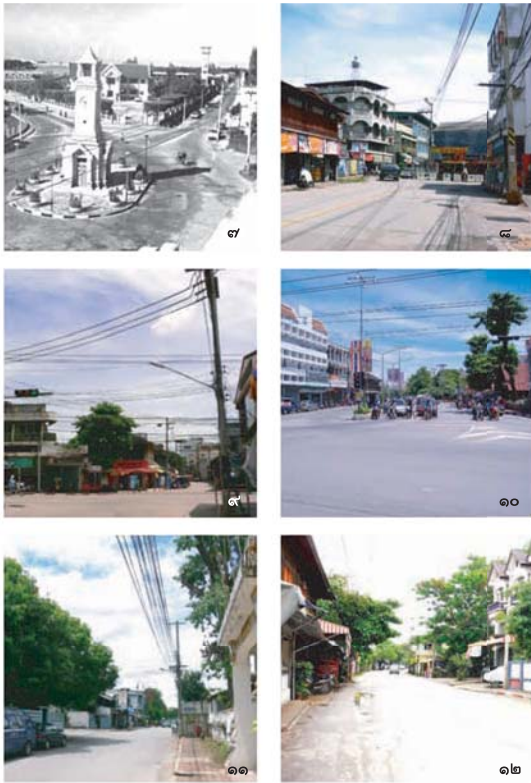
ซุ้มประตูโขงภายในประดิษฐานพระพุทธรูปที่เจดีย์ครอบอยู่

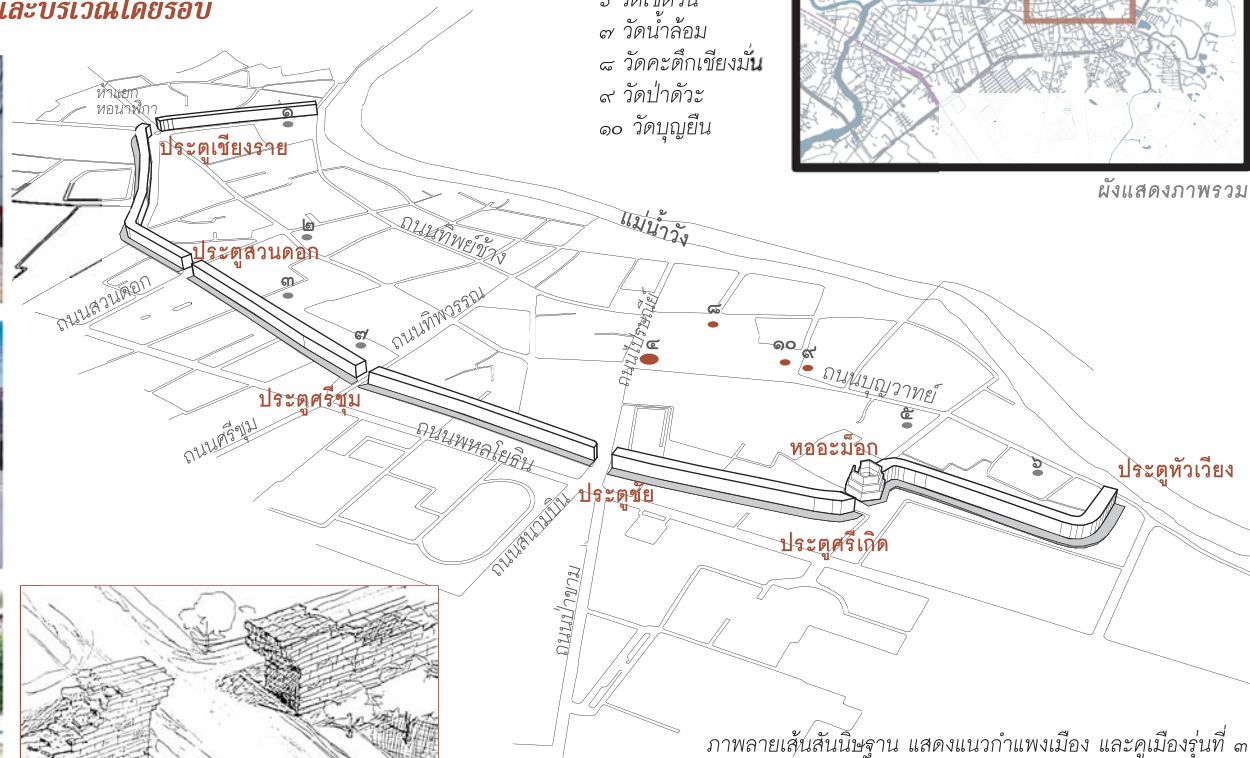
ต้นลานจำนวนมากในบริเวณวัด

แผนที่ แสดงบริเวณแนวกำแพงเมืองรุ่นที่ ๓ และบริเวณโดยรอบ

สภาพประตูเมืองรุ่นที่ ๓ ในปัจจุบัน
๙ ประตูเชียงราย ห้าแยกหอนาฬิกา
ตำแหน่งประตู คือ บริเวณหัวถนนท่าครวน้อย
๑๐ ประตูสวนดอก ถนนสวนดอก
๑๑ ประตูศรีชุม สี่แยกศรีชุม
๑๒ ประตูชัย ห้าแยกประตูชัย
๑๓ ประตูศรีเกิด หน้าวัดศรีเกิด
๑๔ ประตูหัวเวียง ถนนบุญาวาทย

ลายเส้นประตูชัยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒
วาดจากความทรงจำ ผู้เห็นเหตุการณ์สมัยนั้น
โดย รองศาสตราจารย์ อีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
ที่มา : ร้อยเรื่องเมืองลำปางฯ, ๒๕๓๗

หออ้อมอก
เป็นป้อมปืนขนาดใหญ่สำหรับเก็บปืนใหญ่และ
กระสุนสำหรับไว้ป้องกันศัตรู และใช้เป็น
หอสังเกตการณ์ข้าศึก หรือตรวจดูความ
เรียบร้อยของบ้านเมือง
สร้างขึ้นในการสร้างเมืองลำปางรุ่นหลังในราว
สมัยของเจ้าสุวรรณหอคำนวทิพย์ ประมาณ
พ.ศ. ๒๓๕๑ ตรงกับในรัชสมัยของสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย แห่งราชวงศ์จักรี
หออ้อมอกนี้ มีลักษณะเป็น ๔ เหลี่ยมมี ๓ ชั้น
ก่อด้วยอิฐ มีฐานกว้างประมาณ ๔ เมตร

*หออ้อมอก ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดยกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๘

เมื่อพระยาคำโสม เจ้าผู้ครองนครนครลำปางองค์ที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๒๕-
๒๓๓๗) บูรณะวัดกลางเวียงให้เป็นวัดหลวงไชยस्थฐาน จึงถือว่าเป็น
จุดเริ่มต้นของการย้ายศูนย์กลางเมืองจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง
ต่อมาพระเจ้าดวงทิพย์ เจ้าผู้ครองนครองค์ที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๓๗-๒๓๖๘)
ก็ได้สร้างหอคำนวทิพย์ กำแพงเมือง ขุดคูเมืองจนสมบูรณ์ บนพื้นที่ขนาด
๓๕๐ ไร่ เมื่อพ.ศ. ๒๓๕๑

สภาพของคูเมืองรอบกำแพงทำหน้าที่เป็นทั้งระบบส่งน้ำและระบาย
น้ำฝนจากคอกพระบาทลงสู่แม่น้ำวัง ขณะที่มีการระบุไว้ด้วยว่า น้ำจาก
ห้วยแม่กระดืบ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมือง ไหลผ่านบริเวณ
ค่ายสุรศักดิ์มนตรีในปัจจุบัน ได้จัดการท่อน้ำเข้าสู่คูเมืองเพื่อการใช้สอย
ตลอดปี

(ซ้าย) หอธรรม วัดน้ำล้อม
(บน) วิหาร วัดน้ำล้อม
(ขวา) วิหาร วัดเมืองศาสน

วัดและชุมชนในเขตกำแพงเมือง

ไพร่พลมีความสำคัญต่อเมืองอย่างยิ่ง ได้แก่การใช้ประโยชน์ด้วยการเกณฑ์แรงงานก่อสร้าง ซ่อมบำรุง ผลิตอาหาร หรือแม้กระทั่งบำรุงส่วย สังเกตได้จากเมื่อคราวพระเจ้ากาวิละ ขอกำลังไพร่จากเมืองนครลำปางไปจำนวน ๓๐๐ คน เพื่อรวบรวมคนไปตั้งมั่นอยู่ที่ป่าซาง (สรสวดี, ๒๕๕๓ : ๒๖๕)

ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ปรากฏย่านชุมชนชาวเชียงใหม่ที่กวาดต้อนมาได้เมื่อคราวตีเมืองเชียงใหม่แตกเมื่อพ.ศ. ๒๓๕๗ แต่ละชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลาง เช่น วัดปงสนุก วัดแสงเมืองมา วัดสุฆดาราม วัดหัวข่วง เป็นต้น ในฝั่งนี้ก็เช่นกัน มีวัดและย่านชุมชนในเขตกำแพงเมืองที่มาจากหลายลักษณะ จำแนกได้ดังนี้

ลักษณะแรก

มาจากต่างเมือง ได้แก่ บ้านและวัดเมืองสาตจาก เมืองสาตใน รัฐฉาน บ้านสวนดอกจากเชียงใหม่ บ้านเชียงราย บ้านศรีเกิดจากเชียงราย ฯลฯ

ลักษณะที่สอง

วัดในความอุปถัมภ์ของเจ้านาย โดยมีวัดบุญวาทย์วิหาร(วัดหลวงไชยสัณฐานในอดีต)เป็นวัดสำคัญที่สุด ทั้งยังมีวัดอื่นๆอีกภายในบริเวณใกล้เคียงกัน ได้แก่ วัดคะตึก วัดเชียงมั่น(ปัจจุบันรวมกันเป็นวัดเดียวในนาม วัดคะตึกเชียงมั่น)วัดป่าดวะ วัดบุญยืน วัดหมื่นกาศ วัดน้ำล้อม

ลักษณะที่สาม

ลักษณะอื่นๆ เช่น วัดเขตนวัน(วัดหัวเวียงในอดีต) ที่มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่บริเวณหัวเวียง

กลุ่มเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ละแวกวัดเชียงราย

วัดเชียงราย สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๐ โดยบุตรเจ้าพระยาเจ่งร่วมกับญาติทางมารดาตระกูลขัติเชียงราย และตั้งชื่อวัดให้เป็นเกียรติประวัติและวงศ์ตระกูลชาวเชียงราย

วัดสวนดอก สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๖

วัดเมืองศาสน(วัดเมืองสาตในอดีต)
สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ โดยชาวเมือง
ที่อพยพมาจากเมืองสาต รัฐฉาน

กลุ่มเรือนพื้นถิ่น และเรือนแถวร้านค้าละแวกวัดสวนดอก และวัดเมืองสาต

วัดเขตนวัน(วัดหัวเวียงในอดีต) สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๗

วัดศรีเกิด
สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐

ละแวกวัดศรีเกิดและวัดเขตนวัน
อาคารร้านค้าสองชั้น ทั้งแบบอาคารไม้และอาคารปูน

เรือนพื้นถิ่นและวัดบุญยืน

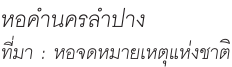
เรือนพื้นถิ่นและวัดป่าดวะ

เรือนพื้นถิ่นและวัดหมื่นกาศ

อาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยรอบๆบริเวณหอคำ คัมหลวงนี้ เป็นลักษณะเรือนพื้นถิ่นสวยงามจำนวนมาก เรือนไม้สองชั้น ยกพื้นใต้ถุนสูง หลังคาหลายรูปแบบ ทั้งจั่ว จั่วหน้าตัด และปั้นหยา ที่มุงด้วยกระเบื้องดินขอแบบเดิมก็มีให้เห็นอยู่ และประตูหน้าต่างที่เป็นแบบบานเปิดคู่และบานเกล็ดไม้ มีมุขหรือระเบียงรับทางขึ้นบันไดหน้าบ้าน แต่รั้วไม่เรียงมีซุ้มประตูจะไม่ค่อยมีแล้วเปลี่ยนมาเป็นรั้วก่ออิฐฉาบปูนและประตูเป็นกรงเหล็กไม่มีซุ้มประตู มีบางบ้านที่ยังมีรั้วข้าว แต่เปลี่ยนการใช้งานมาใช้เก็บของแทนการเก็บข้าว

৫৬

๑) โครงสร้างการปกครองก่อนปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล

นอกจากนี้ยังมี **เค้านามหลวง** เป็นคณะกรรมการอีก ๓๒ คน ประกอบด้วยขุนนางชั้นสูง ซึ่งมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการบ้านเมืองของเจ้าเมือง และช่วยเหลือในการบริหารบ้านเมือง เช่นการตัดสินคดีความ (สรสวดี อ่องสกุล, ๒๕๔๓ : ๒๙๑) แต่กระนั้นยังปรากฏชื่อตำแหน่งอื่นๆอีกในเอกสารร่วมสมัย เช่น **เจ้าราชสัณพันธวัช เจ้าขวลิตวงษ์วรุดิ พระยาวังขวา พระยาวังซ้าย เป็นต้น**

๒) วัดภายใต้การอุปถัมภ์

วัดบุญวาทย์วิหาร ถือเป็นวัดพระอารามหลวงชั้นตรี มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งยังเป็นพระอารามหลวงหลังแรกของจังหวัดลำปาง ชื่อเดิมคือ วัดกลางเวียง วัดหลวงไชยสัณฐาน วัดหลวงบุญวาทย์บำรุง มาเปลี่ยนเป็น วัดบุญวาทย์วิหาร หลังจากที่ได้รับพระราชทานเป็นพระอารามหลวง สมัยรัชกาลที่ ๖ ศิลปะสถาปัตยกรรม เป็นวิหารแบบภาคกลาง หน้าบันเป็นรูปนารายณ์ทรงสุบรรณที่เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์แห่งราชสำนักสยาม

พระยาคำโสม ยังได้สร้างวัดอีกหลายแห่ง ได้แก่ วัดน้ำล้อม วัดหมื่นกาศ วัดป่าดัวะ ฯลฯ ขณะที่พื้นที่ใกล้เคียงกับย่านหอคำคุ้มหลวงยังปรากฏวัดอีกหลายแห่ง ได้แก่ วัดคะตึก วัดเชียงมั่น (ปัจจุบันรวมกันเป็นวัดเดียว) และวัดบุญยืน

*วิหาร วัดคะตึกเชียงมั่น ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๓

๓) ที่ตั้งหอคำ คุ้มหลวง คุ้มเจ้านาย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า มีโครงสร้างของระบบเจ้าขุนมูลนายลดหลั่นกันไป ฉะนั้นการใช้พื้นที่ของเมืองก็สอดคล้องกับระบบดังกล่าวด้วย ซึ่งลดหลั่นมาตั้งแต่ เจ้าผู้ครองนคร ไปจนถึงเจ้าบุรีรัตน์ ยกตัวอย่างได้เป็นบางบริเวณดังนี้

หอคำ คุ้มหลวง เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการเมืองการปกครองของ เมืองนครลำปาง อาณาบริเวณนั้นตั้งอยู่บริเวณศาลากลางจังหวัดหลังเดิม ศาลาประชาคม และสำนักงานที่ดินจังหวัดลำปาง เป็นที่ตั้งของ หอคำที่สร้างมาตั้งแต่พ.ศ.๒๓๕๑ (ต่อมากลายเป็น ศาลากลางจังหวัดลำปาง)

คุ้มเจ้าอุปราช(ทิพจักร ณ ลำปาง) ตั้งอยู่บริเวณที่ว่าการอำเภอเมืองลำปางในปัจจุบัน รู้จักกันในนาม คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์(เทพธารณ์) เนื่องจากเจ้าราชสัมพันธ์เป็นบุตรของเจ้าอุปราช ต่อมาราชการซื้อมาเป็นของหลวง แรกใช้เป็นเรือนรับรองข้าราชการจากส่วนกลางมาพักอาศัย และใช้เป็นที่ว่าการอำเภอเมืองลำปาง เรื่อยมาจนพ.ศ.๒๕๑๒ จึงได้ทำการรื้อสร้างอาคารใหม่

อาจพิจารณาพื้นที่อื่นๆได้จาก ชื่อบ้านนามเมือง ดังนี้
ถนนอุปราช บริเวณตรอกโรงผืนเดิม หรือถนนช้างธนาครกรุงไทย สาขาลำปางในปัจจุบัน
ตลาดราชวงศ์ ซึ่งเป็นบริเวณเดิมของ คุ้มเจ้าราชวงศ์
ถนนราชบุตร บริเวณหน้าวัดป่าดัวะ

เจดีย์วัดบุญวาทย์วิหาร

อุโบสถ วัดบุญวาทย์วิหาร
สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๘

วิหารวัดคะตึกเชียงมั่น

วัดบุญยืน สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๓๕๕

วัดป่าดัวะ สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๐

วัดเซตวัน
สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๗

วัดหมื่นกาศ สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๓๓๗

(ซ้าย)
คุ้มหลวงนครลำปาง
(เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต)
ที่มา : หนังสืออนุสรณ์ ๙๐ ปี
บุญวาทย์รำลึก,๒๕๓๑

(ขวา)
คุ้มเจ้าอุปราช
(ทิพจักร ณ ลำปาง)
ที่มา : รายงานกิจการ
อำเภอเมืองลำปาง ๑.๓
(๕ ธันวาคม ๒๕๒๖)

๔) พระเจ้าแผ่นดินแห่งราชวงศ์จักรี ๓ พระองค์ เสด็จเมืองนครลำปาง

รัชกาลที่ ๙ เสด็จออกหน้ามุขศาลากลางจังหวัดลำปาง
ครั้งเสด็จลำปาง พ.ศ.๒๔๖๙
ที่มา : บุญเสริม ศาสตราภิชาน
เสด็จลำนนา เล่ม ๒, หน้า ๑๒

รัชกาลที่ ๙ เสด็จวางศิลาฤกษ์
ศาลากลางจังหวัดลำปาง พ.ศ.๒๕๐๙
ที่มา : หน้าปก นครลำปางสาร

รัชกาลที่ ๖ เสด็จเมืองยังเป็นสมเด็จพระยุพราช เดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๔๔๘ เสด็จเข้านครลำปางด้วยช้างทรง ทรงประทับที่คุ้มหลวง เสด็จไปสถานที่ต่างๆ ในและนอก เมืองนครลำปาง ได้แก่ ทรงเปิดโรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย,โรงทหาร,วัดหมวดเงี้ยว,วัดพระแก้วดอนเต้า,วัดพระบาท,ประพาสตลาด,วัดพระธาตุลำปางหลวง,วัดพระธาตุเสด็จ ฯลฯ

รัชกาลที่ ๗ เสด็จเมื่อเดือนมกราคม ๒๔๖๙ โดยรถไฟพระที่นั่ง ประทับ ณ ค่ายสุรศักดิ์มนตรี เสด็จออกหน้ามุขศาลากลางจังหวัดลำปาง เสด็จวัดพระแก้วฯ และวัดเงี้ยว

ตราแผ่นดินแห่งสยาม
ที่มา : ศักดิ์ รัตนชัย,เนะนันนคร
ลำปางฯ,๒๕๑๖

ตราครุฑหลวงบริเวณ
ศาลากลาง ที่สร้างราวพ.ศ.๒๔๕๓
ปัจจุบันแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์
วัดพระเจดีย์ขาวหลัง

ตราโกษาฬ สัญลักษณ์แห่ง
เมืองนครลำปาง
ที่มา : ศักดิ์ รัตนชัย,เนะนันนคร
ลำปางฯ,๒๕๑๖

รัชกาลที่ ๙

พ.ศ.๒๕๐๑ เสด็จเยี่ยมราษฎร ณ โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย,วัดพระธาตุลำปางหลวง,เหมืองลิคไนต์แม่เมาะ โรงงานน้ำตาลไทยลำปาง,ถ้ำผาไท ทรงประทับแรม ณ ค่ายสุรศักดิ์มนตรี

พ.ศ.๒๕๐๖ เสด็จอำเภอเถิน

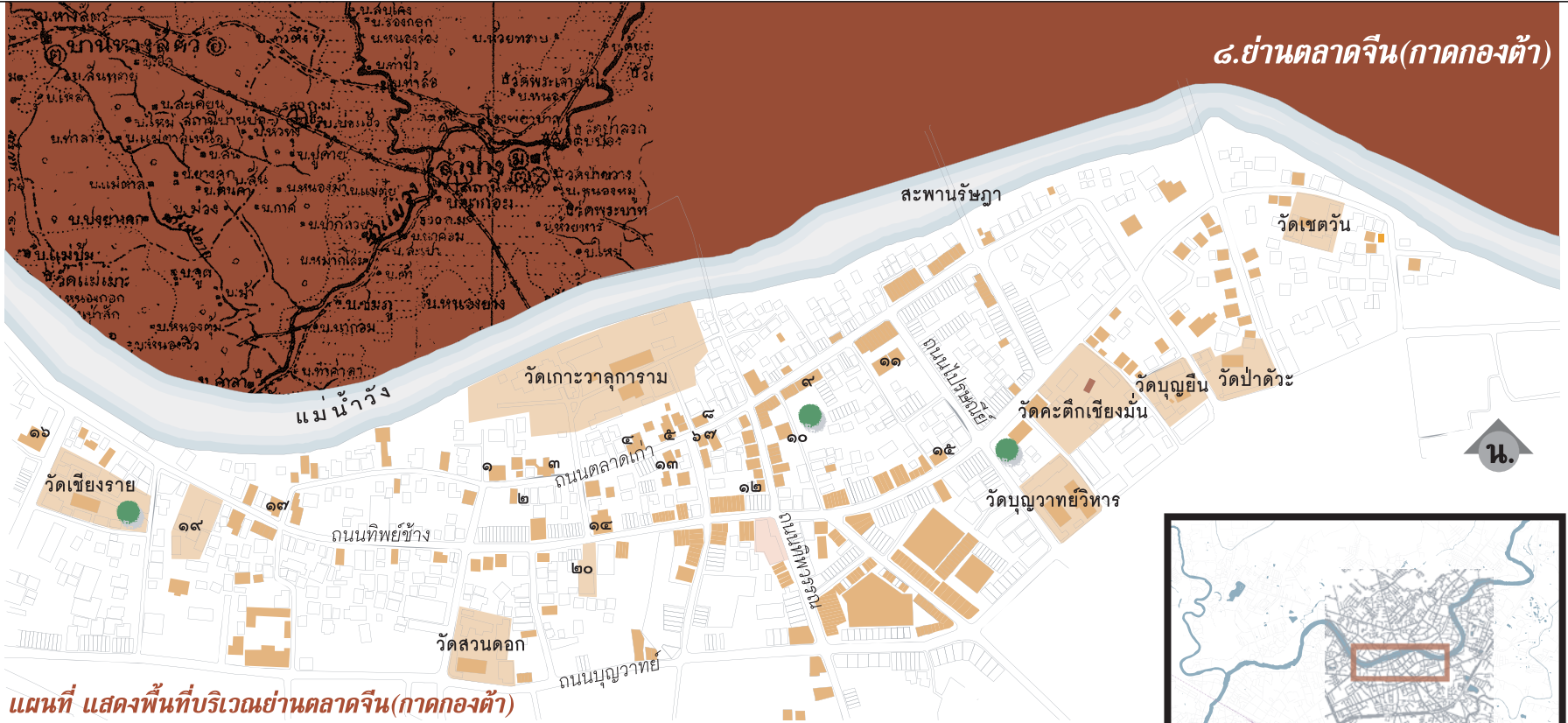
พ.ศ.๒๕๐๗ เสด็จพระราชดำเนิน ทรงวางศิลาฤกษ์อาคารศาลากลางจังหวัดลำปาง

พ.ศ.๒๕๐๙ เสด็จพระราชดำเนิน ทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลากลางจังหวัดลำปาง

พ.ศ.๒๕๒๑ เสด็จฯทรงตัดลูกนิมิต ณ อุโบสถวัดคะตึกเชียงมั่น

พ.ศ.๒๕๒๕ เสด็จกิ่งอ.เมืองปาน พ.ศ.๒๕๒๘ เสด็จเปิดโรงไฟฟ้า พลังน้ำแม่เมาะ อ.แม่เมาะ

๔.ย่านตลาดจีน(ภาคกงต้า)

แผนที่ แสดงพื้นที่บริเวณย่านตลาดจีน(ภาคกงต้า)

๑ อาคารฟองหลี	๖ บ้านอนุรักษ์	๑๑ บ้านสินานนท์	๑๖ อาคาร การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดลำปาง
๒ เรือนแถว	๗ เรือนแถวจั่วขวางเก่าแก่	๑๒ บ้านบริบูรณ์	๑๗ เรือนปั้นหยายื่นมุขจั่ว
๓ บ้านคมสัน	๘ อาคารหม่องห่งวยสิน	๑๓ กลุ่มเรือนพื้นดินประยุกต์	๑๘ อาคารหม่องห่งวยสิน
๔ อาคารเยียนซีไท่ลี่	๙ ดึกแดง	๑๔ บ้านจันทร์วิโรจน์	๑๙ ศาลเจ้าแม่ทับทิม
๕ บ้านแม่แดง	๑๐ เรือนปั้นหยายื่นมุขจั่วตัดปลาย	๑๕ อาคารตระกูลเสาจินดารัตน์	๒๐ ศาลเจ้าปู่เจ้าก๋ง

ผังแสดงภาพรวม

ภาพเก่า ถนนตลาดเก่าหรือย่านภาคกงต้า รวพ.ศ.๒๕๒๙
ที่มา : วิสิฐ ตีรณวัฒน์กุล

ขบวนแห่งานโกนจุก ทายาทบ้านหลวงกำจรวาณิช รวพ.ศ.๒๕๖๖
ที่มา : วงศ์ทิพย์สุตา ลินพิศาล

ชีวิตทันสมัยบริเวณตลาดจีนในอดีต
ที่มา : ทายาทตระกูลฟองอาภา

แม่น้ำวัง สันนิษฐานว่า คือ บริเวณวัดเกาะवालาราม
จะสังเกตเห็นเรือจอดเทียบท่า และลอยอยู่กลางแม่น้ำ
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาคกงต้า มาจากคำว่า ภาค ที่แปลว่า ตลาด กงต้า แปลว่า ถนนริมท่าน้ำ บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ต้ำน้ำท่วมถึง และใกล้ชิดกับแม่น้ำวัง ดังที่ในบทความคุณย่าเล่าว่าโดย อ.วิจิ พานิชพันธ์ กล่าวว่า "สมัยก่อนถนนตลาดจีน อยู่ติดกับริมแม่น้ำวัง พวกเรือสินค้าจากทางใต้มาจอดขนถ่ายสินค้าต่างๆที่นี่ ตลอดแนวถนนมีการมุงหลังคาเป็นเพิงสำหรับขายของ"

อ.สักรัตน์(ศักดิ์) รัตนชัย ให้ความเห็นไว้ว่า เดิมนั้นมีการตั้งถิ่นฐาน รับส่งสินค้าท่าเรือแพ บริเวณถนนทิพย์ช้าง ใกล้กับถนนอุปราชา

แสดงให้เห็นลักษณะพื้นที่ริมน้ำของภาคกงต้าเมื่อก่อนได้เป็นอย่างดี

๑) การเติบโตของพ่อค้าพม่า ไทใหญ่ จีน

ดังที่เคยกล่าวมาแล้วว่าในช่วงการทำไม้ และการค้าทางเรือรุ่งเรือง ทำให้ชาวพม่า ไทใหญ่ และชาวจีนสามารถจะสะสมทุนได้คล่องตัว ทำให้บางส่วนลงทุนก่อสร้างอาคารพาณิชย์ บริเวณภาคกงต้า จึงปรากฏตึกแถว หอแถว จำนวนมาก บางส่วนก็ใช้ตึกด้านที่ติดริมน้ำเป็นทั้งท่าขนส่งสินค้า ร้านค้า และที่อยู่อาศัยไปในตัว

ข้าวแตะ
ที่มา : เมืองโบราณ พ.ศ.๒๕๕๐

สะพานรัชฎาภิเศก ก่อนหน้านั้นมีการสร้างมาก่อนแล้ว เป็นสะพานโครงสร้างไม้ประกอบด้วยเหล็ก แต่ก็ไม่คงทนถาวรได้เกิดพังทลายลงในเวลาต่อมา จึงมีการสร้างขึ้นใหม่ แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๕๖๐
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๒) วิถีชีวิตความเป็นอยู่

ตลาดจีน(ภาคกลาง)ยังมีความสัมพันธ์กับฝั่งแม่น้ำตรงข้ามด้วย เดิมมีสะพานข้ามคราวที่เป็นไม้ไผ่ที่เรียกว่า **ขัวแตะ** อยู่ ๓ แห่ง ได้แก่บริเวณวัดเกาะ บริเวณซอยข้างเขื่อนขมวังที่จะข้ามไปโรงเรียนวิชานารี บริเวณหลังโรงพยาบาลแวนแชนวูร์ด ขัวแตะนี้จะมีการสร้างทุกปี เนื่องจากว่าในฤดูน้ำหลากแรงน้ำก็จะพัดพาให้สะพานพังทลายไป ขณะที่สะพานรัชฎาภิเศก ถือเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก ที่คงทนถาวรแห่งเดียวในสมัยนั้น

แต่เดิมพ่อค้าที่มาทำการค้าขายแม้จะเป็นชาวพม่า ไทใหญ่ และชาวจีน แต่ก็มีชาวจีนบางส่วนที่อพยพขึ้นมาจากหัวเมืองทางใต้ เช่น สวรรคโลก นครสวรรค์ และทำการค้าด้วยเส้นทางน้ำ ต่อมาจึงมีพระสงฆ์นาม **หลวงพ่อกรีม** เดินทางมาอุทิศปักกลดบริเวณเกาะกลางแม่น้ำวัง ต่อมาคณะศรัทธาจึงทำการสร้าง**วัดเกาะวาสุการาม**ขึ้นด้วยรูปแบบวัดไทยภาคกลาง เช่นเดียวกับที่**วัดดำรงธรรม**

ตลาดจีน ชบเซาหลงด้วยการมาถึงของรถไฟที่เป็นการขนส่งแบบใหม่ที่ทรงประสิทธิภาพกว่า ประกอบกับทำเลที่น้ำท่วมบ่อยครั้งทำให้ย่านการค้าเดิมจึงชบเซาหลง ปัจจุบันจึงกลายเป็นที่พักอาศัยและให้เข้าไปตามสภาพ

๓) สถาปัตยกรรม

วัดแบบภาคกลาง อันได้แก่ **วัดเกาะวาสุการาม** ที่มีการใช้สอยตามแบบวัดทางภาคกลาง ก็คือ **ศาลาการเปรียญ** ที่ไม่ปรากฏในศิลปสถาปัตยกรรมแบบล้านนาในยุคนั้น รูปแบบวิหารและอาคารต่างๆ ก็กระเจิดไปทางภาคกลาง

ตึกแถวอิทธิพลแบบตะวันตก และแบบจีน รูปแบบแสดงออกมาพร้อมกับลักษณะการใช้สอยเพื่อทำการค้าขายและอยู่อาศัยขณะที่เชิงช่างมีความต่างออกไปด้วยแนวความคิด รสนิยมของชาติพันธุ์ที่ต่างไปทั้งจีน พม่า และไทใหญ่ ซึ่งฝ่ายหลังมักได้อิทธิพลรูปแบบอาณานิคมตะวันตกมาอีกทอดหนึ่ง

จิตรกรรมฝาผนังโบสถ์ แสดงคราไฟไหม้วัดเกาะวาสุการาม วาดโดย **ครูปวน สุวรรณสิงห์**

ศาลาการเปรียญ วัดเกาะวาสุการาม ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบภาคกลาง

มณฑปจตุรทิศ ศิลปะอย่างพม่า ภายในประดิษฐานรอยพระพุทธรูปาทหินอ่อนจำลองจากมณฑลเลย

อาคารพองหลี เรือนแถวแบบจั่วขวางแบบเดียวกับร้านค้าชาวจีน มีลายฉลุไม้ประดับบริเวณเหนือประตูตามสมัยนิยม

ตึกแดง หนึ่งในอาคารร้านค้าเก่าแก่ของย่านนี้

ร้านขายยาเก่าแก่ของย่านกองดำนี้

เรือนแถวแบบร้านค้าชาวจีน ที่มีอยู่ในละแวกหลังจันทน์ และหลังทองพาดิษฐ์

ร้านค้าชั้นเดียวยกใต้ถุน ประดับแบบบานเพ็ญ อย่างร้านค้าชาวจีน

เรือนแถวตึกมุม ลักษณะการวางผังเป็นแบบร้านค้าชาวจีน

เรือนแถวไม้ อิทธิพลร้านค้าชาวจีน

บ้านแม่แดง เรือนแถวบันยาศครังปูนครึ่งไม้ มีการนำไม้แกะจากที่อื่นมาตกแต่งได้สวยงาม

อาคารกาญจนวงศ์ ตึกแถวหลังคาจั่วตัดทางขวาง เดิมเป็นของตระกูลกาญจนวงศ์

บ้านบริบูรณ์
เรียนจบมั่งจึงหลังคาทรงปั้นหยา ที่ได้รับ
อิทธิพลของตะวันตก ดูได้จากหน้าต่างโดย
รอบเป็นแบบบานเกล็ดไม้บานเปิดคู่ และมี
ลวดลายฉลุที่ยังสมบูรณ์อยู่

อาคารหม่องหง่วยสิน

อาคารรูปแบบอิทธิพลตะวันตก ที่เข้ามากับจักรวรรดินิยมอังกฤษ
อินเดีย พม่า และมีชื่ออาคาร "MOUNGNGWEZIN" ติดที่ระเบียง

อาคารเยียนชู่ไท่ล็ก

สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๖ เดิมเป็นของตระกูลทิริย อาครแบบตึกฝรั่ง
ปูนทั้งหลัง เป็นอาคารพาณิชย์กรรมมีการประดับตกแต่งแบบ
ตะวันตกทั้งหมด หลังคาเป็นปั้นหยาด้านกันแบบลาดฟ้า(Paraped)
ลวดลายที่ใช้ก็มีทั้งไม้ฉลและปูนประดับ

บ้านอนุรักษ

อาคารแบบตึกฝรั่งแต่มีลักษณะผังพื้นเป็นแบบ
ร้านค้าชาวจีน ชั้นบนสุดเป็นดาดฟ้าไม่มีหลังคา
มีทางเดินเชื่อมระหว่างอาคารที่มีเสาเรียงกันเป็น
แถวและมีหลังคาคลุม(Colonade)

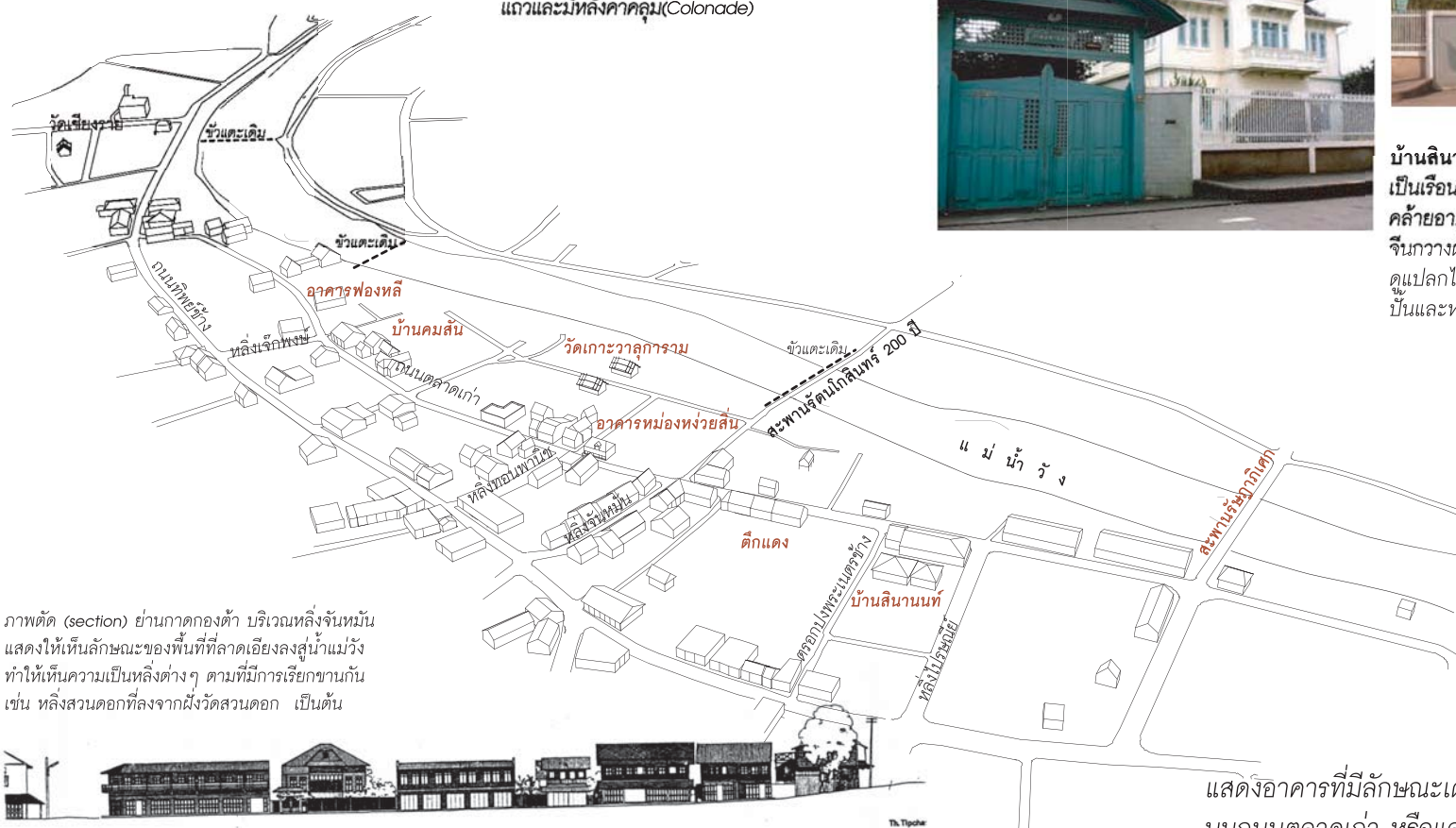
บ้านคมสัน

สร้างขึ้นมาช่วงเดียวกับสะพานรัชดา
เป็นเรือนปั้นหยาจั่วตัดปลาย ๔ มุข
เดิมเป็นอาคารชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง
มีอาณาเขตกว้างขวาง

บ้านสินานนท์

เป็นเรือนปั้นหยาจัตุรัส ๔ มุข
คล้ายอาคารแบบฝรั่ง สร้างโดยช่าง
จีนวางตุง ทำให้สัดส่วนของอาคาร
ดูแปลกไป พบลดลาดตักแต่งปูน
ปั้นและหล่อปูนในส่วนต่างๆ

ภาพลายเส้น
แสดงอาคารที่มีลักษณะเด่น ย่านกาดกองต้า
บนถนนตลาดเก่า หรือและเห็นถนนทิพย์ช้าง

เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลอย่างตะวันตก สืบเกิดได้จากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหลัก ๆ เช่น ช่องบานหน้าต่างแบบเกล็ดไม้ และรูปทรงหลังคาส่วนใหญ่จะเป็นหลังคาปั้นหยายี่น मुखจั่ว เป็นต้น

๕) ถนนทิพย์ช้าง

เป็นถนนที่ขนานกับถนนตลาดเก่า เดิมถนนเส้นนี้มีชื่อว่า ถนนสายกลาง เชื่อกันว่าถนนเส้นนี้เป็นริมฝั่งแม่น้ำวังเดิม สืบเกิดได้ชัดจากเหตุการณ์น้ำท่วมเมื่อเดือนกันยายน ๒๕๔๔ ที่ระดับน้ำขึ้นมาสูงมาก จนเกิดท่วมบางส่วนของถนนทิพย์ช้าง

ช่วงหลังพ.ศ.๒๕๕๙ ที่รถไฟเข้ามาถึง ตลาดจีนเริ่มซบเซา แต่กลับปรากฏตึกแถวจำนวนมากในยุคนี้ สะท้อนให้เห็นความต่อเนื่องของการค้าทำเลของถนนทิพย์ช้างยังได้เปรียบเนื่องจาก ความสะดวกในการค้าขายกับย่านตลาดบริบูรณ์ และตลาดราชวงศ์

ตึกแถวก่ออิฐถือปูน หลังคาจั่วตัดทางขวาง มีลายปูนปั้นประดับเพียงเล็กน้อย หรือบางหลังแทบไม่มี

เรือนแถวไม้ หลังคาจั่วตัดทางขวาง อาคารที่อยู่มุมถนนจะเป็นหลังคาปั้นหยากกระจายตัวอยู่บนถนนทิพย์ช้าง

บ้านจักรสิงห์

เรือนปั้นหยายี่น मुखจั่ว บนถนนทิพย์ช้าง บานหน้าต่างเกล็ดไม้บานเปิดคู่ ประตูกระจกสี่อย่างตะวันตก มีสระในที่แปลกกว่าที่อื่น รวมทั้งประดับลายฉลุที่จั่วด้วย

เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลอย่างตะวันตกละแนวถนนทิพย์ช้าง

เรือนปั้นหยายี่น मुखจั่วตัดปลาย บานหน้าต่างและช่องลมเหนือหน้าต่าง เกล็ดไม้แบบอิทธิพลตะวันตก

เรือนมะนิลาไม้ทั้งหลัง หน้าต่างแบบบานลูกฟักธรรมดา เฉพาะที่หน้าเรือนเป็นแบบบานเกล็ดไม้ และมีการประดับไม้เสาถึงบนหลังคา(สระโน) แบบอิทธิพลตะวันตก

บ้านจันทริวจน

เรือนปั้นหยาด้านหน้าติดถนน คล้ายเรือนร้านค้าแบบพ่อค้าชาวจีน ด้านหลังบริเวณบ้านจรดถนนตลาดจีน ช่องหน้าต่างเกล็ดไม้ประดับกระจกสีด้านบน และประดับปูนปั้นลวดลายเรขาคณิตอย่างตะวันตก

ตึกของตระกูลเสาชินคาร์ตัน สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔

อาคารแบบตึกฝรั่งสองชั้น หลังคาแบนและกันแบบดาดฟ้า(Paraped) องค์ประกอบตกแต่งใช้เทคนิคปูนปั้นทั้งหมด มีทั้งลายประดิษฐ์(ลายเรขาคณิต ลายใบไม้ ลายดอกไม้ทำเป็นพวงอุบะริบบิ้น) ลายสัตว์(ม้า) และสัญลักษณ์ต่างๆ

อาคารบนถนนทิพย์ช้างที่มีการลดทอนรายละเอียดประดับอาคารลง

อาคารการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดลำปาง ที่มีรูปทรงเรขาคณิตแสดงให้เห็นแนวคิดแบบสมัยใหม่(Modernism) ที่มีอิทธิพลต่อการก่อสร้างอาคารราชการในสมัยนั้น

๙.ตลาดบริบูรณ์-ตลาดราชวงศ์-ตลาดหลักเมือง

๑) ลักษณะการค้า

บริเวณนี้เป็นย่านการค้าใหญ่ที่เชื่อมโยงกันหลายตลาด เดิมมีความเกี่ยว
ข้องเชื่อมโยงย่านการค้ากับบริเวณ**ตลาดจีน** ต่อมาเมื่อย่านการค้ารถไฟเกิดขึ้น
ย่านตลาดจีนซบเซาลง แต่ก็ยังมีถนนบุญวาทย์ที่เชื่อมโยงระหว่างบริเวณเมืองเก่า
กับย่านรถไฟ โครงสร้างถนนดังกล่าวก็มีถนนรอบเวียง ถนนทิพย์ช้าง และถนน
ตลาดเก่า ขนานอยู่ ดังนั้นความต่อเนื่องทางการค้าจึงยังส่งไปมาหากันได้

ย่านตลาดนี้มีพัฒนาการมาตั้งแต่ **ตลาดบริบูรณ์** ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับ
กาดกองต้า แต่สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าพื้นฐานที่บริโภคในชีวิตประจำวัน
ต่อมาในช่วงที่รถไฟเข้ามา ก็เกิด**ตลาดราชวงศ์** ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็เกิด
ตลาดชั่วคราว หลังจากสงครามก็เกิด**ตลาดเทศบาล** ซึ่งปัจจุบัน คือ **ตลาดหลัก
เมือง** กลุ่มลูกค้าจะอยู่ในบริเวณนี้ รวมไปถึงชุมชนรอบนอกที่นั่งรถเข้ามาจับจ่าย
สินค้า คือ อาหาร ของสด พืช ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ และมีสินค้าประเภทเสื้อผ้า
สินค้า อุปโภคบริโภคที่ได้มาจากตลาดสບดู่

๒) กลุ่มผู้คน

ในย่านตลาดส่วนใหญ่เป็น**ชาวจีน** ขณะที่ถนนทิพย์ช้างมีการตั้งถิ่นฐาน
ของ**ชาวอินเดีย**การค้าผ้าและธุรกิจเกี่ยวเนื่อง ขณะที่ชาวพื้นเมืองเป็นผู้บริโภคทั้ง
ในและนอกตัวเมือง จะเห็นได้ว่าในย่านตลาดยังมี**ท่ารถ**เชื่อมกับต่างอำเภออีกด้วย

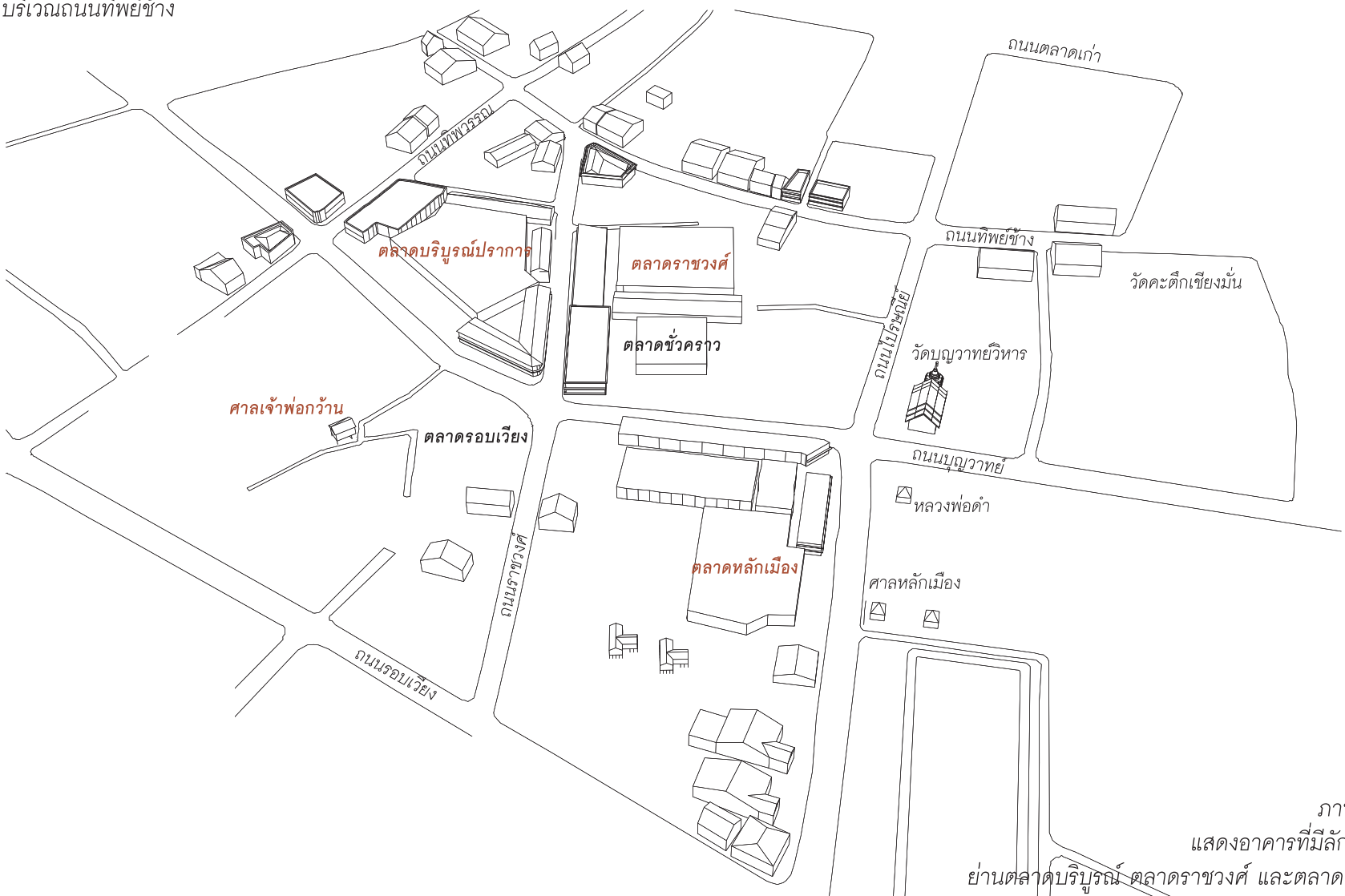
ทางเข้าตลาดบริบูรณ์ปราการ

ตลาดราชวงศ์

บริเวณถนนทิพย์ช้าง

ภาพถ่ายเส้น
แสดงอาคารที่มีลักษณะเด่น
ย่านตลาดบริบูรณ์ ตลาดราชวงศ์ และตลาดหลักเมือง

๓) ลักษณะการวางตัวของกลุ่มอาคาร

กลุ่มอาคารมักจะมีรูปแบบที่สร้างติดถนน เป็นห้องแถว ดึกแถวล้อมรอบ ทำให้เกิดพื้นที่ว่างภายใน ขณะที่การเชื่อมโยงกับสภาพเศรษฐกิจ จึงเปิดพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นตลาด ดังที่เริ่มต้นจากตลาดบริเวณ พอดิตตลาด พื้นที่อื่นๆจึงมีแนวโน้มที่จะปรับพื้นที่ให้ทำการค้าขายได้เช่นเดียวกัน

๔) สถาปัตยกรรม

กลุ่มอาคารตลาด รูปแบบของอาคารจะไม่ปรากฏออกมาหรูหราฟุ่มเฟือย เหมือนภาคกลาง อาจเป็นเพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจ ที่เน้นประโยชน์ใช้สอยเพื่อการค้าขาย ของผู้คนจำนวนมาก ในพื้นที่อันจำกัด เดิมเป็นอาคารเรือนแถวไม้ แต่หลายแห่งได้ประสบเหตุอัคคีภัย จึงปรากฏอาคารการค้าในหลายสมัย ตั้งแต่อาคารเรือนแถวไม้ที่ยังปรากฏอยู่บริเวณถนนทิพย์ช้าง อาคารตึกแถวรูปแบบจีน ลักษณะหลังคาเป็นจั่วสูง อาจมีลวดลายปรากฏบริเวณลูกกระชังหรือกันสาด นอกจากนี้ยังรวมไปถึง อาคารตึกแถวรูปแบบสมัยใหม่ที่มีหน้าตาเป็นกล่อง ลักษณะเรียบง่าย มีการตกแต่งน้อยซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วไป

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ย่านนี้มีชาวจีนอยู่เป็นจำนวนมาก จึงไม่ปรากฏวัดสร้างขึ้นใหม่ ผิดกับย่านภาคกลาง แต่มีการเกิดขึ้นของศาลเจ้า ๒ แห่งบนถนนทิพย์ช้าง ได้แก่ ศาลเจ้าแม่ทับทิม ของชาวจีนไหหลำ ศาลปู่เจ้าก่ง ของชาวจีนแต้จิ๋วร่วมกับจีนอื่นๆ

อาคารอื่นๆ อาคารบ้านพักอาศัย แบบเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ ก็ยังปรากฏกระจายตัวอยู่ บริเวณปลายถนนทิพย์ช้าง ซึ่งมีความต่อเนื่องมาจากย่านภาคกลาง

ศาลเจ้าจีน ทั้งศาลเจ้าปู่เจ้าก่ง และศาลเจ้าแม่ทับทิม แสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนจีนเข้ามาอยู่ทำมาค้าขายในพื้นที่ฝั่งนี้เป็นจำนวนมาก และหลายเผ่าหลายสกุล เช่น จีนไหหลำ จีนแต้จิ๋ว เป็นต้น

ที่ตั้งปัจจุบันของธนาคารกรุงเทพ สาขาลำปาง จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในพื้นที่ว่าเมื่อก่อนนั้น เคยเป็นร้านน้ำชาที่มีชื่อของเมืองในยุคสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นแหล่งที่เหล่าทหารญี่ปุ่นมาสมาคมกัน

แผนผัง แสดงการวางตัวของกลุ่มอาคารตลาด จะเห็นว่าอาคารล้อมติดถนน เกิดมีพื้นที่ตรงกลางเป็นพื้นที่สำหรับการใช้งานร่วมกัน

ย่านตลาด

อาคารพาณิชย์สองชั้นตรงหัวมุมถนนแต่ละด้าน จะมีลักษณะเป็นหลายเหลี่ยมหรือมนโค้ง

ลักษณะประตูดั้งเดิมของอาคารการค้าในละแวกเป็นรูปแบบเหมือนกัน ในยุคหลังต่อๆมา มีการปรับเปลี่ยนต่อเติมที่ชำรุด หรือตามการใช้งานใหม่ เช่น เปลี่ยนจากประตูไม้มาเป็นประตูเหล็ก

ถนนทิพย์ช้าง

ช่วงที่ใกล้กับตลาดจะมีลักษณะเป็นตึกแถวเพื่อทำการค้า แต่หากเป็นส่วนท้ายถนนก็จะมีบ้านพักอาศัยทั้งในรูปแบบพื้นถิ่นประยุกต์ และอิทธิพลตะวันตก

ส่วนอาคารตรงหัวกลางจะวางตัวยาวตามถนน

ตลาดหลักเมือง เป็นแหล่งอาหารการกินของผู้คนในยามเย็นจนถึงดึก คล้ายตลาดใต้รุ่งในเมืองอื่นๆ

๑๐.ถนนรอบเวียง ถนนเลียบกำแพงเมืองเดิม

ถนนรอบเวียง
กำแพงเมืองเก่า
เห็นได้ในหลายพื้นที่ของเมือง

เดิมที

ปัจจุบันบริเวณธนาคารกรุงศรีอยุธยา

วัดเมืองสาคร
เดิมชื่อวัดเมืองสาคร สร้างเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๔๐
โดยชาวเมืองสาครในนครลำปางอพยพมาจากเมืองสาคร

โลกหนังสือ
๒๖ ปีของ ส.ธรรมยศ
ส.ธรรมยศ
ปัญญาชนสยาม ชาวลำปาง เคยจัดทำหนังสือ
ประวัตินครลำปาง เพื่อพิมพ์เป็นบรรณาการ
แด่วัดเมืองสาคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

เรือนอยู่อาศัยแบบพื้นดินและ
พื้นดินประยุกต์ที่สวยงามทั้งที่
ยังคงสภาพเดิม และเปลี่ยน
แปลงต่อเติมในบางส่วน เช่น
หลังคาทรงเดิม แต่เปลี่ยน
กระเบื้องมุงหลังคา หรือบ้าน
ทรงเดิม แต่เปลี่ยนวัสดุผนัง
บางส่วน เป็นต้น

หลังจากที่เมืองขยายตัวขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย โดยเฉพาะ
จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นจำนวนมากจากการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ปัญหาที่ตาม
มาก็คือ เรื่องที่พื้กอาศัย เมื่อมีการสร้างถนนสายต่างๆ โดยเฉพาะการตัดถนน
รอบเวียงซึ่งมีผลทำให้กำแพงเมืองถูกบุกรุก ในที่สุดกรมธนารักษ์ก็ขึ้นทะเบียนให้
บริเวณดังกล่าวเป็นทรัพย์สินให้เข้า ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๙๘ กรมศิลปากรได้ประกาศ
ถนอมสภาพโบราณสถานในวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๘ แต่ยังเหลือพื้นที่บริเวณ
หออระมิกไว้

อย่างไรก็ตามอาคารที่สร้างอยู่แนวกำแพงเมือง หลายหลังก็มีความงาม
และเรื่องราวในตัวเอง เช่น ร้านค้าเก่าแก่ ทั้งยังมีอาคารพื้กอาศัยอีกหลายหลังที่
อยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับกำแพงเมืองที่เป็นอาคารแบบเรือนพื้นดินประยุกต์ ทั้งบริเวณ
ที่ติดถนนและลึกเข้าไปในซอย

ในพื้นที่ดังกล่าวยังปรากฏวัดสำคัญอยู่แห่ง ได้แก่ วัดน้ำล้อม และวัด
เมืองสาคร ชื่อของวัดน้ำล้อมนั้นบ่งบอกถึงสภาพธรรมชาติของวัด เช่นเดียวกับ
วัดเกาะวาลุการาม แต่ในปัจจุบันวัดน้ำล้อมกลับไม่ปรากฏร่องรอย ลักษณะดังกล่าว
ให้เห็น

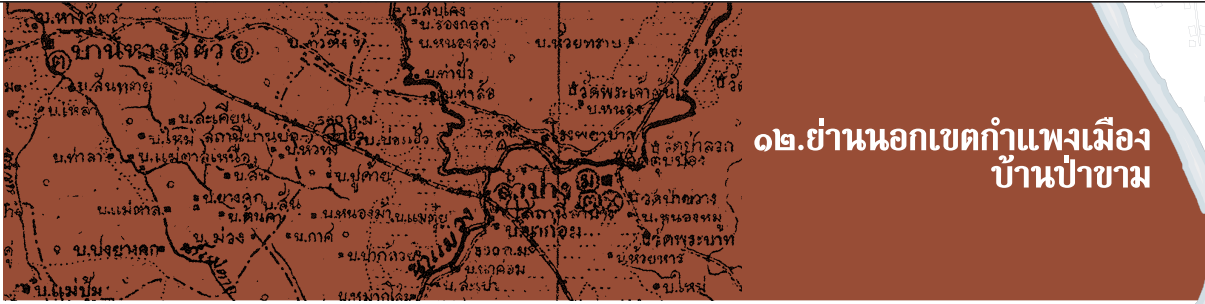
ขณะที่ วัดเมืองสาครนั้นเป็นวัดของชาวเมืองสาครที่อพยพมาเมื่อ ๒๐๐ กว่า
ปีที่แล้ว ด้วยนโยบายเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง แต่ไม่ทราบเหตุใดที่วัดเมืองสาคร
จึงกลายเป็นเมืองสาครไป อย่างไรก็ตามวัดเมืองสาครก็เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญก็
คือ แสน ธรรมยศ หรือ ส.ธรรมยศ ซึ่งแสนได้แต่งประวัตินครลำปางและ จัดทำ
ภาคผนวกเกี่ยวกับวัดเมืองสาครและหอพระธรรม เพื่อพิมพ์เป็นบรรณาการ ในงาน
หล่อพระพุทธรูปประจำหอพระธรรมและเทศน์มหาชาติชาดก เมื่อ ๑-๕ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๙๒

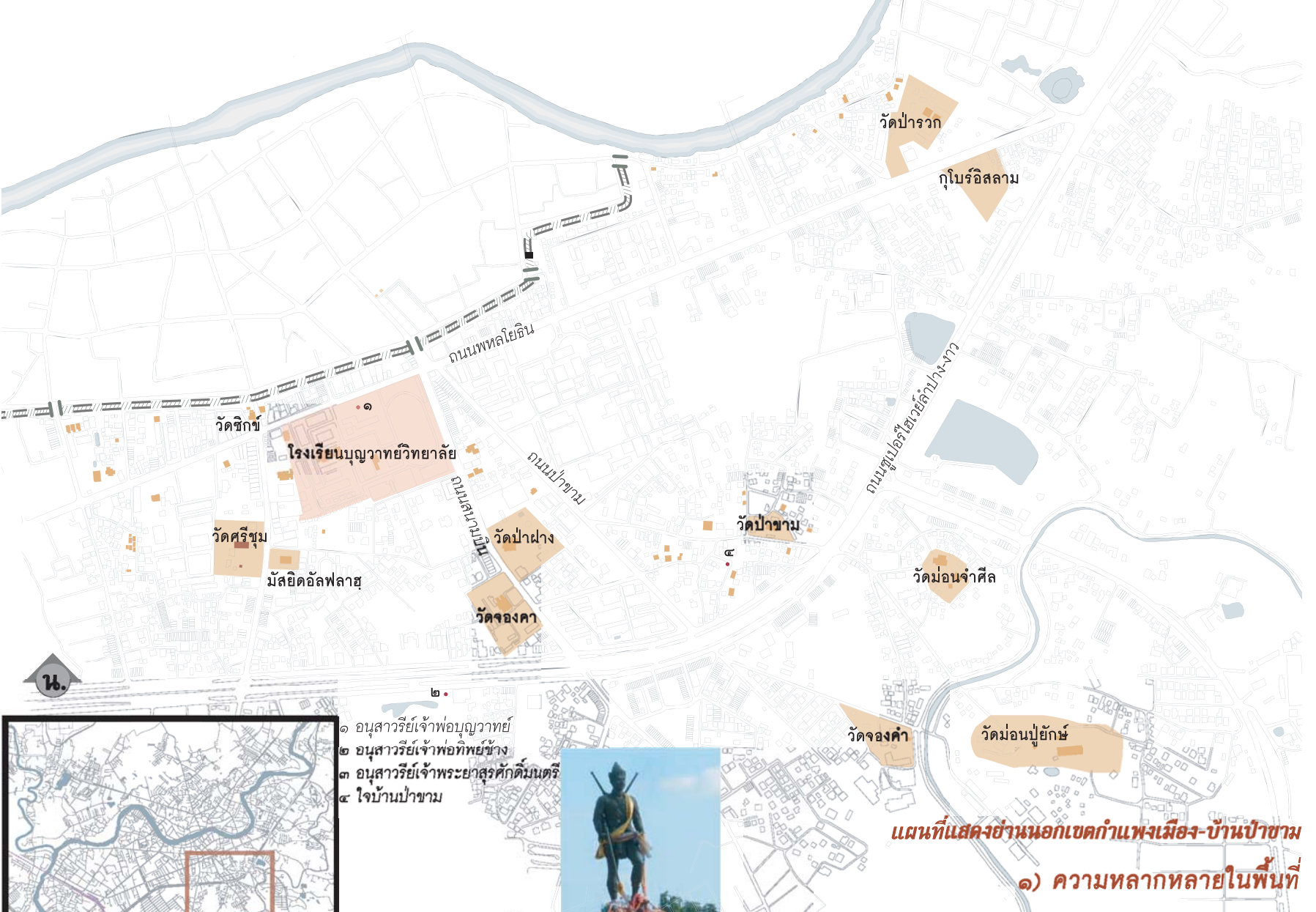
บรรดาร้านค้าเก่าแก่บนถนนเส้นนี้ มีทั้งที่ยังคงการดำรงอยู่เดิมของบรรพบุรุษ และที่เปลี่ยนสภาพการค้าใหม่
ไปตามเศรษฐกิจในแต่ละช่วงสมัย ลักษณะอาคารเป็นอาคาร ๒ ชั้น ครึ่งไม้ครึ่งปูน ประตูเหล็กลูกกรงและ
บานพับ นิยมมีระเบียงชั้นบนยื่นด้านหน้า ชั้นบนจะมีประตูหน้าต่างไม้

ตลอดเส้นถนน จะเห็นมีอาคารการค้ามีทั้งแบบอาคารไม้ และครึ่งไม้ครึ่งปูน ที่เป็นสองดูหาและเป็น
ห้องแถวยาวทั้งที่ยังคงกิจการอยู่และที่เลิกไปแล้ว ทั้งว่างเปล่าอยู่ด้วยก็มี

๑๒.ย่านนอกเขตกำแพงเมือง บ้านป้าขาม

๖๖

- ๑ อนุสาวรีย์เจ้าพ่อบุญวาทย์
- ๒ อนุสาวรีย์เจ้าพ่อทิพย์ช้าง
- ๓ อนุสาวรีย์เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
- ๔ ใจบ้านป้าขาม

อนุสาวรีย์
เจ้าพ่อทิพย์ช้าง

แผนที่แสดงย่านนอกเขตกำแพงเมือง-บ้านป้าขาม

๑) ความหลากหลายในพื้นที่

หลังจากที่เมืองขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ การเติบโตของเมืองมักจะขยายมาทางฝั่งใต้ของแม่น้ำวัง ดังที่เกิดขึ้นในกรณีถนนรอบเวียงมาแล้วพื้นที่รอบนอกกำแพงเมืองแต่เดิมก็มีลักษณะเป็นทุ่งนา ดังนั้นการขยายตัวของชุมชนรุ่นหลังๆจึงขยายออกมาทางทิศใต้ด้วย โดยเฉพาะเมื่อมีการตัดถนนพหลโยธินการเดินทางต่างๆจึงสะดวกขึ้น

อย่างไรก็ตามถนนพหลโยธินเป็นการตัดถนนตามทางเกวียนดังที่มีการระบุว่าเป็นที่บริเวณศาลาวังทาน หรือสำนักงานประชาสัมพันธ์ เขต ๓ ปัจจุบันเป็นที่พักของกองเกวียนในอดีต ขณะที่ก็มีชุมชนต่างๆขยายตัวออกมาดังเช่นปรากฏ วัดชิขิขบนถนนพหลโยธิน มัสยิดถนนศรีชุม และคุโบร์ บนถนนพหลโยธินของมุสลิมลำปาง เช่นเดียวกับโรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัยที่ทำการย้ายมาจากบริเวณโรงเรียนมอรัตนศักดิ์มาอยู่บริเวณสนามเสือป่าของเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย สนามฟุตบอลโรงเรียนบุญวาทย์ยังเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการจัดงานต่างๆ เช่น งานกาชาดและงานฤดูหนาวจังหวัดลำปาง ฯลฯ

อนุสาวรีย์เจ้าบุญวาทย์
วงษ์มานิต ณ โรงเรียน
บุญวาทย์วิทยาลัย

อนุสาวรีย์เจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรี ณ
ค่ายสุรศักดิ์มนตรี

อาคารพิพิธภัณฑ์ ค่ายสุรศักดิ์มนตรี
เคยเป็นที่ประทับแรมของรัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๙
เมื่อครั้งเสด็จลำปาง

มัสยิดอัลฟาลาย

วัดชิขิข งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต
ณ สนามเสือป่า ปัจจุบันคือ สนามฟุตบอลโรงเรียนบุญวาทย์

เด็กๆที่สถาน
อบรมศีลธรรม
เยาวชนมุสลิม
ของสมาคม
มุสลิมลำปาง

พิธีแต่งงานของชาวชิขิข

สนามโรงเรียนบุญวาทย์กับงานในอดีต

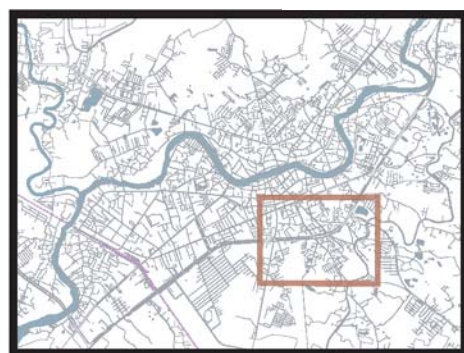
ตึกคุณากร โรงเรียนบุญวาทย์ฯ

๒) ย่านวัดไทใหญ่ พม่า

ปรากฏวัดไทใหญ่ พม่าในบริเวณนี้ประมาณ ๗ วัดจากจำนวนทั้งหมด ๙ วัด โดยเฉพาะ วัดที่อยู่บนม่อนมีอยู่ ๒ วัดอันได้แก่ **วัดม่อนจำศีล** และ**วัดม่อนปู่ยักษ์** นอกจากจะเป็นที่ตั้งของศาสนสถานแล้ว ชาวไทใหญ่ พม่า บางกลุ่มก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับวัดด้วย

แผนที่แสดงวัดพม่า บริเวณนอกกำแพงเมือง

ผังแสดงภาพรวม

- ๑ วัดศรีชุม
- ๒ วัดป่าฝาง
- ๓ วัดจองคำ
- ๔ วัดจองคำ
- ๕ วัดม่อนปู่ยักษ์
- ๖ วัดม่อนจำศีล
- ๗ วัดป่ารวก

วัดป่าฝาง
สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๕
โดยศรัทธาชาวพม่า (ซ้าย)องค์เจดีย์แปดเหลี่ยม มีชั้นยื่นออกไป ๘ ทิศ ภายในบรรจุพระพุทธรูปศิลปะพม่า สกุลช่างมณฑลเย่ (ขวา)วิหารวัดป่าฝาง อาคารไม้ยกพื้นสูง มีหลังคาซ้อนกัน ๓ ชั้น หน้บ้านตกแต่งด้วยเครื่องไม้แกะทั้ง ๔ ด้าน หลังคาทรงนี้ สะท้อนคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ

วัดป่ารวก
สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๔ ประกอบด้วยศาสนสถานสถาปัตยกรรมแบบพม่าคือ พระเจดีย์ และวิหารไม้ พระเจดีย์นั้นสร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ.๒๔๖๐ โดยคหบดีชาวพม่าดังปรากฏข้อความภาษาไทยในจารึกด้านทิศตะวันออกของเจดีย์

มุมมองบริเวณทางขึ้นสู่วัดม่อนจำศีล

วัดม่อนจำศีล
เดิมเป็นวัดร้าง ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เมื่อ ปีพ.ศ.๒๔๒๔ ตั้งอยู่บนเนินป่าขาม ตำบลพระบาท มีเจดีย์ ๓ องค์ โดยองค์ใหญ่บรรจุพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า

วิหารไม้แบบศิลปะพม่า วัดม่อนปู่ยักษ์ หรือวัดม่อนสันฐาน อายุสมัยราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยช่างฝีมือที่นำมาจากพม่าปฏิสังขรณ์ครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๓ โดยเปลี่ยนพื้นไม้เดิมและผนังบางส่วนของวิหาร แต่ลวดลายประดับตกแต่งยังคงเดิม โดยวัดมีอาคารหลัก ๓ หลัง คือ พระวิหารก่ออิฐถือปูนแบบอิทธิพลศิลปะตะวันตก (มีเจดีย์อยู่ท้ายวิหาร)พระวิหารไม้แบบศิลปะพม่า (ให้เห็นในภาพ) และพระอุโบสถแบบอิทธิพลศิลปะตะวันตก (ที่วัดกล่าวว่ามาจากชาวโปรตุเกส)

วิหารแบบศิลปะพม่าวัดศรีชุม
สร้างเมื่อปีพ.ศ.๒๔๓๓ โดยจองตะก่าอูโย พ่อเลี้ยงหม่องยี และแม่เลี้ยงป้อมชาวพม่าที่มาทำป่าไม้มีจิตศรัทธาส่งสร้างวัดโดยนำช่างฝีมือเยี่ยม จากเมืองมณฑลเย ประเทศพม่ามาสร้าง สิ่งสำคัญที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากรคือ วิหารแบบพม่า และโบสถ์ยอดปราสาทแบบพม่า

วัดจองคำ
สร้างขึ้นราวปีพ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๕๐ และพระเจดีย์สร้างขึ้นปีพ.ศ.๒๔๖๐ มีการอัญเชิญพระเกศาธาตุจากเมืองมณฑลเยมาประดิษฐานไว้

วิหารวัดจองคำ
วิหารหลังคาซ้อนชั้น หน้บ้านประดับกระจกสี และลวดลายแกะสลักลายพฤษภา

โบสถ์ยอดปราสาท วัดศรีชุม ลักษณะผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยม ก่ออิฐถือปูนประดับลวดลายกระจกลี หลังคา ยอดปราสาทซ้อนชั้น ตกแต่งด้วยแผ่นโลหะแกะสลัก

***วิหาร และโบสถ์ทรงมณฑป วัดศรีชุม**
ขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๔

วัดจองคำ
มีชื่อพม่าว่า "วิริตติตตศาสนา" องค์พระเจดีย์สร้างขึ้นในยุคหลัง มีขนาดเล็ก แต่ยังคงรูปแบบเดิม

วัดป่าขาม
สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ มีพระพุทธรูปแบบไทย
๓ องค์ แบบพม่า ๒ องค์และหล่อไตรแบบพม่า

บ้านเรือนที่บ้านป่าขามเป็นแบบพื้นดิน และพื้นดินประยุกต์
แบบเรือนไม้ นิยมยกพื้นใต้ถุนสูง หลังคาจั่ว มุงกระเบื้อง
ประตูด้านต่างบานเปิดคู่ มีระเบียงรับบันไดทางขึ้นบ้าน
มากเปลี่ยน ปูน

ใจบ้านป่าขาม ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน
มีความเชื่อถือสืบต่อกันมาของชาวบ้าน
ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน

๓) บ้านป่าขาม

บ้านป่าขามนี้มีประวัติที่เล่าไว้ในหนังสือประวัติวัดม่อนสัณฐาน จัดพิมพ์
โดย คุณพ่อคำหมั่น มณีนันท์ พ.ศ.๒๕๓๖ มีเนื้อความว่า

หมู่บ้านป่าขาม อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองลำปาง กล่าวกันว่า
บริเวณรอบๆ วัดแห่งนี้เป็นป่าไม้ เมื่อถึงฤดูฝนจะมีพืชลูกล้มขึ้นจำนวนมาก ส่วนใน
ฤดูแล้งจะแล้งมากพืชที่จะยืนต้นอยู่ได้ก็มีเพียงแต่ต้นไม้ใหญ่เท่านั้น ส่วนมากจะเป็น
ต้นมะขามเพราะทนความแล้งได้ดี และมีต้นมะขามอยู่จำนวนมาก จึงเรียกกันว่า
ป่าขาม ด้วยเหตุที่มีต้นมะขามมากนี้เอง บรรดาพ่อค้าในสมัยนั้นจึงได้พากันอพยพ
มาตั้งรกรากเป็นที่อยู่อาศัย เพื่อใช้ป่านี้เป็นที่เลี้ยงช้าง โดยปล่อยให้ช้างเสาะหา
อาหารกินตามลำพังทั้งฝักระยะขามก็เป็นอาหารชนิดหนึ่งของช้าง ส่วนมะขามเปียก
นั้นสามารถใช้เป็นยารักษาอาการป่วยของช้างได้ด้วย

บริเวณนี้ยังมีวัดป่าขาม ที่เป็นวัดชาวลำปางพื้นเมือง ซึ่งเป็นของชุมชนที่
อยู่โดยรอบมีรูปแบบ อาคารในวัดที่น่าสนใจคือ หอพระธรรม

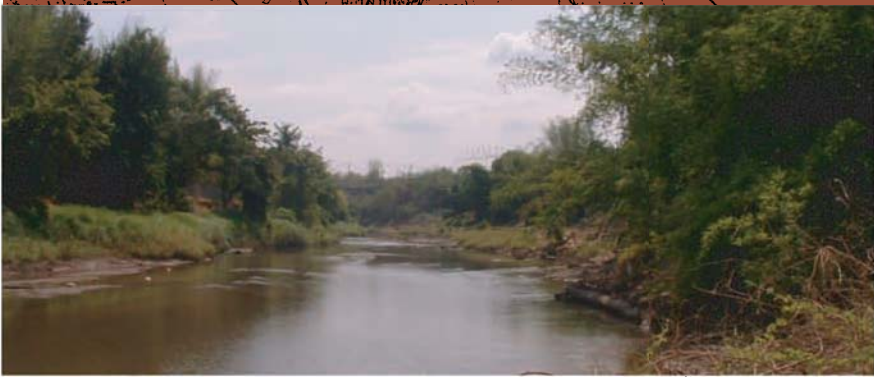
ศรัทธา ความเชื่อดังกล่าวคู่ไปกับความเชื่อเรื่องใจบ้าน ที่ตำแหน่งตั้งอยู่
บริเวณใกล้กับวัดป่าขามนั่นเอง หากพิจารณาแล้ว บ้านป่าขามออกจะเป็นหมู่
บ้านขนาดเล็ก แต่กระนั้นก็ยังปรากฏรูปแบบอาคารที่พักอาศัยที่หลากหลาย ทั้ง
บ้านเรือนคหบดีขนาดใหญ่แบบพื้นดิน ที่มีลักษณะคล้ายกับบ้านเสนาบดี และแบบ
พื้นดินประยุกต์

กลุ่ม
แล บริเวณกว้างขวาง
บูรณ

สภาพแวดล้อมรอบบ้าน มีทั้งบูรณะปรับปรุงให้สวยงาม
ตามยุคสมัย และที่ยังคงสภาพเดิมแบบวิถีเกษตรกรรม
ให้เห็นอยู่

น้ำแม่วังบริเวณบ้านพิชัย

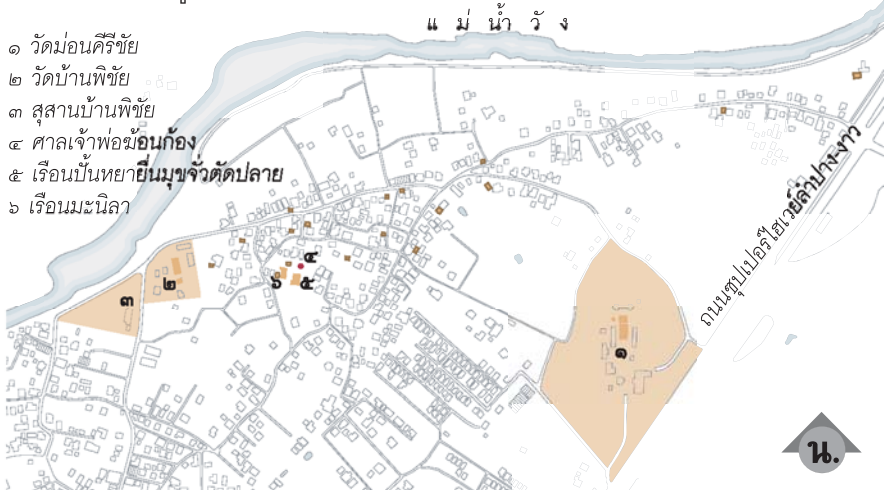
อยู่ริมแม่น้ำวังฝั่งตะวันออก ประเพณีชุมชนกล่าวไว้ว่า เป็นชุมชนที่ตั้งมา เป็นเวลาเกือบ ๒๐๐ ปี พร้อมๆกับชุมชนอื่นๆ เช่น ชาวปงสนุก ชาวเชียงแสนในช่วงเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง

ลักษณะการกระจายตัวของบ้านเรือนนั้นอยู่กันอย่างหนาแน่น บนเส้นทางถนนหลักเลียบริมน้ำ และเส้นทางภายในที่คดเคี้ยวอันเนื่องมาจากสภาพทางเกวียน ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตแบบเกษตรได้อย่างชัดเจน ดังที่ปรากฏภูข้าว(ยุ้งข้าว) จำนวนมาก บางแห่งยังปรากฏร่องรอยของโรงสีขนาดเล็กด้วย

ทั้งยังปรากฏในบทความ คุณย่าเล่าว่า ด้วยว่า เวลาที่ย่าแดงจะนำสินค้าไปขายตามงานวัดที่ต่างจังหวัด จะเอาของประเภทเครื่องเงิน ซึ่งจ้างช่างเงินจากบ้านพิชัยทางหัวเวียงมานั่งตีเป็นของใช้ต่างๆ

ดังนั้นลักษณะเด่นที่ปรากฏกลับไม่ใช่ที่ตัวบ้าน แต่เป็นที่วิถีชีวิตการทำนา สังคมเกษตรที่อยู่ริมแม่น้ำวัง

- ๑ วัดม่อนศรีชัย
- ๒ วัดบ้านพิชัย
- ๓ สุสานบ้านพิชัย
- ๔ ศาลเจ้าพ่อขุนอินทอง
- ๕ เรือนปั้นหยายืนมุขจั่วตัดปลาย
- ๖ เรือนมะนิลา

แผนที่แสดงตำแหน่งมรดกวัฒนธรรมและยุ้งข้าวบริเวณบ้านพิชัย

เรือนร้านค้าของข้าเก่าของหมู่บ้าน ที่ยังพอมองเห็นอยู่ เป็นการค้าแบบพออยู่พอกินไม่ได้เป็นแบบธุรกิจค้ากำไร แบบระบบการค้าเงินทุนอย่างในตัวเมืองใหญ่

เรือนปั้นหยายืนมุขจั่วตัดปลาย
เคยเป็นเรือนของผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้านจึงมีลักษณะสถาปัตยกรรมคล้ายกับเรือนพักอาศัยที่อยู่ในเมือง ที่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตกได้ถูกบ้านเคยเป็นที่เลี้ยงช้างที่ใช้ในการทำไม้ในยุคนั้น ต่อมามีการติดบ้านลงเพราะเจ้าของเรือนไม่ได้เลี้ยงช้างอีกต่อไป
เรือนที่ยังหลงเหลือให้เห็นสภาพเดิม ๆ ของความเป็นเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่นี้ไม่มากนักแล้ว ส่วนมากได้รื้อสร้างใหม่เป็นบ้านเรือนแบบร่วมสมัยยุคหลัง พร้อมทั้งวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมที่ค่อยๆ เริ่มถูกแทนที่ด้วยวิถีชีวิตแบบใหม่

เรือนมะนิลา
อีกเรือนที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกสังเกตได้จาก ช่องลูกพักหน้าต่างเป็นเกล็ดไม้ ช่องแสงเหนือหน้าต่างประดับกระจกสี แต่มีการนำเอกลักษณ์ขององค์ประกอบแบบพื้นถิ่นมาประยุกต์ใช้ คือฝาไหลด้านล่างที่ใช้ในการระบายอากาศนั่นเอง

วัดม่อนศรีชัย บูรณะขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๗

วัดพิชัย สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๕ โดยครูบาเจ้าโศภิต และชาวบ้านที่อพยพมาจากเมืองเชียงแสน

หอผี
ในเรื่องศรัทธาความเชื่อต่าง ๆ นั้นเป็นเรื่องที่อยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในแต่ละพื้นที่ อย่างเช่นเรื่องการสักการบูชาหอผีของชาวบ้าน มิให้เห็นได้กระจายอยู่ทั่วไปในเมืองลำปาง

อดีตโรงสีข้าว
แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตการทำนาทากินแบบเกษตรกรรมของผู้คนในพื้นที่ ซึ่งในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ไปตามสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาของยุคสมัย

ภูข้าว (ยุ้งข้าว)
เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีให้เห็นได้ทั่วไป ตามบ้านต่างๆ ในชุมชน สะท้อนถึงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมอย่างแท้จริง โดยยุ้งข้าวแต่ละหลังจะมีลักษณะที่เหมือนกันในเรื่องความเป็นเรือนไม้ ยกพื้นใต้ถุนสูง ช่องเปิดด้านๆมีไม้มากแต่พอให้ได้แสงได้อากาศ และก็เช่นกันกับพื้นที่อื่นๆ ในเรื่องความเชื่อต่อกันมาที่ว่า ห้ามเอายุ้งข้าวมาทำเป็นเรือนอยู่อาศัย

๑) ประวัติศาสตร์รถไฟ

รถไฟขบวนแรกเข้ามาถึงลำปางวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๙ เปิดเส้นทางคมนาคมรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะในการขนส่ง ซึ่งทำได้รวดเร็วมาก ๆ ในเวลาไม่นาน ย่านรถไฟจึงกลายเป็นที่ศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า นอกจากนั้นรถไฟยังนำเอา รถม้าจากกรุงเทพฯ มาวิ่งเพื่อให้ผู้คนใช้เป็นพาหนะ เหมือนกับรถรับจ้างทั่วไป การมาถึงของรถไฟยังส่งผลอีกด้วย เช่น การสร้างถนนพหลโยธิน ไปพะเยา เชียงราย ถือเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางการค้าของเมืองทางเหนือด้วย

- ๑ อาคารสถานีรถไฟนครลำปาง
- ๒ โรงรถจักร
- ๓ ถังสูง
- ๔ สถานีขนถ่ายสินค้า
- ๕ โกดังเก็บสินค้า
- ๖ สโมสรรถไฟ
- ๗ ตลาดเจ้าจาว(กาดเจ้าจาว)

แผนที่ แสดงพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟนครลำปาง

ผังแสดงภาพรวม

สถานีรถไฟนครลำปางในอดีต
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

บรรยากาศด้านหน้าสถานีรถไฟนครลำปาง
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๒) ผลพวงอันเนื่องมาจากรถไฟ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของลำปางอย่างมากมาจากการสร้างเส้นทางรถไฟ มีรายละเอียดคือ
๑. เส้นทางเปลี่ยนการค้า จากเดิมกับหัวเมืองพม่า หัวเมืองทางเหนือเป็นลำปางกรุงเทพฯ
๒. พ่อค้าคนจีนได้เปรียบ จากการนี้การค้าขายทางบกที่มาทดแทนทางเรือ และทางเกวียน
๓. กระตุ้นให้ผลผลิตทางเศรษฐกิจขยายตัวทั้งปริมาณและชนิดผู้ผลิต
๔. เริ่มมีการสะสมทุน เช่น เงินกู้ การเก็บกำไรจากที่ดินอย่างกว้างขวาง
๕. มีผลให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรม

๓) กำเนิดรถม้านครลำปาง

จุดกำเนิดรถม้ามีคำอธิบายอยู่ ๓ ทศนะ ดังนี้
๑. มาจากการเปิดสถานีรถไฟนครลำปาง พ.ศ.๒๔๕๙ ในเวลาดังกล่าวกรุงเทพฯ กำลังระบายรถม้าสู่หัวเมืองต่างๆ คนขับรถม้าเริ่มแรกเป็นแขกปาทาน ต่อมาจึงเปลี่ยนมาเป็นคนในท้องถิ่น
๒. เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง นำเข้ามาตั้งแต่พ.ศ.๒๔๕๐ เพื่อใช้เป็นการส่วนตัว โดยจ้างแขกจากกรุงเทพฯ มาเป็นสารถี และชักชวนแขกจากบ้านหัวเวียงทำธุรกิจนี้ ต่อมาได้จ้างชาวบ้านเป็นสารถี ต่อมาได้เป็นผู้ดำเนินการแทนสืบมาจนบัดนี้
๓. ชาวตะวันตกที่เข้ามาทำไม้ได้ริเริ่มนำเข้ามาเพื่อเป็นยานพาหนะในการพักผ่อนและแสดงว่ามีฐานะ

ย่านรถม้าเดิมนั้นอยู่ที่บ้านสิงห์ชัย ใกล้กับท่าแยกทอนาฬิกา แต่ในปัจจุบันแหล่งใหญ่อยู่ที่บ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย ในเมืองก็กระจายตัวอยู่บริเวณบ้านนาแก้ว บ้านศรีบุญเรือง บ้านใหม่ประตูม้า

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณสะพานด้
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

รถม้าและสารถี
ที่มา : อนันต์ กิตติวรากุล

รถม้า บริเวณสถานีรถไฟนครลำปาง
ที่มา : นิพนธ์ มณีเทศ

๔) สถาปัตยกรรม

อาคารหลักส่วนใหญ่ของสถานีรถไฟนครลำปาง ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกชาวตะวันตกทั้งสิ้น จึงได้อิทธิพลทั้งรูปแบบและรายละเอียดอาคารมาด้วย

อาคารโรงรถจักร ออกแบบโดย สถาปนิกชาวเยอรมัน จึงได้รับอิทธิพลแนวคิด สถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่(Modernism) จากทางตะวันตก ผังอาคารหลักเป็นรูปพัด ซึ่งเกิดจากการใช้งาน โดยมีแป้นหมุนไฮโดรลิก เป็นตัวจ่ายหัวรถจักรให้เข้าของขบวนขบวนด้านในซึ่งเชื่อมต่อกับอาคารสำนักงานด้านหลังที่มีรูปแบบเดียวกัน

ข้างกันมี**ถังสูง**เก็บน้ำสีดำ เป็นจุดหมายตา (Landmark) โครงสร้างเป็นโครงแข็ง(Rigid Frame) มีสัดส่วนที่เป็นไปตามกฎการรับแรงของโครงสร้าง อย่างแนวคิดสมัยใหม่อีกอันหนึ่ง

บริเวณ**ขบวนขบวนถ่ายสินค้า**เดิม ตรงกลางเป็นทางเดิน ง่ายสู่ขบวนขบวนทั้งสองฝั่ง ภายใต้หลังคาปีกผีเสื้อ เป็นโครงสร้างไม้ที่มีรอยต่อไม้เป็นประกบเหล็กร้อยด้วยหมุดและสลักเกลียว(Rivet & Bolt joint system)

บริเวณขบวนขบวนถ่ายสินค้าเดิม และขบวนขบวนผู้โดยสารในปัจจุบัน

กลุ่มอาคารพักอาศัย(Housing)

บ้านเดี่ยวหลายชนิดแต่อยู่ในรูปแบบ(Style)ที่สอดคล้องกัน ไม่ว่าจะเป็นด้วยสีของอาคาร วัสดุที่ใช้ และสัดส่วนอาคาร ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

รูปแบบสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลอย่างตะวันตกที่เข้ามาในประเทศไทย ผสมผสานกับแนวคิดแบบสมัยใหม่ ที่คล้ายๆกัน ในทุกหลัง จะต่างกันที่ขนาดการใช้งานภายใน และการปรับปรุงหน้าตาของอาคารให้ทรูหาสมฐานะของเจ้าหน้าที่รถไฟ มีทั้งที่ใช้เป็นบ้านพักอาศัย และใช้เป็นสำนักงานต่างๆของสถานี

กลุ่มอาคารสโมสรรถไฟลำปาง

เป็นอีกกลุ่มอาคารหนึ่งที่ยังคงได้จัดสวัสดิการเตรียมไว้ ประกอบด้วย**คอร์ทเทนนิส** **โรงบิลเลียด** ที่ว่างตัวขนานไปกับทางรถไฟ เป็นส่วนพักผ่อนออกกำลังกาย รูปแบบอาคารจะเป็นลักษณะเรียบๆชั้นเดียว

กลุ่มอาคารที่หายไปแล้ว

สถานีรถไฟนครลำปาง เป็นย่านสำคัญที่ผู้คนติดต่อทางการค้า และเป็นจุดเชื่อมโยงการเดินทางไปยังที่อื่นๆ สถานีสำคัญอย่างนครลำปาง จึงได้สร้าง**โรงแรมรถไฟ**ไว้รองรับผู้โดยสารที่ต้องการค้างคืน แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว

โรงรถจักร สถานีรถไฟนครลำปาง อาคารแบบสมัยใหม่(Modern)ผังเป็นรูปพัด ออกแบบอาคารโรงรถจักร โดยสถาปนิกชาวเยอรมัน

อาคารโรงรถจักร ที่ต่อเนื่องกัน

ถังสูง

กลุ่มอาคารพักอาศัย(Housing) ชนิดต่างๆ มีทั้งที่เป็นแบบเรือนเดี่ยว และเรือนชุดพักอาศัย ขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่รับผิดชอบ

สโมสรรถไฟลำปาง

พื้นที่ที่เคยเป็นโรงแรมรถไฟมาก่อน

๑๕.ถนนประสานไมตรี

ผังแสดงภาพรวม

ภาพเก่าถนนประสานไมตรี
ที่มา : เมืองโบราณ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๔, หน้า ๘๗

ถนนสายการค้าปลีกค้าส่งหลักของเมือง เกิดตามการมาของรถไฟนครลำปาง อาคารพาณิชย์ผู้ขึ้น
เกาะตามถนนที่ยาวนานไปกับทางรถไฟ อาคารส่วนมากเป็นแบบสมัยใหม่ที่รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม
ต่างชาติ ที่เข้ามาพร้อมกับการมาของรถไฟ อย่างเช่น ชาวจีน ชาวตะวันตก เป็นต้น

ภาพถ่ายปัจจุบัน ถนนประสานไมตรี ปี พ.ศ.๒๕๔๙

อาคารพาณิชย์ที่เกาะตัวยาวตามแนวถนน

ถนนเส้นนี้ เป็นส่วนหนึ่งในถนนสายสาม ที่เชื่อมไปยังถนนฉัตรไชยและ
ถนนบุญวาทย์ ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็เชื่อมกับถนนท่าครวน้อยที่เลียบแม่น้ำวัง
ส่วนย่านการค้าตึกแถว เต็มโตเกาะติดกับถนนที่ขนานรางรถไฟ ไปพร้อมกับ
ความคึกคักของย่านขนส่งรูปแบบใหม่ที่มาแทนการค้าทางน้ำ

ลักษณะการค้า

ลักษณะการค้าขาย จะเป็นการรองรับการขนส่งสินค้าที่มากับรถไฟเป็น
หลัก มักจะเป็นการค้าส่งภายในและส่งต่อไปยังต่างจังหวัด

ชาวจีนในย่านสถานีรถไฟ

ชาวจีนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ที่สุดที่เข้ามาในช่วงรถไฟมาถึง จึงเป็น
ทั้งแรงงาน และผู้ประกอบการ ส่วนหนึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณย่านสถานีรถไฟ
นานๆเข้าจึงหาที่พบบปะสมาคม และสถานที่ประกอบพิธีกรรมยึดเหนี่ยวจิตใจจึงได้
สร้างศาลปู่เจ้าก่ง-มาขึ้นบนถนนประสานไมตรี

สถาปัตยกรรมอิทธิพลจีน

สถาปัตยกรรมที่ปรากฏบริเวณย่านสบตุ๋ย ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารแบบจีน
ที่มีลักษณะเป็นตึกแถว เรือนแถว แต่จะมีชั้นเชิงในการออกแบบต่างกันไป ทั้งนี้
อาคารดังกล่าวหลายหลัง ได้เทคโนโลยีก่อสร้างแบบใหม่ จึงทำให้สร้างอาคารได้
ใหญ่โตมากขึ้น

ความคิดักของย่านนี้ที่เริ่มต้นจากการเป็นศูนย์กลางการขนส่งยังผลให้เกิดกิจกรรมต่างๆตามมา เช่น กิจกรรมการบันเทิง พักผ่อน กิจกรรมทางธุรกิจ ตลอดจนการอำนวยความสะดวกในด้านสาธารณูปโภคต่างๆ

ดังที่ปรากฏชื่อ**ตรอกโรงไฟฟ้า** ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งโรงไฟฟ้าเดิมในบริเวณดังกล่าว เช่นเดียวกับที่มีการกล่าวถึง**ย่านโรงฝิ่น** โรงภาพยนตร์ อันเป็นกิจกรรมบันเทิง พักผ่อนของคนทำงาน และชาวเมือง

ขณะที่ในบริเวณดังกล่าวปรากฏ**ธนาคาร** หลายแห่ง ซึ่งบ่งบอกให้เห็นถึงมั่งคั่ง และการไหลเวียนของทุนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ความร่ำรวยดังกล่าว เป็นทุนอย่างดีให้การสร้างสรรค์ความงาม จึงปรากฏออกมาในรูปแบบของอาคารต่างๆ ในช่วงเวลาที่ต่างกัน ตั้งแต่สมัยรถไฟเข้ามาใหม่ๆ ที่มักจะแสดงออกด้วยการตกแต่ง แสดงความมั่งคั่ง มีพัฒนาการจนถึงช่วงประมาณ พ.ศ.๒๕๐๐ ที่รูปแบบมีลักษณะเรียบง่ายขึ้น

อย่างไรก็ตาม **ถ.ประสานมิตร** ตราบจนปัจจุบัน ก็ยังมีบทบาทในเชิงพาณิชย์อยู่ ต่างจากกาดกองต้า ที่แทบจะเรียกได้ว่าเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าไปแล้ว การค้าย่านนี้จึงยังมีลมหายใจอยู่กับ ความเป็นเมืองเก่า บางหลังแทบจะไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงอาคารเลย เนื่องจากมีความต่อเนื่องมาจากการใช้งานเดิม

อาคารแบบตึกฝรั่งที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมจีนเข้ามา สังเกตได้จากองค์ประกอบตกแต่ง ขนาดสัดส่วนของอาคาร

อาคารแบบตึกฝรั่ง ประดับกระจกสีอย่างชาตินะวันตก บริเวณด้านหน้า ประดับปูนปั้นลายเรขาคณิต

อาคารยูฮวด เป็นอาคารหลังเดียวในพื้นที่ ที่สูง ๓ ชั้น และเห็นถึงศิลปะเทคนิคช่างฝีมือที่ละเอียดสวยงาม แสดงออกถึงการรับอิทธิพลจากจีนอย่างชัดเจน นอกจากนี้ก็ยังมีตึก ๒ ชั้นอื่นๆ ที่บ่งบอกให้เห็นถึงความมั่งคั่งของผู้คนในย่านนี้

อาคารพาณิชย์สองชั้น ๔ คูหา บนถนนประสานมิตร ฝั่งตรงข้ามร้านลำป่างโชคชัย คูหาสี่เหลี่ยมในภาพ เป็นโรงฝิ่นเก่า ซึ่งมีมากในสมัยนั้น

บริเวณพื้นที่ตั้งโรงหนังดาวเก่า ปัจจุบันเป็นร้านกินดื่ม

ศาลเจ้าปู่เจ้าก๋ง-ม่า ข้างธนาคารกรุงเทพสาขาสบตุย แสดงให้ว่าย่านนี้ มีคนจีนอยู่อาศัยกันมากโดยเฉพาะคนจีนแต้จิ๋ว

โรงแรมทับทิมทอง โรงแรมแห่งเดียวที่ยังเหลือ ในบริเวณย่านรถไฟ

ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การเก่า แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของเศรษฐกิจการธนาคารในยุคนั้นของย่านนี้

ปัจจุบันย่านชบลง สังเกตได้จากมีธนาคารเหลือเพียง ๓ ธนาคาร

อาคารร้านค้าพาณิชย์ที่อยู่หัวมุมถนน นิยมทำเป็นหลายเหลี่ยมรับกับมุมเลี้ยวของแยกถนน ทั้งที่เป็นอาคารปูนและอาคารครึ่งไม้ครึ่งปูน ส่วนมากเป็นงานที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างประเทศที่เข้ามากับรถไฟ

ตรงกลางด้านบนคานาดฟ้านิยมทำประดับปูนปั้น แบบศิลปะข้างจีน รวมไปถึงลวดลายปูนปั้นเหนือวงกบประตูและหน้าต่างด้วย

อาคารพาณิชย์วางด้วยแถวเกาะริมถนนที่ติดตรงยาวนานทางรถไฟ มักจะเป็นห้องแถวยาวติดกันไป ๔-๕ คูหา จะมีบ้างที่เห็นอยู่ที่ ๒ คูหา เนื่องมาจากการขายหรือทิ้งตึกหลังเก่าแล้วแบ่งขาย ทำให้การสร้างใหม่ของเจ้าของแยกกัน แต่รูปแบบนั้นยังคงคล้ายๆกันอยู่ เพราะใช้ช่างในท้องถิ่นเดียวกัน

๑๖.ย่านตลาดเก่าจาว

ที่ว่างภายในตลาดเก่าจาว

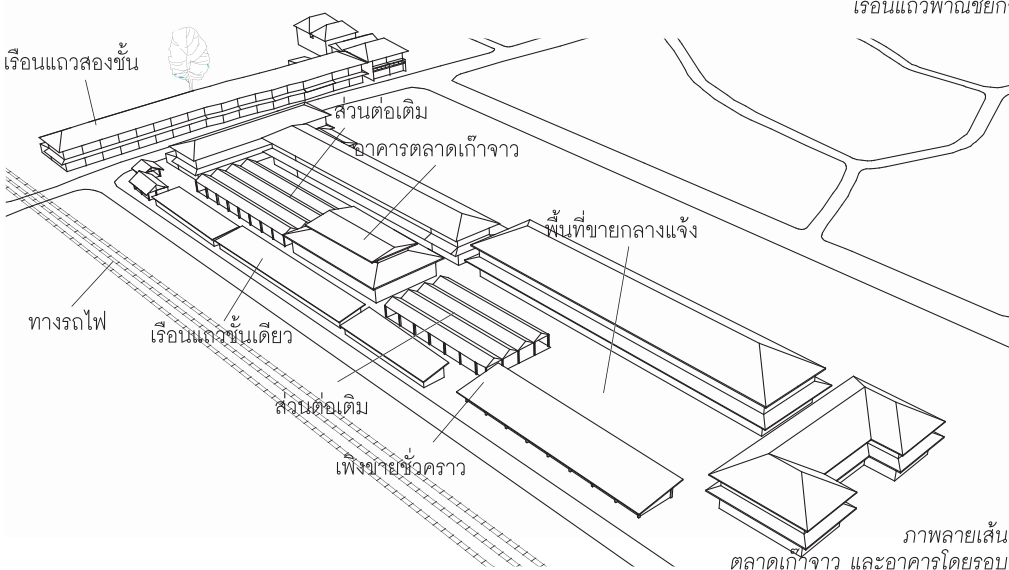
ช่องแสงที่เกิดจากระยะของหลังคา

เรือนแถวพาณิชยกรรม หน้าตลาดเก่าจาว(ต่อภาพ)

เรือนแถวรอบตลาดเก่าจาว

กายภาพ และสถาปัตยกรรม

มีลักษณะเป็นอาคารล้อมรอบ ทำให้ตรงกลางกลายเป็นพื้นที่โล่ง จึงมีการสร้างตลาดขึ้น ชื่อว่า ตลาดรัตน (แต่ผู้คนติดปากที่จะเรียกว่า กาดเก่าจาว) อาคารที่ล้อมรอบเป็นอาคารไม้สองชั้น ขณะที่บริเวณริมถนนจะมีห้องแถวไม้ชั้นเดียววางตัวอยู่ พื้นที่ตลาดยังต่อเนื่องกับคอร์ทเทนนิสด้วย

รายละเอียดองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ช่องแสงส่วนใหญ่ยังใช้ผ้าใหลอยู่

วิถีชีวิต ย่านตลาดเก่าจาว

เดิมบริเวณตลาดมีต้นชะจาว(เก่าจาว)อยู่ ณ บริเวณใกล้รางรถไฟ จึงถือเรียกชื่อตลาดตามนั้น ตลาดเก่าจาวจะเปิดตลาดตอนเช้ารอบเดียว แม่ค้า และลูกค้าก็จะมาจากย่านชุมชนใกล้เคียง ทั้งศรีบุญเรือง นาก่วม ตลาดแห่งนี้ขายของสด เครื่องใช้ สินค้าอุปโภคบริโภคเป็นหลัก

เรือนแถวรอบตลาดเก่าจาว

วิถีชีวิต ตลาดโชคชัย

มีการระบุตามป้ายว่า สร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๙๙ พื้นที่โดยรอบของตลาดโชคชัย ในอดีตมีป่าเตย ต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ หลังเรือนแถวจะเป็นโรงงานย้อมผ้าเสื้อหม้อห้อม จากการสัมภาษณ์ในพื้นที่มีข้อมูลว่า เดิมตลาดนี้เป็นตลาดที่หน้าสถานีรถไฟ แต่ได้ย้ายมาค้าขายในที่ปัจจุบัน เนื่องจาก ไม่สะดวกในการเดินทางของผู้ซื้อ

สินค้าในตลาดปัจจุบันจะเป็นของกินของใช้ในชีวิตประจำวัน ตลาดโชคชัยปัจจุบันชนเขาลงอย่างเห็นได้ชัด

ตลาดโชคชัย
อีกตลาดหนึ่งที่รองรับการบริโภคของผู้คนในย่านสลับดูรจากตลาดเก่าจาว

กายภาพ และสถาปัตยกรรม

อาคารที่ล้อมรอบตลาดเป็นเรือนแถวไม้ชั้นเดียว หลังคา มุงกระเบื้องดินเผา ฝาผนังเป็นฝาไม้ตีตามนอน ขณะที่มีการเปิดช่องแสงด้านบน

ขณะที่ตัวตลาดเป็นอาคารโรงโม่ มุงกระเบื้องสังกะสี มีการเปิดช่องแสงให้สว่างภายในตลาด ภายในก่ออิฐทำเป็นแผงเพื่อค้าขาย

อาคารเรือนแถวไม้ที่ล้อมรอบตลาด

ที่ว่างภายในของอาคารตลาดโชคชัย
ลักษณะโครงสร้างคล้ายกับตลาดเก่าจาว

รูปแบบช่องเปิด ประตูบานเฟี้ยม และช่องแสงพบมากในกลุ่มเรือนแถวพาณิชยกรรม

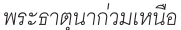
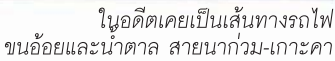
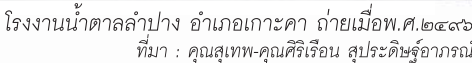
ส่วนต่อเติมของตลาดโชคชัย
ลักษณะเป็นทางเดิน(Corridor)ที่มีการตั้งแผงแบบชั่วคราว

รูปแบบกลุ่มอาคาร

ดังที่กล่าวมาแล้ว ตลาดโชคชัย เป็นตลาดที่เกิดจากการล้อมรอบของ เรือนแถวไม้ ๒ แถวและประชิดกับด้านหลังของอาคารพาณิชย์อีกสองด้าน ขณะที่ทางเข้า-ออกของตลาดมีทางเดียว

แผนที่แสดงบริเวณตลาดโชคชัย

โรงงานซรามิก หรือโรงถ้วยกระเจายาวอยู่มาก โดยเฉพาะบ้านนาแก้วได้ ซึ่งนายทุนที่มาตั้งโรงงานเห็นว่า โกลัสดานีรโดไฟ ทำให้ขนส่งได้สะดวก

กายภาพ และสถาปัตยกรรม

พิจารณารูปแบบสถาปัตยกรรม จะเห็นว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

โรงงาน

ย่านนาแก้วเป็นพื้นที่ที่มีการใช้งานหลากหลาย ทั้งบ้านพักอาศัยและโรงงาน ซึ่งบางส่วนก็แทรกอยู่ร่วมกับชุมชน เช่น โรงงานเซรามิก บางส่วนก็ตั้งอยู่บนถนนพหลโยธิน เช่น โรงฟอกหนัง โรงไม้

อดีตโรงงาน "ไถ้อิว" ผลิตน้ำตาล แปะแซ และไม้แป้น

โรงงานประเภทต่างๆ ที่กระจายตัวในพื้นที่นาแก้ว

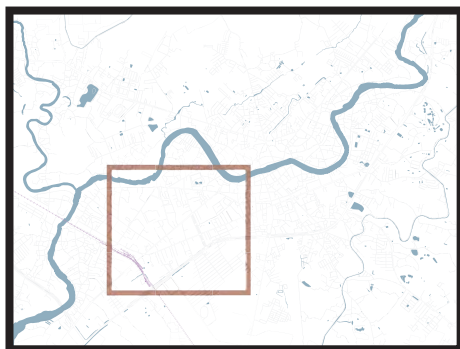

บ้านพื้นดินประยุกต์บริเวณนาแก้ว

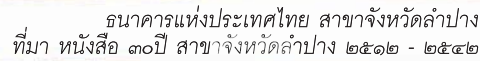

ถูกข้าว มีการเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานตามยุคสมัยเช่น เป็นโรงเรียนทำเซรามิก

หอผีป่วน รูปแบบการก่อสร้างเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

- ๑ บ้านพระยาสุรนคร
- ๒ พิพิธภัณฑ์ธนาคารไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
- ๓ อาคารแบบตึกจีน
- ๔ โรงเลื่อยจักร ลำปางวนชัย
- ๕ มูลนิธิลำปางสงเคราะห์
- ๖ มูลนิธิพุทธรมจิน
- ๗ คริสตจักรลำปางแบ็บติสต์

อาคารยกส่าย(โรงเรียนมัธยมวิทยา)

โรงเรียนกงลียวา(ประชาวิทย์)ก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.๒๕๓๐
โดยชาวจีนโพ้นทะเลในจังหวัดลำปาง

ทางด้านคริสตชนที่เข้ามามีบทบาทบริเวณสบตุ๋ย เห็นจะเป็นคุณพ่อมิราเบล และคุณพ่อนิโคลาส บุญเกิด กฤษบำรุง ที่ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็น เจ้าอาวาสวัดคาทอลิกองค์แรกของลำปาง สมัยคุณพ่อเอเทียง กรางษ์ ได้รับการถวายที่ดินให้วัด จึงสร้างวัดขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๙๔ ชื่อวัดโรมันคาทอลิกลำปาง

โรงเรียนอูโนทัยเป็นโรงเรียนเอกชนคาทอลิกแห่งแรกในจังหวัดลำปาง เปิดทำการสอนตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๘๕ และยังเป็นที่ตั้ง **โบสถ์พระแม่เมืองลู่รุด**ด้วย ต่อมาผู้ดูแลโรงเรียนอูโนทัย เจ้าอาวาสวัดคาทอลิกลำปาง ได้เสนอให้เปิดโรงเรียนสาขาของคณะภราดาเซนต์คาเบรียลแห่งประเทศไทยในปีพ.ศ.๒๕๐๑ จึงเกิดเป็น**โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง** เดิมชื่อโรงเรียนอูโนทัย(ชาย)

โรงเรียนอูโนทัย

โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง

อาคารพิพิธภัณฑ์ธนาคารไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
โครงการวัดด้านการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นปีพ.ศ. ๒๕๕๐

บ้านพระยาสุเรนทร์
อาคารที่มีองค์ประกอบครบถ้วนและสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็น ภูเขา บ่อน้ำ ถังสูง ลานบ้าน

อาคารพิพิธภัณฑ์ธนาคารไทย อาคารรูปทรงอังกฤษปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย เดิมเป็นที่ทำการบริษัทแบงค์สยามกัมมาจล สาขาลำปาง จนเมื่อทำการก่อสร้างอาคารสำนักงานใหม่จึงทำการบูรณะ และเปลี่ยนเป็นบ้านพักหัวหน้าสำนักงาน และพิพิธภัณฑ์ตามลำดับ

เช่นเดียวกัน **บ้านพระยาสุเรนทร์** ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดคนแรกของนครลำปาง อาคารรูปทรงอย่างอังกฤษมีมุขแปดเหลี่ยมด้านหน้า มีการจัดผังภูมิทัศน์เป็นรูปทรงเรขาคณิตอย่างตะวันตก และมีองค์ประกอบอื่นๆคือ ภูเขา บ่อน้ำ ถังสูง และเรือนคนใช้

ยังมี**อาคารสวยงามบนถนนจักรไฮ** เป็นอาคารตึกจีนร่วมสมัยไม่มีหลังคา มีเงาเงินบริเวณระเบียงชั้นสองเป็นสัญลักษณ์เพื่อแบ่งบอกรูปแบบได้เป็นอย่างดี

โดยรวมแล้วรูปทรงของอาคารคล้ายกับอาคาร "อยู่ฮวด" บริเวณถนนประสาธน์มตรามาก ต่างกันเพียงรายละเอียดเล็กน้อย

เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ในพื้นที่มีอยู่ในซอยแยกเข้าไปจากถนนใหญ่ซึ่งพบไม่มากนัก

เป็นเรือนไม้จริงหลังคาจั่ว สร้างขึ้นในยุคหลังอายุสมัยราว ๓๐-๔๐ ปี มีทั้งที่มีการแปลงใหม่ และยกมาตั้งจากที่อื่น

อาคารตึกจีนบนถนนจักรไฮ

เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ ที่กระจายตัวอยู่ทั่วบริเวณ

ผังแสดงภาพรวม

อุโบสถแบบพม่า

บ่อน้ำโบราณ

ต้นโพธิ์ วัดศรีรองเมือง

พระพุทธรูปไม้สักศิลปะพม่า

ศาสนสถานที่เกี่ยวข้องตามแนวนอนทำคราบน้ำอะ

วัดท่าคราวน้อย, วัดศรีบุญเรือง, คริสต์จักรพรรดิคุณสมบุรณ์, มลนิธิบุญกว้าง

บ้านสร้างโต สร้างโดยพ่อเลี้ยงสร้างโต

โกดังไม้ ถนนท่าคราวน้อย

รูปแบบการเปิดหน้าต่างโค้ง
เป็นแบบบานหมุน ๑๘๐ องศา

วิเศษวิเศษ

ถนนท่าครวน้อยเป็นถนนเรียบแม่น้ำวัง เป็นพื้นที่มีวิถีชีวิตที่แตกต่างหลากหลาย ตลอดถนนปรากฏลักษณะสภาพแวดล้อมและสิ่งก่อสร้างที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ เช่น บ้านสวน ถนนในหมู่บ้านที่มีลักษณะคดเคี้ยว วัดแบบพื้นเมือง วัดไทใหญ่ มุสลิมจีน โบสถ์คริสต์

ยังปรากฏภูมิปัญญาพื้นบ้านของหมอพื้นเมือง คือ **พ่อเลี้ยง
อุ่น ใจจิรา** บ้านศรีบุญเรืองที่ใช้พืช สมุนไพรในการรักษาโรค แม้
พ่อเลี้ยงอุ่นจะสิ้นไปแล้วแต่ปัจจุบันทายาทยังคงสืบทอดกันอยู่

สถาปัตยกรรม

วัดศรีรองเมือง เดิมชื่อ**วัดท่าคราวน้อย**พม่าสร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๔๔ โดยคณะศรัทธาชาวพม่า ในสมัยที่ล่าปางเป็นศูนย์กลางการทำไม้ สกนปัตยกรรมที่สำคัญได้แก่ วิหารไม้ หลังคาจั่วซ้อนชั้นตามแบบศิลปะพม่า ประดับตกแต่งภายในด้วยลายไม้แกะสลักและลายปูนปั้นลงรักปิดทองประดับด้วยกระจกสีสวยงาม

ในบริเวณวัดศรีรองเมืองมีอาคารหลังหนึ่งที่น่าสนใจ คือ
เว็จกุฎีเก่าของวัดซึ่งเป็นอาคารไม้รูปทรงแบบศาลา มีหลังคาแบบ
ปั้นหยา มีปีกนกรอบ ยกคอสองสูง และซ้อนจั่วสามชั้นบนคอสอง
วัสดุเป็นกระเบื้องไม้ มีการตกแต่งชายคาด้วยไม้ฉลุสวย

*วิหารไม้แบบไทใหญ่ วัดศรีรองเมือง ขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๔

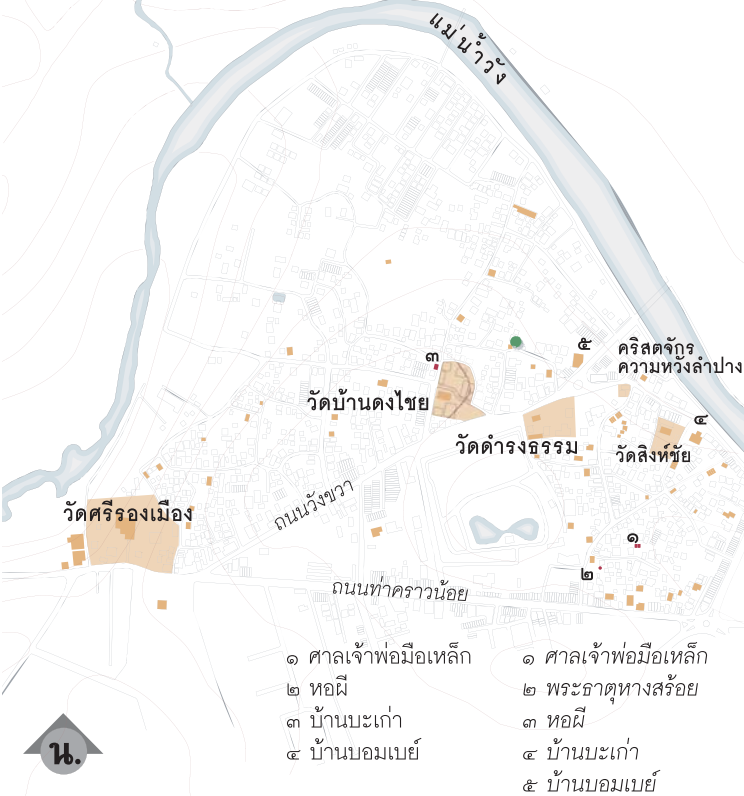
นอกจากนั้น วัดที่เรียงรายตามแนวถนนท่าครวน้อยมีทั้ง
วัดท่าครวน้อย, วัดศรีบุญเรือง ที่เป็นวัดพื้นเมือง คริสตจักรกิตติคุณ
สมบูรณ และมูลนิธิบุญกว้างลำปาง

บ้านสา่งโต บ้านของพ่อเลี้ยงสา่งโต พ่อเลี้ยงค้าไม้ไทใหญ่
เป็นกำลังสำคัญรวบรวมผู้มีจิตศรัทธาสร้างวัดศรีทองเมือง

ลักษณะอาคาร เป็นรูปทรงตะวันตกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย มีบริเวณกว้างขวาง เป็นอาคารพักอาศัยขนาดใหญ่และสวยงามเพียงหลังเดียวในพื้นที่

แผนที่ แสดงพื้นที่บริเวณบ้านดง บ้านสิงห์ชัย

ความเชื่อ วิถีชีวิต

บ้านดงไชย ปรากฏหอผิอยู่ด้านหลังวัด ซึ่งเป็นที่นับถือกันอย่างมากของชาวบ้านคู่กับความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา

บ้านสิงห์ชัย ก็ปรากฏความเชื่อเรื่องผีเช่นกัน โดยเฉพาะเจ้าพ่อขอมือเหล็กที่นับถือกันอย่างมาก ซึ่งสะท้อนออกมาด้วยความใหญ่โตและซับซ้อนกว่าหอผีทั่วไป ขณะที่บ้านสิงห์ชัยเคยถูกกล่าวขานว่า เป็นแหล่งสร้างและซ่อมรถม้า แหล่งใหญ่ที่สุดก่อนที่จะจบเขาลงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ต้องสูญเสียม้า และรถม้าไปกับไฟสงคราม

พระยาพรหมโวหาร กวีเอกแห่งล้านนา ถือกำเนิดบริเวณบ้านหน้าวัดดำรงธรรม เมื่อพ.ศ.๒๓๔๕ และบวชเรียนที่วัดสิงห์ชัย ได้ถวายตัวเป็นกวีเอกประจำราชสำนักนครลำปาง แต่ภายหลังมีเหตุให้ต้องระหกระเหินไปเมืองแพร่ เมืองลับแล และเมืองเชียงใหม่ ท่านฝากงานสำคัญไว้ก็คือ คำว่พระยาพรหม คำจ่มพระยาพรหม และอื่นๆ ปัจจุบันมีการสร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้ บริเวณริมแม่น้ำวังฝั่งบ้านดงไชย ใกล้สวนสาธารณะเขื่อนยางเฉลิมพระเกียรติ

สถาปัตยกรรม

บ้านบะเกา เรือนไม้ทรงพื้นเมืองโบราณ รูปแบบและการเลือกใช้วัสดุอาคารคล้ายบ้านแสนัก และเรือนเจ้าแม่ยอดคำเป็นบ้านขนาดใหญ่ มีบริเวณกว้างขวาง

บ้านบอมเบย์ อดีตเป็นสำนักงานบริษัทค้าไม้ สัญชาติอังกฤษ ชื่อว่าบริษัท บอมเบย์เบอร์มา จำกัด เป็นเรือนไม้พื้นดินก่อฐานด้วยอิฐเคยเป็นกองบัญชาการกองทัพบกที่กองทัพบกไทยได้เตรียมแผนการบุกยึด ช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

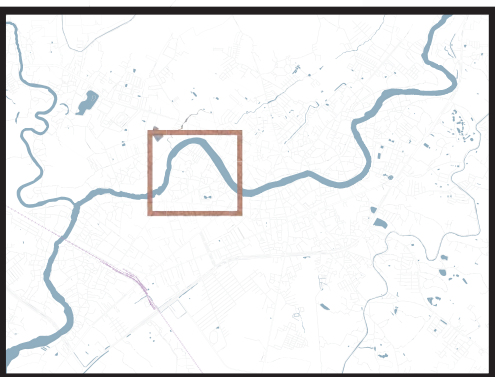
มีบ้านพื้นดินประยุกต์ขนาดย่อม กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ลักษณะหลากหลาย ตามแต่ฝีมือช่างท้องถิ่นจะคิดออกแบบ ทำให้มีบ้านพื้นดินประยุกต์ ที่มีความหลากหลายในพื้นที่

และพบกุ๊วที่ยังมีองค์ประกอบสมบูรณ์อยู่เพียงสองหลังจากที่ในอดีตจะมีอยู่ทั่วแทบทุกครัวเรือน

ประวัติศาสตร์และพัฒนาการ

บ้านดงไชยนั้น มีประวัติการอพยพมาจากอีกฝั่งแม่น้ำ มาตั้งวัด เนื่องจากบริเวณวัดเดิมถูกแม่น้ำวังขุดตลิ่งพัง จึงทำการย้ายมาเมื่อกว่า ๒๐๐ ปีที่ผ่านมาสร้างวัดบ้านดงไชย ขณะที่ลักษณะพื้นที่ของบ้านดงจะมีพื้นที่ลาดต่ำลงไป กลายเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ จึงใช้พื้นที่เป็นสวนผัก บ้างก็เรียกกันว่า บ้านเกาะ

บ้านสิงห์ชัย มีความสำคัญหลายประการ ตั้งแต่เคยเป็นวัดที่พญาพรหมโวหาร กวีเอกแห่งล้านนาได้บวชเรียนที่นี่ ขณะที่พญาพรหมโวหารบ้านอยู่บริเวณบ้านเกาะตรงข้ามวัดดำรงธรรมในปัจจุบัน

ฝั่งแสดงภาพรวม

บ้านบะเกา ถนนทิพย์ช้าง

บ้านพื้นดินประยุกต์ โครงสร้างทำจากไม้จริงส่วนวัสดุบุผิวผนังมีทั้งฝาไม้จริงและฝาไม้ไผ่ขัดตะ

วัดสิงห์ชัย

อนุสาวรีย์พระยาพรหมโวหาร บริเวณเขื่อนยาง

พื้นที่บ้านดงในส่วนที่เป็นที่ราบต่ำริมแม่น้ำวัง

(ซ้ายและบน) ศาลเจ้าพ่อมือเหล็กบ้านสิงห์ชัย

พระธาตุทางสร้อย บ้านสิงห์ชัย

บ้านบอมเบย์ อดีตที่ทำการบริษัทค้าไม้บอมเบย์เบอร์มา

(บน) ช่วงโบโล
ที่มา : คุณสุวรรณ์ ชูโต
(บนซ้าย) ยุงข้าว
(ขวา) ร้วไม้ไผ่

■ แสดงสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ปี พ.ศ.๒๓๒๕ (ทริกัญไชยถึงล้านนา)

■ แสดงพื้นที่ที่พบสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัยปี พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๔๑๗ (เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง)

■ แสดงสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัยปี พ.ศ.๒๔๑๗ - ๒๔๕๙ (ปฏิรูปหัวเมืองเหนือ)

■ แสดงสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัยตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๙ (รถไฟเข้ามานครลำปาง)

● แสดงสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อวิถีชีวิตโดยไม่ระบุช่วงสมัย ได้แก่ หอผี

■ แสดงพื้นที่ที่พบสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ปี พ.ศ.๒๓๒๕ (ทริกัญไชยถึงล้านนา)

■ แสดงพื้นที่ที่พบสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัยปี พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๔๑๗ (เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง)

■ แสดงพื้นที่ที่พบสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัยปี พ.ศ.๒๔๑๗ - ๒๔๕๙ (ปฏิรูปหัวเมืองเหนือ)

■ แสดงพื้นที่ที่พบสิ่งที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปางในช่วงสมัยตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๙ (รถไฟเข้ามานครลำปาง)

▬ แนวกำแพงเมืองที่ปรากฏ
City wall - evident

▬ ประตูเมือง
City gate

▬ ถนน
Road

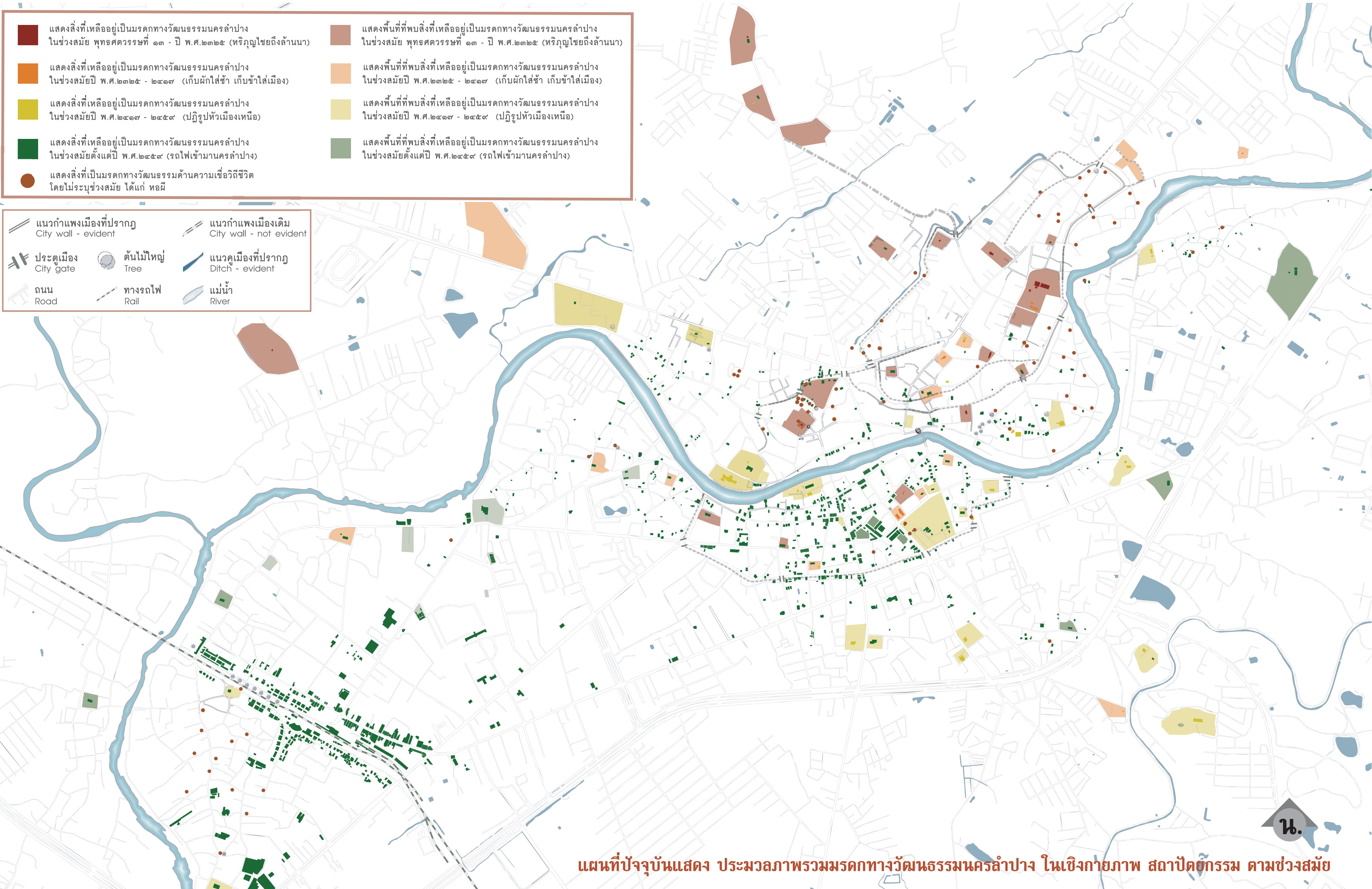
▬ แนวกำแพงเมืองเดิม
City wall - not evident

● ต้นไม้ใหญ่
Tree

▬ ทางรถไฟ
Rail

▬ แนวคูเมืองที่ปรากฏ
Ditch - evident

▬ แม่น้ำ
River

แผนที่ปัจจุบันแสดง ประมวลภาพรวมมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง ในเชิงกายภาพ สถาปัตยกรรม ตามช่วงสมัย

ประมวลภาพรวมด้านกายภาพ สถาปัตยกรรม และสิ่งปลูกสร้าง ที่เหลืออยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่านครลำปาง ยกตัวอย่างให้เห็นตามช่วงสมัย

มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอาคาร สถาปัตยกรรม (Building)

มรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่อาคาร สถาปัตยกรรม (Non-Building)

โบราณสถาน

ศาสนสถาน

อาคารอยู่อาศัย

อาคารการพาณิชย์

อาคารสาธารณะ

สิ่งทีสะท้อนถึงคุณค่า ประเพณี ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตต่างๆ

ช่วงสมัยราวๆ ปีพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - พ.ศ.๑๔๔๔ (หรือช่วงสมัยทริภุญไชย)

๑.วัดทุ่งยาว(ร้าง) เหลือเพียงซากอิฐของวิหาร

ร่องรอยหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลือให้เห็นถึงช่วงสมัยทริภุญไชยนั้นน้อยมาก โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นจำพวกพระพิมพ์และโบราณวัตถุอื่นๆ

ช่วงสมัยปี พ.ศ.๑๔๔๕-๒๓๒๔ (จากปี พ.ศ.๑๔๔๕ -ธนบุรี -ร.๑ หรือช่วงสมัยล้านนา)

๑.กุ๋เจ้ายาสุดตา
๒.เจดีย์ร้างวัดป่าพร้าว
๓.วัดคูเมือง (ร้าง)

๔-๕.วัดปงสนุก
๖.วิหารวัดแสงเมืองมา
๗.วิหารวัดประตูปอง

๑.เจดีย์วัดคูคำ
๒-๓.เจดีย์และวิหาร วัดพระแก้วดอนเต้า
๔.เจดีย์และวิหารวัดม่อนกระโทง
๕.วัดแจ่งหัวริน
๖.เจดีย์วัดประตูดั้นมั้ง
๗.เจดีย์วัดดอกบัว
๘.เจดีย์และวิหารวัดดอกพร้าว
๙.เจดีย์วัดพระเจ้าทันใจ
๑๐.เจดีย์วัดหนองละคอน

เป็นช่วงสมัยที่พุทธศาสนารุ่งเรือง มีการสร้างวัดกันมาก หลายแห่งมีการบูรณะในทุกยุคทำให้ยังคงสภาพที่ดีให้เห็นอยู่

ช่วงสมัยปี พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๖๖ (ร.๒ -ร.๕ หรือช่วงสมัยเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง)

โบราณสถานทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้วและอยู่ในบัญชีรายชื่อ นั้น พบว่าอยู่ในราวช่วงสมัยล้านนาถึงสมัยเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองมากที่สุด

๑.หอระมอก (ป้อมปืน)
๒.วิหารวัดคะตึกเชียงม่วน
๓.วิหารวัดหัวข่วง
๔-๕-๖.วัดสุขาดาราม

๑.เจดีย์วัดบุญวาทย์วิหาร
๒.วัดบุญยืน
๓.วัดท่าครวน้อย
๔.วัดช่างแต้ม
๕.วัดเขตนวัน
๖.วัดป่าดัวะ
๗.เจดีย์วัดศรีบุญโยง

เป็นช่วงสมัยที่มีการสร้างวัดกันไม่มาก เนื่องจากเป็นช่วงของการสร้างเมืองและส่วนใหญ่ที่พบจะมีการบูรณะสร้างใหม่

เรือนโบราณ บ้านเจ้าเมยออดคำ

อาคารบ้านเรือนร้านค้าสะท้อนถึงความรุ่งเรืองจากการค้าไม้และการเข้ามาของต่างชาติ

ตัวอย่าง เรือนร้านค้าพาณิชย์

๑.อาคารบริษัทฮอสตอเซียติก จำกัด (แอ่งไกลไทย)
๒.บ้านบอมเบย์ (ที่ตั้งบริษัทบอมเบย์)
๓.อาคารสำนักงาน บริษัท แอล ที เลียวโนแวนส์
๔.อาคารฟองหลี
๕.อาคารหม่องห่วยลิน
๖.อาคารเฮียนซีโกลี
๗.เด็กแดง

อาคารสาธารณะต่างๆ

๑.โรงพยาบาลแวนแซนวูร์ด
๒.โรงเรียนวิชานารี
๓-๔.โรงเรียนเคนเน็ตแม็คเคนซี
๕.โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย

ความเชื่อและวิถีชีวิตท้องถิ่น มีมาแต่โบราณ ยังเป็นที่ศึกษากันต่อไปว่าเกิดมีมาแต่ยุคสมัยใด และได้สืบสานมาจนกระทั่งปัจจุบัน

๑.หมี่ปูย่าในรูปแบบต่างๆ สำหรับสักการบูชาตามความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ
๒.ศาลเจ้าต่างๆ สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีมาแต่โบราณ
๓.ผู้ช้าว หรือเรียกว่า ลูกช้าว ในภาษาล้านนา สะท้อนถึงความเป็นวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมของผู้คนในสมัยก่อน
๔.บ่อน้ำ ที่พบในปัจจุบันนี้ส่วนมากไม่ได้ใช้งานแล้ว เนื่องจากมีระบบการส่งน้ำที่ทันสมัยกว่าเข้ามาแทนที่

ช่วงสมัยปี พ.ศ.๒๔๖๗-๒๔๘๘ (ร.๕ หรือช่วงสมัยปฏิรูปหัวเมืองเหนือ)

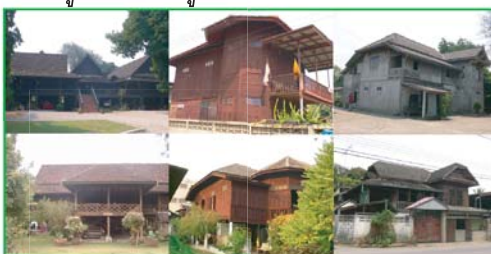

๑.วิหารวัดศรีชุม
๒.อุโบสถวัดศรีชุม
๓.วิหารวัดศรีทองเมือง

เป็นช่วงสมัยที่ปรากฏวัดแบบพม่ามากที่สุด

ตัวอย่างรูปแบบเรือนอยู่อาศัยที่พบในช่วงสมัยนี้

๑-๒.วัดม่อนจำศีล
๓.วัดเกาะวาลูการาม
๔-๕.วัดป่าฝาง
๖.วัดท่ามะโค
๗.วัดไชยมงคล
๘-๙.วัดม่อนปู่ยักษ์
๑๐-๑๑.วัดป่ารวก
๑๒.เจดีย์วัดจองคำ

ปรากฏวัดแบบพม่า ตัวอย่างเช่น

ช่วงสมัยปี พ.ศ.๒๔๘๙-๒๕๐๐ (ร.๕ - ร.๙ หรือช่วงสมัยที่รถไฟเข้ามา)

เป็นช่วงสมัยที่ปรากฏการเผยแพร่ศาสนาอื่นๆ ที่นอกเหนือจากพุทธศาสนาแบบมหายานและเถรวาท

ปรากฏคริสต์จักรและศาลเจ้าจีน ตัวอย่างเช่น

๑.คริสต์จักรลำปางแบบบิสต
๒.The full gospel church
๓.มัสยิดอัลฟาลาฮ์
๔.ศาลเจ้าแม่ทับทิม
๕.ศาลปู่เจ้าก่ง
๖.ศาลเจ้าปู่เจ้าก่ง-มา สาขาสดุย

ตัวอย่างรูปแบบเรือนอยู่อาศัยที่ได้รับอิทธิพลจากต่างชาติ

ร้านค้าอาคารพาณิชย์ได้รับอิทธิพลจากต่างชาติ

อาคารสาธารณะต่างๆ ในยุคสมัยหลัง

๑.สถานีรถไฟนครลำปาง
๒.พิพิธภัณฑสถานลำปาง
๓.พิพิธภัณฑสถานสุรศักดิ์มนตรี
๔.อาคารยกถ่าย โรงเรียนมัธยมวิทยา (จีน)
๕.โรงเรียนอรัญญิก (คริสต์)
๖.โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง (คริสต์)
๗.โรงเรียนลำปางวิทยา (จีน)

สิ่งก่อสร้างที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่

ตัวอย่างเช่น
๑.หอนาฬิกา
๒.สะพานรางรถไฟ
๓.สะพานตา

การศึกษา สำรวจพื้นที่และจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ใช้เวลากว่า ๕ เดือนที่ผ่านมา ด้วยการวางกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วน ทั้งใน ส่วนของกิจกรรมสร้างความตื่นตัวของผู้คน ตลอดไปจนถึงการประชุมทางวิชาการ ทั้งนี้ก็เพื่อตอบโจทย์ของการทำหนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีเจตจำนง ให้ใช้เป็น จุดอ้างอิงร่วมกัน อันหมายถึงว่า ต้องได้รับความยอมรับ เชื่อถือทาง วิชาการ ขณะเดียวกันก็เป็นที่ยอมรับ เข้าใจได้ของสาธารณะด้วย

หากจะกล่าวถึงผลที่ได้จากการดำเนินการโครงการนั้น สามารถจำแนก ได้ ๒ ส่วน คือ ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ และภาวะความตื่นตัวของผู้คน ในลำปางภายใต้ประเด็นเมืองเก่า

ในส่วนแรกก็คือ **หนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง** เล่มนี้ ซึ่งมุ่งหวังว่าจะเป็นฐานความรู้เพื่อแจกจ่ายไปตามชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สถาบันการศึกษาต่างๆ ศาสนสถาน เพื่อการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนอย่างหลากหลาย ทั้งยังอาจนำไปสู่การร่วมคิด และเพิ่มเติมปรับปรุงแก้ไขข้อมูลในวันข้างหน้า ซึ่ง ความคึกคักเหล่านี้นับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้คนเห็นความสำคัญ และนำไป สู่การแสดงบทบาทจุดยืนในแง่มุมต่างๆเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนั้น อาจนับรวม **ซีดีรวมภาพเมืองเก่านครลำปาง** ที่ได้รับฉันทานุมัติจากเจ้าของภาพ แล้วว่า สามารถเผยแพร่เป็นความรู้และทรัพยากรสาธารณะได้ โอกาสตรงนี้จะ เป็นการเปิดช่องทาง การมีส่วนร่วมของผู้คนเพิ่มเติมในอีกมิติหนึ่ง จนสามารถ รวบรวมและผลิตเพิ่มเติม ทำเป็นชุดๆเผยแพร่ได้ เช่น ชุดภาพเก่าของตระกูล คนจีนลำปาง คนไทใหญ่ลำปาง เป็นต้น

อีกส่วนหนึ่งก็คือ **ความคึกคักตื่นตัวของผู้นครลำปาง** อันเกิดจากการได้มี ประสบการณ์ร่วม เป็นส่วนหนึ่งของการร่วมรับรู้แลกเปลี่ยนให้ข้อมูล จนทำให้ บางท่าน รับเป็นอาสาสมัครลงพื้นที่สำรวจและสืบค้นไปด้วยกัน ความคาดหวัง ก็คือ การที่คนลำปางเห็นประเด็นเมืองเก่า เป็นเรื่องของตน เป็นประเด็นสาธารณะ ที่ต้องการ ลูกขึ้นมาแสดงเจตนารมณ์ในเรื่องเกี่ยวกับเมืองเก่า ซึ่งจะเป็นการสร้าง คุณภาพของคน ของบ้านเมือง ซึ่งนำไปสู่การคิดอ่านในเรื่องอื่นๆ ที่เป็นเรื่อง สาธารณะอีกด้วย

ลายเส้นแสดงบรรยากาศ ความคึกคัก ในการแลกเปลี่ยนประเด็นเมืองเก่า บนพื้นที่สาธารณะของเมือง ลำปาง
ลายเส้นโดย เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์

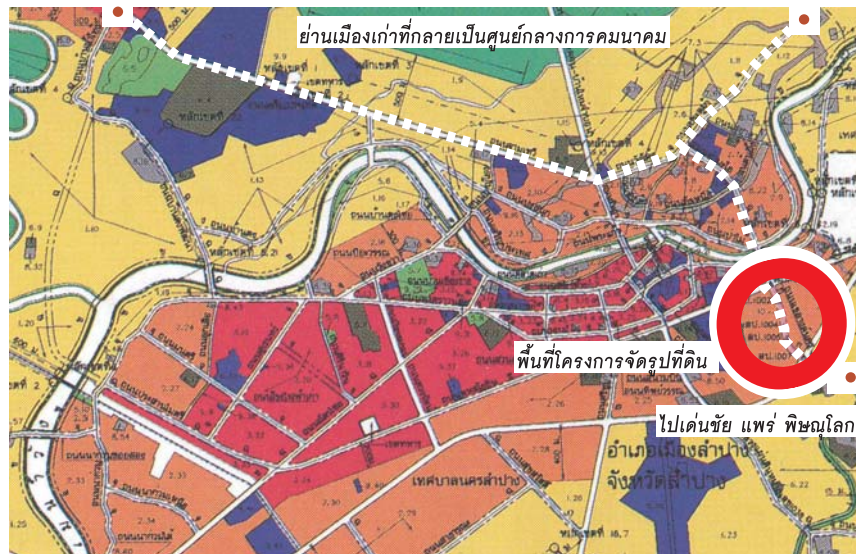

ภาพแสดงการมีส่วนร่วมของชาวลำปางในเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ณ วัดปงสนุก เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๔๙

- ประโยชน์ของแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม มีการกล่าวถึงไว้ ๔ ประการ อันได้แก่
- ๑.เป็นฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปอ้างอิงหรือประยุกต์ ใช้ในงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาในระดับท้องถิ่น
 - ๒.เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการตรวจสอบ เฝ้าระวังการพัฒนาที่ไม่เหมาะสม และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลง ที่จะทำลายคุณค่าความสำคัญของพื้นที่
 - ๓.ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น ในกระบวนการวางแผนและ บริหารการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของตน
 - ๔.การสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ คุณค่าความสำคัญของพื้นที่เพื่อ สร้างการรับรู้สาธารณะ อันจะนำไปสู่ความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการอนุรักษ์ และพัฒนาต่อไปในอนาคต

ไปเชียงใหม่

ไปแจ้ห่ม วังเหนือ เชียงราย

แผนภาพแสดงการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคม มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่กลางเมืองเก่า
หลังจากที่มีการจัดรูปที่ดินเสร็จแล้ว

ปรับปรุงจาก : ไฟล์ภาพแนบใน กฎกระทรวงฉบับที่ ๔๖๑ (พ.ศ.๒๕๔๓) ผังเมืองรวมจังหวัดลำปาง

ที่มา : หนังสือพิมพ์ ลำปางนิวส์ ฉบับวันที่ ๑๖-๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕

นอกเหนือไปจากนั้น ยังสามารถนำไปขยายผลไปสู่ปริมาณพลอื่นๆได้อีก
ไม่ว่าจะเป็นการนำไปต่อยอด เพื่อสร้างสรรค์แหล่งเรียนรู้สาธารณะประจำเมือง
ในกรณีนี้อาจนำการเชื่อมโยงข้อมูลความรู้นี้ ไปต่อยอด ค้นคว้าเพิ่มเติม ปรับปรุง
ด้วยการแลกเปลี่ยนกันทั่วทั้งเมือง เพื่อพัฒนาเนื้อหาของชาวลำปางขึ้นร่วมกัน
อันเป็นที่ยอมรับ และภาคภูมิใจ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นไปโดย มิได้มองการ
สร้างอาคารเป็นตัวตั้ง แต่หัวใจอยู่ที่ภาวะของสาธารณะ ที่ได้โอกาสวิสาสะกันจน
ปรากฏเนื้อหา และความต้องการลักษณะทางกายภาพ ตัวอาคารเป็นขั้นตอน
ต่อมา ในนาม พิพิธภัณฑ์เมือง หรือ หอศิลปวัฒนธรรมนครลำปาง

หรือการวิจัยศึกษาขยายผลซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้วิชาการวิชาชีพได้ลง
สนามจริง ร่วมกับสาธารณะที่จะเป็นผู้กำหนดโจทย์ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นปัญหา
อันเนื่องด้วยเมืองเก่าลำปางในกรณีต่างๆ ได้แก่ เรื่องกรรมสิทธิ์ในพื้นที่เมืองเก่า
ที่ขาดเอกสาร หรือนโยบายรัฐที่มีผลต่อเมืองเก่า เช่น โครงการจัดรูปที่ดิน ที่เปิด
เส้นทางให้การคมนาคม จากถนนลำปาง-เด่นชัย เข้าสู่เมืองเก่าได้โดยตรง และจะ
เป็นจุดเชื่อมต่อกับถนนสายลำปาง-ห้างฉัตร และลำปาง-แจ้ห่มอีกด้วย

ในที่สุดแล้วอาจมีการนำไปขยายผลเป็นรูปแบบโครงการต่างๆ ที่มีงาน
วิชาการ วิชาชีพรองรับ ความรู้ความเข้าใจ เช่น โครงการจัดทำคู่มือดูแลรักษา
กำแพงเมืองเก่านครลำปาง คู่มือแนะนำการเลือกและวิธีปลูกพืชพรรณไม้ที่กลม
กลืนกับเมืองเก่า เป็นต้น

รถบรรทุกปูนซีเมนต์ชน
คานบน สะพานรัชกาลิเศกหัก
เมื่อคืนวันที่ ๑๐ พ.ค. ๒๕๔๘

ผลงานที่ปรากฏอยู่ในมือท่านนี้ ถูกผลิตออกมาด้วยข้อจำกัดและความ
สามารถระดับหนึ่งของผู้จัดทำ หวังว่าผลงานนี้จะได้อีกโอกาสเป็นส่วนหนึ่งของ
ข้อมูลตั้งต้นในการคิดอ่าน ดำเนินการเรื่องเมืองเก่าต่อไป ฉะนั้นความมุ่งหวังใน
การจัดทำหนังสือดังกล่าวจึงมิได้หยุดอยู่ที่ความเป็นเอกสารเล่มหนึ่งเท่านั้น หาก
แต่มองไปข้างหน้าถึงทิศทางที่จะปลุกสาธารณะชนคนลำปาง ผนวกกับหน่วยงาน
ท้องถิ่น ร่วมกันกำหนดอนาคต ในนามของเมืองเก่า ของพวกเราคนลำปาง ว่า
จะอย่างไร มีทิศทางไปเช่นใด ในความเป็นไปได้ต่าง ๆ นานา บนฐานความรู้
ที่ต้องเพิ่มเติม ปรับเปลี่ยนกันอีกมากมาย บนสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
เช่นกัน

History of an ancient city

There was the evidence that Nakhon Lampang, the ancient city, was established more than 1,000 years since Haripunchai Age. The obvious evidence shows that the city had been growing continuously until the Age of Lanna around 1845 B.E. Since then, Lampang had been under control of the Burmese ruling for 200 years before the age of settlement around 2325 B.E. At this time people from several northern areas were gathered build up the city.

More than one hundred years ago, the Siam government succeeded in centralizing all the provinces. That was the time of economic growth as capitalism. It could be seen from the investment of the merchants of several nationalities,Tai,Burmeses or Chinese. In 2459 B.E. The first railways from Bangkok extended to Lampang which highly affected the change of the city. A large number of Chinese labours flooded in.During the second World War,Japanese troops trooped into the city and made the British or the American who settled and lived here happily had to migrate to some other lands because their countries were against Japan in the World War. That great change as mentioned has affected until 2500 B.E.

Geographical Location

Even though Lampang has been known as an area of the plains among valleys called 'Lampang Basin' surrounded by moutains,within the city of Lampang appears the moutain in the east and the south very closely. Other hills called 'Mon' are scattered along waterway of the Wang river from the northeast to the southwest. Therefore appear the plains on the riversides and among the valleys.

The Way of life and the settlement

The geographical location as mentioned above also affected the appearance of the construction of the city and the settlement. The hills and highlands were imagined to be center of the universe according to the saying in Buddhism. Thus, several temples were founded on the hills while at the flat plain appeared the original way of life, agricultural dimension. The waterway played the important role of trade, transporting goods, from Lampang to Pak Nam Po(Nakorn Sawan) and forward to Bangkok.

The composition of the city in the very first age was complete in itself with the palace, temples and city walls. On the other hand,when the train arrived,the composition of the city became some other new things such as, clock tower or the fountain on the circle,etc. Architectural works and artifacts were inspired from the factors as explained.

Cultural heritage atlas,common point of reference

: Next step anticipation on the base of collective knowledge

The presentation written in this cultural heritage atlas has shown the process of the great attempt to connecting citizen to look forward together. It is a real challenge after this book is released that what the next approach should be.

เมืองเก่าแก่ที่สืบเนื่องกันมา

เมืองนครลำปางมีความเป็นมา ตั้งแต่สมัยทริภุญไชย กว่าพันปีมาแล้ว และยังมีหลักฐานชัดเจนด้วยว่า มีความสืบเนื่องมาจนยุคล้านนา ในราว พ.ศ.๑๘๔๕ ก่อนที่จะตกอยู่ในอำนาจการปกครองของพม่าราว ๒๐๐ ปี กว่าที่จะตั้งตัวได้ในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ราว พ.ศ.๒๓๒๕ ยุคนี้เองที่เกิดการกวาดต้อนไพร่พลทั่วหัวเมืองเหนือมาเป็นประชากรผู้สร้างบ้านแปงเมือง ในยุคต่อมาคือช่วงที่ รัฐบาลสยามวางนโยบายรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง และทำได้สำเร็จ เมื่อ ๑๐๐ กว่าปีที่แล้ว ซึ่งเป็นยุคที่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมกำลังเติบโตขึ้น ดังเห็นได้จากการลงทุนของ พ่อค้าไม้นักใหญ่ พม่า หรือพ่อค้าเรือชาวจีน ต่อเนื่องมาถึงยุคที่มีการเดินรถไฟสายเหนือมาถึงลำปาง เมื่อพ.ศ.๒๔๕๙ ที่ส่งผลอย่างสูงต่อความเปลี่ยนแปลงของเมือง มีการหลั่งไหลของแรงงานชาวจีนจำนวนมาก ขณะที่สงครามโลกครั้งที่ ๒ กองกำลังทหารของญี่ปุ่นเข้าเมืองนครลำปาง ทำให้ชาวอังกฤษ อเมริกันที่เคยมีหลักแหล่ง ใช้ชีวิตในลำปางอย่างคึกคัก ต้องอพยพออกจากเมืองไป เนื่องจากเป็นประเทศคู่สงครามกับฝ่ายญี่ปุ่น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสร้างผลกระทบอย่างใหญ่หลวงมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๖

สภาพทางภูมิศาสตร์

แม้ว่าจังหวัดลำปางจะเป็นที่ราบในหุบเขาที่เรียกว่า อ่างลำปาง มีภูเขาล้อมรอบทุกด้าน แต่เฉพาะภายในเมืองนครลำปาง ปรากฏภูเขาระยะใกล้เมืองในแนวตะวันออกและทางใต้ ขณะที่แม่น้ำโขงที่เรียกว่า ม่อน กระจายตัวอยู่หลายจุดโดยมีแม่น้ำวังไหลผ่านจากแนวตะวันตกเฉียงเหนือ ไปยังตะวันตกเฉียงใต้ จึงมีที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง และที่ราบระหว่างหุบเขาเกิดขึ้น

วิถีชีวิตกับการตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว ยังมีผลต่อลักษณะการสร้างเมือง และตั้งถิ่นฐานด้วย กล่าวคือ บริเวณม่อน และที่สูงได้ผูกกับคติจักรวาลในพุทธศาสนา จึงมีการสร้างวัดจำนวนมากขึ้นบริเวณม่อน ขณะที่พื้นที่ราบมีผลให้เกิดวิถีชีวิตทางการเกษตรซึ่งเป็นชีวิตแบบดั้งเดิม เส้นทางน้ำอันเป็นจุดเริ่มของการค้า ีรับส่งสินค้าจากนครลำปาง ไปยังปากน้ำโพ หรือกรุงเทพฯ องค์ประกอบของเมืองในยุคแรก ๆจะมีความสมบูรณ์ในตัวเองที่มีทั้งกำแพงเมือง วัด ขณะที่ในยุคหลัง เช่น ยุครถไฟเข้ามาถึง องค์ประกอบของเมืองจึงเปลี่ยนไปเป็นสิ่งอื่น เช่น หอนาฬิกา วงเวียนน้ำพุ เป็นต้น

งานสถาปัตยกรรมและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ก็มีเหตุปัจจัยมาจากประเด็นต่าง ๆที่อธิบายมาแล้ว

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม จุดอ้างอิงร่วมกันของสาธารณะ

: หวังการไปข้างหน้า บนพื้นฐานความรู้ร่วม (Collective Knowledge)

เรื่องราวที่ร้อยเรียงในหนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนี้ พยายามอย่างยิ่งที่จะแสดงให้เห็นกระบวนการดำเนินการที่พยายามจะเชื่อมโยงผู้คน และร่วมกันมองไปข้างหน้า จึงเป็นเรื่องท้าทายหลังจากหนังสือฉบับนี้เสร็จว่า ที่ว่าจะไปข้างหน้า นั้น จะไปกันอย่างไร

เอกสารชั้นต้น

ตำนานมูลศาสนา.มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
เชียงใหม่: อนุพงษ์การพิมพ์,๒๕๔๔.

บำเพ็ญ ระวิน.มูลศาสนา ล้านนาล้านนา.คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่,๒๕๓๘.

พรหมราชปัญญา,พระรัตนพิมพวงศ์. ตำนานพระแก้วมรกต. ศาสตราจารย์
ร.ต.ท.แสง มนวิthur แปล ใน พระแก้วมรกต ตำนานพระแก้วมรกต.
กรุงเทพฯ:มติชน,๒๕๔๖.

พระครูพุทธธรรมโสภิต เรียบเรียง,ประวัติวัดปงสนุกเหนือ และประวัติ,บันทึก
ครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี.ลำปาง : ลำปางการพิมพ์,๒๕๓๙.

มหาอำมาตยาธิบดี (หฺร่น), พระยา,เรียบเรียง.พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์,๒๕๐๕.

รัตนปัญญาเถระ,พระ,ชินกาลมาลีปกรณ์.ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิthur แปล
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานฉาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณิชกุล
๑๗ มกราคม ๒๕๑๕.

สมหมาย เปรมจิตต์.ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับชำระ, สถาบันวิจัยสังคม.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.เชียงใหม่:มิ่งเมือง,๒๕๓๙.

เอกสารชั้นรอง

กรกนก รัตนวรารณ.จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงล้านนา:สัญลักษณ์สะท้อน
อำนาจรัฐในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑
เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๔๕.

กรมการศาสนา.กองพุทธศาสนา.ประวัติวัดที่วราชอาณาจักร.พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพฯ:กรม,๒๕๒๙.

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานภาคเหนือในเขตความรับผิดชอบของหน่วยศิลปากร
ที่ ๔ ตามโครงการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกอง
โบราณคดี.กรุงเทพฯ.:กรมศิลปากร,๒๕๒๕.

เกษม สิตาบุตร."รถม้าลำปาง อดีตที่น่าจดจำ ปัจจุบันต้องปฏิรูป" ใน ลำปางเมื่อ
ท้วงหนึ่งศตวรรษ.ลำปาง :จิตวัฒนาการพิมพ์,๒๕๔๔.

ชนิษฐา ปานคง. การเปลี่ยนแปลงสภาพย่านตลาดหลักของเมืองกับการพัฒนา
นครลำปาง. วิทยานิพนธ์ ปริญญาการวางแผนภาคและเมือง มหาวิทยาลัย
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๔๓.

บ็อค, คาร์ล.ทองถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง / Carl Bock ; เสฐียร พันธีรวัชชี,
อัมพร ทีชะระ เรียบเรียง.กรุงเทพฯ : มติชน,๒๕๔๓.

คริสต์จักรที่ ๑ ลำปาง ค.ศ.๑๘๘๐-๒๐๐๐ "๑๒๐ ปี ไมทนาพระคุณเจ้า".ลำปาง:
จิตวัฒนาการพิมพ์,๒๕๔๓.

ชัยวัฒน์ ศุภติลกลักษณ์.พ่อค้ากับการพัฒนาพัฒนาเศรษฐกิจ : ลำปาง ๒๕๕๙-
๒๕๖๒ ภาคนิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาการปกครอง
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๔๑.

ชาญคนิต อวรรณ.รายงานการศึกษาเรื่อง ลวดลายประดับอาคารศาสนสถาน
แบบพม่าในลำปาง. ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่,๒๕๔๖.

ชาติรี ประกิตนทการ.การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย
ไทยประยุกต์ ชาตินิยม.กรุงเทพฯ : มติชน,๒๕๔๗.

ดำรงราชานุภาพ,สมเด็จพระยา,๒๔๐๕-๒๔๘๖.เทศาภิบาล.พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพฯ : มติชน,๒๕๔๕.

ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น.เทคนิควิทยาพื้นบ้านภาคเหนือ จังหวัดลำปาง ตอนที่ ๑
การเพาะปลูกและจับสัตว์.ลำปาง : ภาควิชาที่ดศึกษาและอุตสาหกรรม
ศิลป์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิทยาลัยครูลำปาง สหวิทยาลัย
ล้านนา,๒๕๓๒.

......เทคนิควิทยาพื้นบ้านภาคเหนือ จังหวัดลำปาง ตอนที่ ๒
งานช่างสถาปัตยกรรมไทย.กรุงเทพฯ:คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา,๒๕๔๕.

ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น รวบรวม.ร้อยเรื่องเมืองลำปาง : รวบรวมความน่าลง
คอลัมน์ "ศิลปวัฒนธรรม" หนังสือพิมพ์สยามโพสต์ ลำปาง
พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๓๖.กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา,๒๕๓๗.

เฉียรชาย อักษรดิษฐ์.ทองคำ คุ่มแก้ว มณีแสงแห่งนครา.เชียงใหม่ : โชตนาพริน,
๒๕๔๗.

นฤมล เข็มมุข.การศึกษาวิหารสุชาदारาม วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาदारาม
(ลำปาง) ศิลปนิพนธ์ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่,๒๕๔๐.

บริสโทว์, ดับเบิลยู. เอส..ลูกผู้ชายชื่อนายทลุย์ / W.S. Bristowe, จิระนันท์
พิตรปรีชา เรียบเรียง.กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๔๔.

บุญเสริม สาตราภัย.เชียงใหม่กับภัยทางอากาศ.กรุงเทพฯ : สายธาร,๒๕๔๖.

ประพิศ พงศ์มาศ."มนุษย์เริ่มแรกในเอเชียและในประเทศไทย" ใน ศิลปวัฒนธรรม
ฉบับเดือนธันวาคม ๒๕๔๔.

ประสงค์ แสงแก้ว.สภาพสิ่งแวดล้อมแหล่งศิลปกรรมในจังหวัดลำปาง.ลำปาง :
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, ๒๕๔๔.พิมพ์ครั้งที่ ๒

ปริเขต สุขปรการ. "ลำปางจากหัวเมืองประเทศราชสู่จังหวัดในภาคเหนือ" ใน
เมืองโบราณ ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๔.

เอกสารชั้นรอง

พระแก้วมรกต ตำนานพระแก้วมรกต = The Emerald buddha.กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖.

ไพโรจน์ ไชยเมืองขึ้น,บรรณาธิการ.ลำปางเมื่อท้วงหนึ่งศตวรรษ.ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์,๒๕๔๔.

ภาณุพงษ์ เลาหลสม.จิตรกรรมฝาผนังล้านนา,กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ,๒๕๔๑.

รายงานฉบับสมบูรณ์เรื่อง โครงการศึกษาสำรวจกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่านครลำปาง. ลำปาง:สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม,๒๕๔๒.

รายงานสภาพลุ่มน้ำวัง/โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนหลักรองรับการพัฒนาแหล่งน้ำและปรับปรุง โครงการชลประทานสำหรับแผนฯ ๙.

ไรท์ ไมเคิล.แผนที่เส้นทางในประวัติศาสตร์โลกและสยาม.พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : มติชน,๒๕๔๘.

วรลัญจ์ บุญยสุรัตน์.การอนุรักษ์วิหารพระเจ้าพันองค์วัดปงสนุก.๒๕๔๘. _____ .วิหารล้านนา.กรุงเทพฯ:เมืองโบราณ,๒๕๔๔.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ และ วิวรรณ แสงจันทร์.ภาพเขียนสีพิธีกรรม ๓,๐๐๐ ปีที่ผาตักศิลา.๒๕๔๕.

๙๐

วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดลำปาง.กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย ; กระทรวงศึกษาธิการ,๒๕๔๔. วิถี พานิชพันธ์.อนุสรณ์คุณป้าบุญแถม เดียวตระกูล.กรุงเทพฯ:โอ.เอส.พรินติ้ง, ๒๕๔๗. _____ .อนุสรณ์คุณย่าแดง พานิชพันธ์.เชียงใหม่ : ดารารัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๑.

วิสิฐ ตีรณวัฒนากุล.รายงานการอนุรักษ์อาคารเก่าบริเวณถนนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๒๙.

ศักดิ์ รัตนชัย."ประวัตินครลำปาง" ใน ของดินนครลำปาง,๒๔๑๒. _____."ประวัตินครลำปาง" ใน แฉ่นำนครลำปาง ฉบับอนุสรณ์การแข่งขันกีฬาเขต ๕ ครั้งที่ ๗ ณ จังหวัดลำปาง ระหว่างวันที่ ๒๔ ถึง ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๖,๒๕๑๖.

_____."เส้นทางประวัติศาสตร์ศึกษาสัญจร ๓๕ จุด เมืองโบราณในรูปหอยสังข์ ยุคจามเทวีวงศ์ ยุคอาณาจักรเชียงใหม่ และยุครัตนโกสินทร์" ใน รำเปิงลำปางผ่านกาลเวลา ๑,๓๒๐ ปี.

ศิริลักษณ์ สุภากุล.พิธีกรรมพ้องเผกับการจัดระเบียบสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำปาง ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๓๓.

สมชาติ อ่องสกุล.เจ้าหลวงลำปางและพระธิดาเจ้าหลวงลำปางคนสุดท้าย, เอกสารอัดสำเนา,๒๕๔๖.

สมหมาย เปรมจิตต์.พระเจดีย์ในล้านนา:งานวิเคราะห์และอนุรักษ์และสถาปัตยกรรมล้านนา.พิมพ์ครั้งที่ ๒ ,สถาบันวิจัยสังคม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๔๖. สรัสวดี อ๋องสกุล ปรีวรรต.ประชุมตำนานลำปาง,เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๔๘ _____ .ประวัติศาสตร์ล้านนา.กรุงเทพฯ:อมรินทร์,๒๕๔๔.

ลักเสริญ(ศักดิ์) รัตนชัย."จดหมายเหตุพงศาวดารประวัติศาสตร์" ใน ลำปางพงศาวดารไทยถิ่นเหนือ.ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์,๒๕๔๘.

สว่าง สุภาโส, พระครูปลัด. ๘๐ ปี พระราชคุณาภรณ์ หลวงพ่อเล่าให้ฟัง. ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์,๒๕๔๔.

สุกัญญา เอี่ยมชัย.การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนเมืองลำปาง. วิทยานิพนธ์ ปริญญาผังเมืองมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๓๙.

สุรัชย์ จงจิตงาม.รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบศิลปกรรมจิตรกรรมฝาผนังวัดม่อนปู่ยักษ์ จ.ลำปาง.เชียงใหม่:ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๔๐.

สุรพล คำวิทย์กุล.ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย.กรุงเทพฯ:เมืองโบราณ,๒๕๔๗. แส่น ธรรมยศ.ประวัตินครลำปาง พิมพ์เป็นบรรณาการ ในงานหล่อพระพุทธรูปประจำหอพระธรรมและเทศน์มหาชาติขาดก ณ วัดเมืองสาสน์นครลำปาง ๑-๕ ธันวาคม.ลำปาง : โรงพิมพ์พงส่วรุตม์,๒๔๙๒.

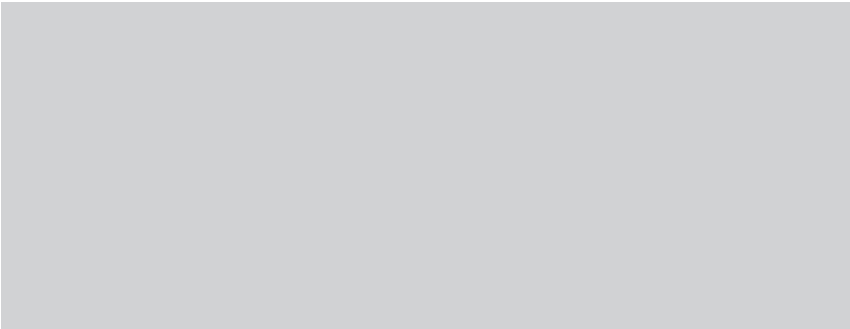
หนังสือที่ระลึกครบรอบ ๘๐ ปี หลวงพ่อเกษม เขมโก ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๔. อุดม รุ่งเรืองศรี รวบรวม.พจนานุกรมล้านนา-ไทย : ฉบับแม่ฟ้าหลวง.เชียงใหม่ : มิ่งเมือง,๒๕๔๗.

การอ้างอิงจากเว็บไซต์

เว็บไซต์ จังหวัดลำปาง, เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๙ <http://www.lampang.go.th/informal/informal.htm> เว็บไซต์ โรงพยาบาลลำปาง, ประวัติโรงพยาบาล, เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๔๙ <http://www.lph.go.th> เว็บไซต์ โรงเรียนประชาวิทย์, ประวัติโรงเรียนฯ, เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๔๙ <http://www.yuhua.ac.th/pages/history.htm> เว็บไซต์ โรงเรียนลำปางกัลยาณี, ประวัติโรงเรียน, เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๔๙ <http://www.lks.ac.th/history.html> เว็บไซต์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมในประเทศไทย http://www.sac.or.th/database/museums/G-Museums/34-Lampang/wat_prachaotanchai/wat_prachaotanchai.htm

การสัมภาษณ์

กระจำง ศานต์ตระกูล,อายุ ๕๘ ปี, ๕ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนสบตุ๋ย"
แก้ว กันทวงศ์,อายุ ๘๐ ปี, ๓ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "แม่น้ำวังในอดีต-คนพม่าสำนักงานป่าไม้-อาชีพคนสมัยก่อน-วัดท่ามะโอ-วัดปลายนาใกล้ตลาดรัชฎา"
แก้ว (ไม่ทราบนามสกุล),อายุ ๘๓ ปี, ๒๖ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนกำแพงเมือง"
เข็มทอง กันทวงศ์,อายุ ๗๙ ปี, ๓ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "แม่น้ำวังในอดีต-คนพม่าสำนักงานป่าไม้-อาชีพคนสมัยก่อน-วัดท่ามะโอ-วัดปลายนาใกล้ตลาดรัชฎา"
คิด เจริญศรีบุญเรือง,ไม่ทราบอายุ, ๒๘ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "วัดประตูดันฝั่งการรักษาโรค-องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้และบ้านพัก"
จันทร์คำ พรหมมูล, อายุ ๖๙ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนนาก่วม"
จันทร์ฟอง กันทะพันธ์, อายุ ๗๕ ปี, ๓๐ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนท่านางลอย-วัดประตูดันฝั่ง-สงครามโลกครั้งที่ ๒-อาชีพคนสมัยก่อน"
จิรัตน์ ปิงกัน, อายุ ๗๐ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนสิ่งห้ชัย"
เจริญ ศรีบุญเป็ง, อายุ ๗๑ ปี, มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนประตูดันฝั่ง-ประตูเมือง-แนวกำแพงเมือง-ความเชื่อเรื่องผี-การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร"
เจ้าอาวาสวัดท่าคราวัน้อย, ไม่ทราบอายุ, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนท่าคราวัน้อย"
เจ้าอาวาสวัดบ้านดง, ไม่ทราบอายุ, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนบ้านดงไชย"
ชัยวัฒน์ ศุภดิกลักษณะ, อายุ ๖๐ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ย่านสถานีรถไฟ-ถนนประสานไมตรี-ถนนฉัตรไชย-ถนนสุเรนทร์-ถนนพหลโยธิน"
เฉลิมชัย รองกลัด, อายุ ๔๘ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนปงสนุก"
ณรงค์ สมิทธิธรรม, อายุ ๖๖ ปี, ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ภูมินามประตูดันฝั่ง-ท่านางลอย-วงดนตรีดุริยะเมืองเหนือ-ตลาดหน้าวัดประตูดันฝั่ง"
ธนาศรี เวชสุนทร, ไม่ทราบอายุ, ๒๘ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ลาวพวนลำปาง"
ธวัช ชันแก้ว, อายุ ๖๐ ปี, มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนบ้านเกาะ-อาชีพการทำนมจีน"
ธานี วรรณรคไพสิฐ, อายุ ๕๔ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนแก้วจาว"
บัวขาว อรุณสวัสดิ์, อายุ ๗๔ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนนาก่วม"
พงวิทย์ (ไม่ทราบนามสกุล), อายุ ๖๐ ปี, ๕ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนสบตุ๋ย"
พรชัย อินตะภา,อายุ ๖๕ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนศรีบุญเรือง"

พระมหาสุรินทร์, ไม่ทราบอายุ, ๒๒ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ภูมิศาสตร์วัดปงสนุก-เจ้าพ่อลั่นก่าน-การรักษาโรค"
พิทักษ์ แสนขมภู, ไม่ทราบอายุ, เรื่อง "แจ่งหัวริน-ตรอกสันโค้ง"
พินิจ บุรณกิจทวี, อายุ ๖๒ ปี, ๕ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนสบตุ๋ย"
ไพบูลย์ (ไม่ทราบนามสกุล),อายุ ๗๐ ปี, ๕ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนสบตุ๋ย"
ฟองจันทร์ ขัติยะ,ไม่ทราบอายุ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ความเชื่อเรื่องผี-การรักษาโรค-งานประเพณี"
ภัทราวดี ไชยมงคล,ไม่ทราบอายุ, เรื่อง "ชุมชนกำแพงเมือง"
ภูวดล โกสนศาสตร์, อายุ ๕๔ ปี, มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ตลาดบริบูรณ์"
มาร์ตัน ไชยชนะ, อายุ ๗๒ ปี, พฤษภาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "รถม้าลำปาง"
มูล พรใจ, อายุ ๗๔ ปี, มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า-นางสุชาดา-สภาพแวดล้อม-งานประเพณีของชุมชน-ความเชื่อเรื่องผีมดผีเม็ง-เรือข้ามฟากจากพระแก้วไปท่านางลอย"
ฤทธิ รูปใหญ่, อายุ ๔๕ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนประตูตาล"
ละมล จิตราพร, อายุ ๗๙ ปี, ๕ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนสบตุ๋ย"
วิถี พานิชพันธ์, อายุ ๖๐ ปี, ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "วัดม่อนกระทิง"
สงวน ไวยัญญา, อายุ ๖๗ ปี, เรื่อง "ประตูป่อง"
สมพร ทะวิลลา, อายุ ๕๕ ปี, ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนพระแก้วดอนเต้า-ภูมินามข้างแตรม-ประเพณีของชุมชน-การรักษาโรค-อาชีพของคนในชุมชน-ประตุม้า"
สมศักดิ์ วงศ์มา, อายุ ๗๖ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนปงสนุก"
สรสวดี ดันมล, ไม่ทราบอายุ, เรื่อง "บ้านศรีเกิด"
สุนิรัตน์ เหลี่ยมประวัตติ, อายุ ๖๖ ปี, มีนาคม ๒๕๔๙, เรื่อง "ตลาดบริบูรณ์"
สุบิน ชุ่มตา, อายุ ๔๖ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนประตุม้า"
สุวภรณ์ ชูโต,อายุ ๖๗ ปี, ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "วัดแสงเมืองมา-วัดปลายนา (ตลาดรัชฎาภิเศก)-องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้-ประเพณีของชุมชน"
แสงจันทร์ วานิชจร, อายุ ๘๒ ปี, ๕ เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนสบตุ๋ย"
หน่อแก้ว กุลธีโรชติ, อายุ ๔๕ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนประตูตาล"
อนงค์ ชุตระกุล, อายุ ๗๖ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนแก้วจาว"
อนุกุล ศิริพันธ์, ไม่ทราบอายุ, เรื่อง "ความเชื่อ-พิธีกรรมชาวล้านนา"
อัชรินทร์ พิษณุกุล, ไม่ทราบอายุ, พฤษภาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "รถม้าลำปาง"
อัมพรณ ลือชัย, อายุ ๕๗ ปี, ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนพระแก้วดอนเต้า-ภูมินามข้างแตรม-ประเพณีของชุมชน-การรักษาโรค-อาชีพของคนในชุมชน-ประตุม้า"
อุทัย วงศ์สกุล,จสด., อายุ ๙๐ ปี, เมษายน ๒๕๔๙ เรื่อง "ชุมชนศรีล้อม-กำแพงเมืองแนวประตูป่อง-สถานีตำรวจในอดีต-วัดแสงเมืองมา-การค้าขายด้วยวัวต่าง"

ที่ปรึกษา

สำนักงานนโยบายและแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นิศากร โมษิรัตน์	เลขาธิการสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
นิศานาถ สติรกุล	รองเลขาธิการสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
รัชวดี ศรีประพัทธ์	ผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
กิตติมา ยืนเจริญ	หัวหน้ากลุ่มงานคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ
นิรมล มณีคำ	นักวิชาการสิ่งแวดล้อม ๘ ว
สุรีย์ นาคดิษฐ์	นักวิชาการสิ่งแวดล้อม ๖ ว
กรพินธุ์ พยัคฆประการณ	นักวิชาการสิ่งแวดล้อม ๖ ว
สิริวรรณ สุโอฬาร	นักวิชาการสิ่งแวดล้อม ๖ ว

จังหวัดลำปาง

เจริญสุข ชุมศรี	รองผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง
ชาตรี ยศสมแสน	ประธานชมรมผู้สื่อข่าวจังหวัดลำปาง
สันดุสิต ดีบุกคำ	โครงการครอบครัวเข้มแข็ง จ.ลำปาง

เทศบาลนครลำปาง

นิมิตร จิวะสันติการ	นายกเทศมนตรีนครลำปาง
เกรียงศักดิ์ วนขยางค์กูร	รองนายกเทศมนตรีนครลำปาง
จำเนียร ทองกระสัน	ผู้อำนวยการสำนักการช่าง

โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่

ขวัญสรวง อติโพธิ

คณะทำงาน

เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์	สถาบันสร้างบ้านแปงเมือง
ปฏิพล ยอดสุรางค์	สถาบันสร้างบ้านแปงเมือง
ปุรณ ขวัญสุวรรณ	สถาบันสร้างบ้านแปงเมือง
สุรรัตน์ ฉัตรอังกูร	สถาบันสร้างบ้านแปงเมือง
กิตติคุณ ศิริภูานันท์	โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ฯ
ธิดารัตน์ ไชยยาสืบ	โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ฯ
ทัศนีย์ ขัดสืบ	โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ฯ
ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์	โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ฯ
ยุริวรรณ นนทาวลี	โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ฯ

กองบรรณาธิการ

กำแหง อติโพธิ
เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์
ปฏิพล ยอดสุรางค์
ปุรณ ขวัญสุวรรณ
ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์
สุรรัตน์ ฉัตรอังกูร

ออกแบบและจัดทำรูปเล่ม

ปฏิพล ยอดสุรางค์
ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์
สุรรัตน์ ฉัตรอังกูร

หน่วยงานสนับสนุน

สำนักงานเทศบาลนครลำปาง

ถนนจักรไชย ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ๕๒๑๐๐

ที่ปรึกษาทางวิชาการ

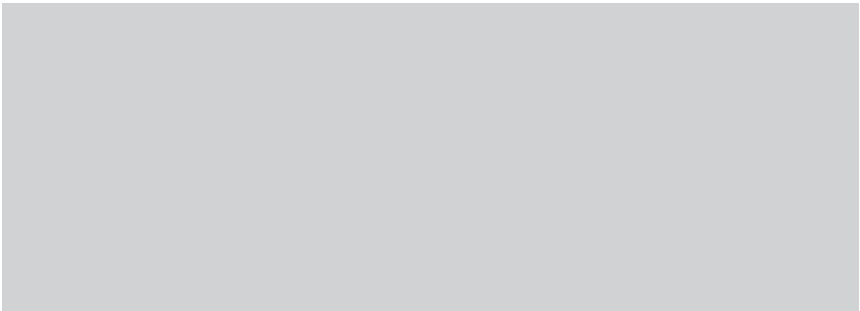
กิตติศักดิ์ เฮงขวัญกุล	วิศวกรชลประทาน สำนักชลประทาน
ชัยวัฒน์ ศุภกุลลักษณะ	อดีตผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ สาขาประสานไมตรี
อ.ชุตินา เวทการ	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
ทงศักดิ์ วิกุล	ผู้อำนวยการกองพัฒนาชุมชนเมือง การเคหะแห่งชาติ
รศ.ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ผศ.ณรงค์ สมิตธิธรรม	กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง
ผศ.ประสงค์ แสงแก้ว	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
อ.ไพโรจน์ ไชยเมืองขึ้น	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
อ.วิณี พานิชพันธ์	มหาวิทยาลัยนเรศวร วิทยาเขตพะเยา
ผศ.วรณัญจ์ บุญยสุรัตน์	คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อ.สายฝน น้อยทิด	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง
รศ.สมโชติ อ๋องสกุล	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
สมพงษ์ ตันติกุลวรชัย	โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย
ศ.สุรพล ดำริห์กุล	คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.สุรัตน์ วรางครัตน์	วิทยาลัยโยนก
อ.สุริย์รัตน์ หาญคำ	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
สุวิทย์ ชัดติยวงศ์	ผู้อำนวยการ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๒ ลำปาง

คณะกรรมการฝ่ายวิชาการ

ชัยวัฒน์ ศุภกุลลักษณะ	อดีตผู้จัดการสินเชื่อพิเศษ สำนักธุรกิจสบตุ๋ย ลำปาง ธนาคารกรุงเทพ จำกัด(มหาชน)
วิสิฐ ติรณวัฒน์ากุล	โรงเรียนเขलगคันคร
อนุกูล ศิริพันธุ์	ประธานชุมชนปงสนุก
โอภาต โตสงวน	โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย

บทแปลภาษาอังกฤษ โดย

วรารณ มณีเทศ	ข้าราชการบำนาญ อดีตอาจารย์ ๓ ระดับ ๙ โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย
--------------	--

กลุ่มงานเมืองเก่าคาเฟ่

พิมิตดา ดีบุกคำ	ร้านกัณฑ์เพ็ญ
-----------------	---------------

กลุ่มงานสื่อสารสาธารณะ

ชาตรี ทาไชยวงศ์	หนังสือพิมพ์ ลำปางนิวส์
ชาตรี ยศสมแสน	หนังสือพิมพ์ คนเมืองเหนือ
บัณฑิต รักดีวงศ์	หนังสือพิมพ์ แม่ยมุม
พิมิตดา ดีบุกคำ	รายการเดิมน้ำใจให้สังคม FM ๙๙.๐ MHz
ไพฑูรย์ ศุภสุข	หนังสือพิมพ์ ลานนาโพสต์
ศักดิ์สิทธิ์ คำหลวง	จุลสารแกรม
เสาวลักษณ์ จำปาทอง	สถานีวิทยุ Smooth Radio FM ๑๐๔.๕ MHz

กิจกรรมพี่รถถิบแอ่วเมืองเก่านครลำปาง

สุรพล ต้นสุวรรณ	รองนายกเทศมนตรีนครลำปาง
พนิดา กฎาญเจริญ	เลขานุการ รองนายกฯ
อมรสฤษฎี นิรติศยกุล	งานส่งเสริมการท่องเที่ยว เทศบาลนครลำปาง
นฤมล สุขขำ	ส่วนช่างสุขาภิบาล เทศบาลนครลำปาง
ระพีศักดิ์ มาลัยรุ่งสกุล	นักวิชาการ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๒ ลำปาง

คณะกรรมการสำรวจในด้านสถาปัตยกรรม และลักษณะทางกายภาพ

ปฏิพล ยอดสุรางค์	
สุริรัตน์ ฉัตรอังกูร	
สิทธิพล ปาละวงศ์	อาสาสมัครนักสืบน้อย

คณะกรรมการสำรวจในด้านวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์

กิตติคุณ ศิริณานันท์	
ทัศนีย์ ชัดสืบ	
จิตรรัตน์ ไชยยาสืบ	
ยุริวรรณ นนทวาสี	
จำเแรง วงศ์ฟู	อาสาสมัครนักสืบเมืองเก่า
ยุริดา กำลังแข็ง	อาสาสมัครนักสืบน้อย
วรลักษณ์ มะโนโน	อาสาสมัครนักสืบน้อย
พัชนก เทพหินสพ	อาสาสมัครนักสืบน้อย
ปายมนัส มูลมิ่ง	อาสาสมัครนักสืบน้อย
ภาณุมาศ มะโนโน	อาสาสมัครนักสืบน้อย

นิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุชิน แสงละออ	
จิตติมา กลางกำจัด	
ปราณฟ้า พรหมประวัติ	
กฤษภาพ แก้วจันดี	
นักศึกษาฝึกงาน	
ปานทิพย์ พรหมศักดิ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

เอื้อเพื่อภาพประกอบ

เจ้าอาวาสวัดม่อนกระทิง	
เกรียงไกร เกิดศิริ	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
จันทร์สม เสียงดี	ผู้อำนวยการสำนักศึกษา เทศบาลนครลำปาง
นิพนธ์ มณีเทศ	ทนายทระกูลเสาจินดาร์ตัน
ไพโรจน์ ไชยเมืองขึ้น	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
วรารภรณ์ มณีเทศ	ทนายทระกูลเสาจินดาร์ตัน
วิสิฐ ตีรณวัฒนากุล	อาจารย์ โรงเรียนเขลางค์นคร
สดศรี ชัดติยวงศ์	
สมคิด อินทะพรหม	อาจารย์ บ้านแม่ส้าน ต.บ้านดง อ.แม่เมะ
สายฝน น้อยหืด	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง
สุรพล ตั้งกิตติภัทรพร	
สุวภรณ์ ชูโต	ทนายทชาวอังกฤษที่เข้ามาทำไม้
อนันต์ กิตติวรากุล	ร้านลำปางโฟโต้

เอื้อเพื่อหนังสือ เอกสาร ข้อมูล ประกอบ

เจ้าอาวาสวัดท่าครวน้อย ตำบลสบตุ๋ย	
เจ้าอาวาสบ้านดงไชย ตำบลสบตุ๋ย	
เจ้าอาวาสวัดม่อนกระทิง ตำบลบ่อแก้ว	
เกรียงไกร เกิดศิริ	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ไกรสร วงศ์ประสิทธิ์	โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย
จันทร์สม เสียงดี	ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา เทศบาลนครลำปาง
จำเริญ วงศ์ฟู	วิทยาลัยอาชีวศึกษาลำปาง
ชัยวัฒน์ ศุภติลลลักษณ์	อดีตผู้จัดการธนาคารกรุงเทพฯ
ชาติชาย ตูลาพันธุ์	
พันธิฐุเกียรติ มีโถม	มณฑลทหารบกที่ ๓๒ ค่ายสุรศักดิ์มนตรี
ทองอินทร์ เรื่องประสิทธิคำ	
ยุพา แสนวงศ์คำ	โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง
สุพัตรา ไสระสิงห์	โรงเรียนเทศบาล ๔ (บ้านเขียงราย)
อนุวัฒน์ หมืทอง	
อักรินทร์ พิษณุกุล	นายกสมาคมรถม้าจังหวัดลำปาง
อรุณ วิชัยธนารักษ์	เลขานุการ ผู้ใหญ่บ้านบ้านพิชัย

